

Güvenlik ve İstihbarat Çalışmaları Dergisi

The Journal of Security and Intelligence (JSIS)

HİBRİT SAVAŞ: TARTIŞMALI BİR KAVRAMIN ANATOMİSİ
HYBRID WARFARE: THE ANATOMY OF A CONTESTED CONCEPT
Tarık SOLMAZ

KRİTİK MİNERALLERİN GÜVENLİKLEŞTİRİLMESİ BAĞLAMINDA MİNERAL
GÜVENLİK ORTAKLIĞI
*THE MINERAL SECURITY PARTNERSHIP IN THE CONTEXT OF THE SECURITIZATION
OF CRITICAL MINERALS*
Anıl Çağlar ERKAN

KÜRESELLEŞME İLE ENTEGRE OLAN EKONOMİLERİN GÜÇ SAVAŞLARI
POWER WARS OF ECONOMIES INTEGRATED WITH GLOBALIZATION
Murat MADAN, Dilek TEMİZ, Mahir NAKİP, Aytaç GÖKMEN

KÜRESEL POLİTİK VE ASKERİ STRATEJİK DÖNÜŞÜMLER KAPSAMINDA
TÜRKİYE ANALİZİ
*ANALYSIS OF TÜRKİYE IN THE CONTEXT OF GLOBAL POLITICAL AND MILITARY
STRATEGIC TRANSFORMATIONS*
Şenol ALPARSLAN

DİPLOMASI VE STRATEJİ ÇALIŞMALARI DERNEĞİ
The Association of Diplomacy and Strategy Studies

GÜVENLİK VE İSTİHBARAT ÇALIŞMALARI DERGİSİ
The Journal of Security and Intelligence Studies (JSIS)

Baş Editör /Editor in Chief
Prof. Dr. Kadir Murat ALTINTAŞ

Editörler Kurulu/Editors Board
Dr. İlcut Taha TASLI
Dr. Kazım Murat ÖZKAN
Dr. Ahmet ATEŞ

Dil Editörü/Language Editor
Doç. Dr. Aytaç GÖKMEN

Teknik Editör/Technical Editor
Dr. Ali Rıza AŞKUN

Bilim ve Danışma Kurulu / Scientific and Advisory Board

Prof. Dr. İsmail Melih BAŞ İstanbul Arel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Yelda H. ONGUN Başkent Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Güven SAYILGAN Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Prof. Dr. Şeref SAĞIROĞLU Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi
Prof. Dr. Gürkan KUMBAROĞLU Boğaziçi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi
Prof. Dr. Mahir NAKİP Çankaya Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Kadir GÜRDAL Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Prof. Dr. Dilek TEMİZ Çankaya Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Alpay KARASOY Selçuk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Giray SADIK Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Yaşar KÖSE Türk Hava Kurumu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
Doç. Dr. Tekin AVANER Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi
Doç. Dr. Cihan DÖĞER Sağlık Bilimleri Üniversitesi Tıp Fakültesi
Doç. Dr. Serkan YENAL Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu
Doç. Dr. Ali GÖK Gaziantep Üniversitesi İslahiye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Doç. Dr. Anıl Çağlar ERKAN Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Tefenni Meslek Yüksekokulu
Dr. Hasan Mesut ÖNDER Bağımsız Araştırmacı

İletişim/Contact

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jsis>

<https://jsis.org.tr>

editor@jsis.org.tr

Güvenlik ve İstihbarat Çalışmaları Dergisi'nin Kıymetli Okuyucuları

Editör Kurulu tarafından titizlikle yayına hazırlanan Dergimizin ikinci cildinin ikinci sayısında birbirinden değerli dört makale ile karşınızdayız. Her sayıda olduğu gibi büyük emekler ile güvenlik-istihbarat konularına ilişkin nitelikli araştırmaları okuyucularımız ile paylaşmaya devam ediyoruz. Dergimizin yayınlanan ilk sayısından itibaren destekleyen danışma Kurulu üyelerimize, yazarlarımıza ve hakemlerimize bir kez daha şükranlarımızı sunuyoruz.

Bu sayıda yer alan ilk makale **Tarık Solmaz** tarafından kaleme alınan “Hibrit Savaş: Tartışmalı Bir Kavramın Anatomisi” başlıklı araştırmadır. Bu çalışmada hibrit savaş kavramının ortaya çıkış süreci ve tarihsel perspektiften kavramın geçirdiği dönüşüm analiz edilmiştir. Ayrıca hibrit savaş olarak nitelendirilen çatışma biçimlerinin kavramsal temelleri açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

İkinci makale **Anıl Çağlar Erkan** imzalı “Kritik Minerallerin Güvenikleştirilmesi Bağlamında Mineral Güvenlik Ortaklığı” başlıklı çalışmadır. Bu çalışmada kritik minerallerin yenilenebilir enerji işleyişi açısından stratejik öneme sahip bileşenler olduğu belirtilmiş ancak günümüz şartlarında enerji güvenliği açısından potansiyel bir tehdide dönüşmesi incelenmiştir.

Üçüncü makale **Murat Madan, Dilek Temiz, Mahir Nakip ve Aytaç Gökmen** tarafından yapılan “Küreselleşme ile Entegre olan Ekonomilerin Güç Savaşları” başlıklı araştırmada, küresel güçlerin 21. yüzyılın başından itibaren izlemiş oldukları politikaların küreselleşme etkisi altındaki ekonomiler açısından yarattığı risk ve tehditler incelenmiştir. Bu çalışma kapsamında ayrıca küreselleşme süreci ve küresel güçlerin geleneksel politikaları da ele alınmıştır.

Dördüncü ve son makale ise **Şenol Alparslan** imzalı “Küresel Siyasi ve Askeri Stratejik Dönüşümler Kapsamında Türkiye Analizi” başlıklı makaledir. Bu çalışmada, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı dâhil olmak üzere 20. yüzyılda küresel ölçekte devletlerin millî ve askerî stratejik anlayışı stratejinin kavramsal boyutu yardımıyla incelenmiş, millî politik ve askerî stratejik dönüşüm ve gelişimler, jeostratejik, jeopolitik ve jeoekonomik değerler ile bağlantılı olarak analiz edilmiştir.

Yeni sayılarda görüşmek dileğiyle, Editör Kurulu olarak tüm okurlarımızın yeni yılını kutlar, sağlık ve afiyet içerisinde esenlik dolu günler dileriz.

Saygılarımla
Prof. Dr. Kadir Murat ALTINTAŞ
Baş Editör
26.12.2024

AMAÇ & KAPSAM

Güvenlik ve İstihbarat Çalışmaları Dergisi (Journal of Security and Intelligence Studies/JSIS), “Güvenlik” ve “İstihbarat” üst başlıklarında, yılda iki defa yayınlanan, ulusal ve uluslararası özgün araştırmalara odaklanan hakemli-bilimsel bir dergidir. Dergi, ulusal ve uluslararası düzeyde güvenlik ve istihbarat konularını gerek çok disiplinli gerekse disiplinler arası bir bakış açısıyla ele alarak, kuramsal ve/veya uygulamalı özgün çalışmaları yayınlamayı ilke edinmiştir.

Güvenlik ve İstihbarat Çalışmaları Dergisi’nin esas amacı, güvenlik ve istihbarat konularında güncel uluslararası literatür doğrultusunda bilimsel gelişmeleri takip etmek ve nitelikli araştırmaların yanı sıra saha uygulamalarına da yer vererek, ilgili alanlara bilimsel katkı sağlamaktır. Bunun yanında, güvenlik ve istihbarat konularında bilimsel araştırma yapan taraflar ile sahada görev yapan uygulayıcılar arasında bilimsel bir köprü ihdas ederek, taraflar arasında mevcut etkileşim düzeyini artırmak, böylelikle teori ile pratiği bir araya getirmektir.

Güvenlik ve İstihbarat Çalışmaları Dergisi, güvenlik ve istihbarat kavramları arasındaki tarihsel ve stratejik ilişki çerçevesinde, istihbaratın güvenlik alanındaki değerinin, akademik alana yansımaları sürecine katkıda bulunmak amacındadır.

YAYIN POLİTİKASI & YAZAR REHBERİ

“Açık Erişimli” bir yayın olan Güvenlik ve İstihbarat çalışmaları Dergisi’nin yayın prensipleri bağımsız ve ön yargısız olup, aday çalışmaların konu ile ilgili en yüksek etik ve bilimsel standartlara sahip olması ve herhangi bir ticari kaygı taşımaması beklenmektedir. Derginin ilgili kurulları tarafından hakem incelemesi için onay verilen aday çalışmalar, çift-kör hakemlik sistemi doğrultusunda değerlendirilmektedir.

Dergi kapsamında güvenlik ve istihbarat ilişkisi, terörizm ile mücadelede istihbarat, uluslararası ilişkiler teorileri ve güvenlik/istihbarat, ideolojik veya dini motifli ya da etnik radikalleşme ile mücadelede istihbarat, siber güvenlik/istihbarat, karşılaştırmalı istihbarat (kavramlar, vakalar, teşkilatlar, devletler düzleminde), istihbarat toplama yöntemleri, örtülü operasyonlar, istihbarat analiz teknikleri, istihbarat ve güvenlik yönetimi, istihbarata karşı koyma ve kontr-espiyonaj, savunma bilimleri ve güvenlik/istihbarat, organize suçlar ile mücadele ve istihbarat gibi güvenlik ve istihbaratın temel alanlarındaki çalışmalar değerlendirilmektedir.

Güvenlik ve İstihbarat Çalışmaları Dergisi, araştırma ve yayın etiği konularında, Yayın Etiği Komitesi’nin (Committee on Publication Ethics-COPE) ilgili mevzuatı ve Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi dikkate alınarak, bu belgelerde

belirtilen ilke ve kurallar çerçevesinde faaliyet göstermektedir. Bu kapsamda, Dergi'ye gönderilen aday çalışmaların, Dergi'nin amaç ve kapsamı dahilinde olmasının yanı sıra içeriğinin de yayım standartlarına uygunluğu Dergi Yayın Kurulu tarafından değerlendirilecektir. Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi 4. Madde çerçevesinde sınırları çizilen; intihal, sahtecilik, çarpıtma, tekrar yayım, dilimleme, haksız yazarlık gibi etik ihlallerinin yanı sıra aynı maddenin ikinci fıkrasında bulunan diğer etik ihlaller de göz ardı edilmeksizin, gerçekleştirilmiş olan faaliyetler, etik ihlali olarak değerlendirilecektir.

Güvenlik ve İstihbarat Çalışmaları Dergisine gönderilecek çalışmaların daha önce yurtiçi veya yurtdışında herhangi bir akademik platformda yayınlanmamış ya da yayım sürecine alınmamış olması gerekmektedir. Ancak bilimsel toplantılarda (kongre, sempozyum, seminer vb.) sunulan ve tam metni yayımlanmamış olması şartıyla bildiriler, sunulduğu akademik platform ve tarih belirtilmek şartıyla kabul edilir.

Dergide, hakem değerlendirmeleri özellikle önemsenmektedir. Gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayınlanmasına, revize edilmesine veya yayınlanmamasına karar verilmekte ve bu karar yazar(lar)a bildirilmektedir. Yazar(lar)-kural olarak-hakemler tarafından istenilen değişiklikleri yapmakla yükümlüdür. Öte yandan, hakem görüşlerine karşı kendi görüşlerini bildirmeleri de önemli görülmektedir. Böylelikle sağlanacak bilimsel etkileşim ile editörlük, yazar ve hakem arasında bir araştırma ve öğrenme sinerjisi oluşacağı düşünülmektedir.

İÇİNDEKİLER/TABLE OF CONTENTS

Araştırma Makalesi/Research Article

HİBRİT SAVAŞ: TARTIŞMALI BİR KAVRAMIN ANATOMİSİ / <i>HYBRID WARFARE: THE ANATOMY OF A CONTESTED CONCEPT</i>	
Tarık SOLMAZ	109

Araştırma Makalesi/Research Article

KRİTİK MİNERALLERİN GÜVENLİKLEŞTİRİLMESİ BAĞLAMINDA MİNERAL GÜVENLİK ORTAKLIĞI / <i>THE MINERAL SECURITY PARTNERSHIP IN THE CONTEXT OF THE SECURITIZATION OF CRITICAL MINERALS</i>	
Anıl Çağlar ERKAN	133

İnceleme Makalesi/Review Article

KÜRESELLEŞME İLE ENTEGRE OLAN EKONOMİLERİN GÜÇ SAVAŞLARI / <i>POWER WARS OF ECONOMIES INTEGRATED WITH GLOBALIZATION</i>	
Murat MADAN, Dilek TEMİZ, Mahir NAKİP, Aytaç GÖKMEN	171

Derleme/Review

KÜRESEL SİYASİ VE ASKERİ STRATEJİK DÖNÜŞÜMLER KAPSAMINDA TÜRKİYE ANALİZİ / <i>ANALYSIS OF TÜRKİYE IN THE CONTEXT OF GLOBAL POLITICAL AND MILITARY STRATEGIC TRANSFORMATIONS</i>	
Şenol ALPARSLAN	205

Atıf Bilgisi/Citation

Solmaz, Tarık. "Hibrit Savaş: Tartışmalı Bir Kavramın Anatomisi". Güvenlik ve İstihbarat Çalışmaları Dergisi. c.2 s.2. (2024): 109-132.

Makale Bilgisi/Article Information

Araştırma Makalesi/Research Article

HİBRİT SAVAŞ: TARTIŞMALI BİR KAVRAMIN ANATOMİSİ

Tarık SOLMAZ¹

Öz

Hibrit savaş, son dönemde en çok tartışılan tehdit biçimlerinden biri haline gelmiştir. Ancak, hibrit savaşın birbirinden farklı birçok tanımı bulunmaktadır. Bu durum, hibrit savaş kavramının anlaşılmasını güçleştirmekte ve çeşitli çatışma biçimleri için bir tür "catch-all" (kapsayıcı/şemsiye) terim olarak kullanılmasına yol açmaktadır. Devletlerin güvenlik terminolojisinde yer etmiş bir kavramın bu denli muğlak olması savunma politikalarının oluşturulması ve uygulanması açısından ciddi sorunlar yaratmaktadır. Bu makale, hibrit savaş kavramının ortaya çıkışını ve tarihsel süreçte geçirdiği evrimi analiz etmektedir. Makalenin amacı, hibrit savaş olarak nitelenen farklı çatışma biçimlerini sergilemek ve günümüzde hibrit savaş denildiğinde ağırlıklı olarak neyin kastedildiğini açığa çıkarmaktır. Makalenin argümanı, hibrit savaşın sürekli olarak Giovanni Sartori'nin "kavramsal esneme" olarak adlandırdığı şeye maruz kaldığı ve genellikle konvansiyonel savaş eşiğini aşmadan, askeri ve askeri olmayan enstrümanların bir kombinasyonu ile siyasi hedeflere ulaşma yöntemi olarak anlaşıldığıdır. Bu makalede bir durumu saptamayı amaçlayan; ele alınan olguya ve/veya kavrama ilişkin temel niteliklerin açıklığa kavuşturulduğu betimleyici araştırma yöntemi kullanılmıştır. Makale, hibrit savaşa dair derinlemesine bir literatür taraması üzerine inşa edilmiştir. Türkçe literatürde, hibrit savaş kavramının tarihsel evrimine dair akademik çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu nedenle, makalenin hibrit savaş literatürüne özgün katkılar sağlayacağı umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hibrit Savaş, Hibrit Tehdit, Kavramsal Esneme, Güvenlik Terminolojisi, NATO.

HYBRID WARFARE: THE ANATOMY OF A CONTESTED CONCEPT

Abstract

Hybrid warfare has become one of the most discussed forms of threat in recent times. However, there are many different definitions of hybrid warfare. This situation makes the concept of hybrid warfare difficult to understand and a catch-all term for various forms of conflict. The fact that a concept now firmly embedded in the

¹ Öğretim Görevlisi, Dr.
Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu
tsolmaz@kho.msu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6345-2256

security terminology of states remains so vague creates serious issues in terms of the formulation and implementation of defense policies. This article analyzes the emergence of the concept of hybrid warfare and its historical evolution. The aim of the article is to present the different forms of conflict referred to as hybrid warfare and clarify what is predominantly meant by the term today. The article argues that hybrid warfare has constantly been subjected to what Giovanni Sartori has called “conceptual stretching” and is generally understood as a method of achieving political objectives by combining military and non-military instruments, while remaining below the threshold of conventional warfare. This study employs a descriptive research method, aimed at identifying and clarifying the fundamental characteristics of the phenomenon or concept under consideration. The article is built on an in-depth literature review of hybrid warfare. In the Turkish literature, there are almost no studies on the historical evolution of the concept of hybrid warfare. Therefore, it is hoped that the article will provide original contributions to the hybrid warfare literature.

Keywords: Hybrid Warfare, Hybrid Threat, Conceptual Stretching, Security Terminology, NATO.

Giriş

Hibrit savaş, hiç kuşku yok ki son yıllarda hakkında en fazla tartışılan güvenlik tehdididir. Fakat, hibrit savaşın üzerinde mutabakata varılmış ortak bir tanımı bulunmamaktadır (Solmaz, 2022). Üstelik, hibrit savaşa ilişkin tanımlara her geçen gün yenileri eklenmektedir. Dolayısıyla, hibrit savaşa dair vurgulanması gereken ilk nokta son derece dinamik bir kavram olduğudur. Hal böyleyken, hibrit savaş anlaşılması güç ve her şeyi kapsayan bir kavram görünümü sergilemektedir. Devletlerin güvenlik terminolojisinde yer etmiş bir kavramın bu denli muğlak bir niteliğe sahip olması savunma politikası üretimi ve uygulama süreci açısından oldukça sorunludur.

Bu makale hibrit savaş kavramının ortaya çıkışını ve tarihsel süreç içerisinde geçirdiği evrimi analiz etmektedir.² Makalenin amacı hibrit savaş olarak etiketlenen farklı çatışma formlarını gözler önüne sermek ve günümüzde hibrit savaş dendiğinde genel olarak neyin kastedildiğini ortaya koymaktır. Makale hibrit savaş kavramının tarihsel gelişimini 4 evreye ayırarak incelemektedir. Birinci evre hibrit savaş kavramının kullanılmaya başlandığı ancak uluslararası güvenlik alanyazınında bu kavrama ilişkin henüz bir farkındalığın oluşmadığı dönemi kapsamaktadır. İkinci evre hibrit savaş teriminin eski bir Pentagon analisti olan Frank G. Hoffman tarafından yeniden kurgulanarak Amerikan savunma çevrelerinde popülerleştirildiği dönemi içermektedir. Üçüncü evre hibrit savaş kavramının Hoffman'ın tanımına yönelik eleştirilerle yeniden üretildiği yıllara işaret etmektedir. Dördüncü evre ise Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) hibrit savaşı Rusya'nın Ukrayna'ya dolaylı müdahalesi bağlamında yeniden formüle ettiği periyoda denk düşmektedir.

Makalenin argümanı hibrit savaşın sürekli olarak İtalyan siyaset bilimci Giovanni Sartori'nin “kavramsal esneme” olarak adlandırdığı şeye maruz kaldığı ve günümüzde ağırlıklı

---

² Bu makale Dr. Tarık Solmaz'ın “Rethinking The Concept of ‘Hybrid Warfare’: A Revisionist Perspective” isimli, Exeter Üniversitesi, Güvenlik ve Strateji Enstitüsü'nde yazılan doktora tezinden üretilmiştir.

olarak konvansiyonel savaş eşiğini aşmadan, askeri ve askeri olmayan araçların bir kombinasyonu ile siyasi hedeflere ulaşma yöntemi olarak anlaşıldığıdır. Bununla birlikte, daha evvel de vurgulandığı gibi, mevcut literatürde hibrit savaşa dair birbirinden önemli ölçüde farklılaşan tanımlarla karşılaşmak mümkündür. Türkçe literatürde hibrit savaş kavramının tarihsel süreç içerisinde geçirdiği evrime ilişkin akademik çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu nedenle makalenin hibrit savaş literatürüne özgün katkılar sağlayacağı umulmaktadır.

Bu makalede bir durumu saptamayı amaçlayan; ele alınan olguya ve/veya kavrama ilişkin temel niteliklerin açıklığa kavuşturulduğu betimleyici araştırma yöntemi kullanılmıştır. Makale, hibrit savaşa ilişkin yapılan derinlikli literatür taraması üzerine bina edilmiştir. Çalışma kapsamında kullanılan veriler büyük ölçüde kitap, dergi makalesi, monografi, tez ve gazete makalesi gibi ikincil kaynaklardan toplanmıştır. Ayrıca hibrit savaş kavramını stratejik terminolojilerine dahil eden NATO ve Avrupa Birliği'nin (AB) resmi dokümanlarından da yeri geldikçe istifade edilmiştir.

1. Hibrit Savaş Kavramının Ortaya Çıkışı

Hibrit savaş terimi ilk kez 1990 yılında Thomas R. Mockaitis tarafından kullanılmıştır. Mockaitis (1990, s. 3), Birleşik Krallık'ın ayaklanmaya karşı koyma tecrübeleri hakkındaki kitabında, hibrit savaş kavramıyla ayaklanmanın melez karakterine işaret etmiştir. Buna göre, ayaklanmanın, yıkıcı faaliyetleri, gerilla savaşını ve terörizmi sentezleyen karma bir savaş biçimi olduğunu belirtmiştir. Öte yandan, Mockaitis, daha sonra yayınladığı başka bir çalışmada Endonezya Çatışması'nın, geleneksel savaşla ayaklanmayı birleştiren hibrit bir savaş olduğunu ileri sürmüştür (Mockaitis, 1995, s. 16). Yazar, Endonezya'daki çatışmayı üç ana aşamaya ayırmıştır. Birinci aşama yıkıcı faaliyetler ve gerilla taktiklerinin bir sentezinden teşekkül etmektedir. İkinci aşama Endonezya ordusunun harekâtın sorumluluğunu üstlendiği ancak çoğunlukla ilk aşamada uygulanan düzensiz yöntemlere başvurduğu döneme tekabül etmektedir. Son aşama ise düzenli birliklerin İngiliz mevzilerine karşı geniş çaplı askeri operasyonlar düzenlediği dönemi içermektedir. Sonuç olarak, yazarın hibrit savaş kavramsallaştırması, düzensiz savaş yöntemlerinin bir kombinasyonundan düzenli ve düzensiz unsurların kademeli bir şekilde uygulanmasına doğru evrimleşmiştir.

Hibrit savaş terimi 1998 yılında Robert G. Walker'ın ABD Deniz Piyadeleri'nin yürüttüğü özel operasyonları konu edinen yüksek lisans tezinde yeniden ortaya çıkmıştır. Walker (1998, s. 4) çalışmada hibrit savaşın, çatışma yelpazesinde özel harp ve konvansiyonel harp arasında bir noktada konumlanan bir savaş türü olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, hibrit savaşın yeni bir savaş biçimi olmadığını ifade ederek Seminole Savaşı, Pasifik

Savaşı ve Vietnam Savaşı'nın ABD tarihindeki en belirgin hibrit savaş örnekleri arasında yer aldığını öne sürmüştür (Walker, 1998, s. 5).

2000'lerin ilk yarısında, hibrit savaş kavramı çeşitli akademik çalışmalarda yer bulmaya devam etti. Bunlardan bazılarını kısaca değinmek gerekirse; Nemeth (2002, s. 29) hibrit savaş gerilla savaşının çağdaş biçimi olarak yorumlamıştır. Çeçen Ayaklanması'nın hibrit savaşın çarpıcı bir örneğini teşkil ettiğini öne süren Nemeth (2002, s. 54) her ne kadar hibrit savaş modern gerilla savaş olarak nitelendirse de Çeçen direnişinin esnek bir örgütsel yapıya sahip olduğunu ve Çeçen savaşçıların vur-kaç taktiğinden konvansiyonel askeri taktiklere hızlı bir şekilde geçiş yapabildiğini belirtmiştir.

Carayannis (2003, s. 232), hibrit savaş terimini Afrika'da meydana gelen savaşları tarif etmek için kullanmıştır. Yazara göre Afrika'daki silahlı çatışmalar genellikle iç savaş olarak etiketlense de aslında iç savaş, konvansiyonel savaş ve ulusötesi isyanları eş zamanlı olarak içeren melez bir niteliği haizdi. Carayannis çalışmasında her ne kadar hibrit savaşın somut bir tanımını ortaya koymasa da onu düzenli ve düzensiz savaş biçimleri arasında bir noktada konumlandığını söylemek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. Dupont (2003, s. 55), devletlerarası savaşların yerini terörizm, suç faaliyetleri ve savaş arasında net ayrımların bulunmadığı hibrit çatışmaların aldığını iddia etmiştir. Bu bağlamda, Somalili savaş ağası Mohamed Farrah Aidid tarafından yönetilen milislerin, kent savaş taktiklerini ve propaganda faaliyetlerini etkili bir şekilde kullanarak üstün ABD ateş gücünü felce uğrattığı Somali İç Savaşı'nın hibrit savaşın bir örneğini temsil ettiğini öne sürmüştür (Dupont, 2003, s. 65).

Anlaşılabileceği üzere, birinci nesil hibrit savaş düşünürlerinin kavramı tanımlama biçimleri birbirinden farklıdır. Hatta bahse konu düşünürlerin, eserlerini kaleme alırken birbirlerinin hibrit savaş hakkındaki yazılarına atıfta bulunmadıkları dikkate alındığında aynı terimi kullanmalarına rağmen aynı konsepti işaret etmediklerini öne sürmek abartılı bir değerlendirme olmaz. Ayrıca, birkaç istisna dışında, hibrit savaş kavramının bu çalışmalarda ayrıntılı ve kapsamlı olarak tanımlanmadığına da dikkat çekmek gerekir. Yine de son tahlilde, birinci nesil hibrit savaş yazarları, hibrit savaş konvansiyonel ve düzensiz unsurları birleştiren bir savaş tarzını ifade etmek için kullanmıştır. Başka bir deyişle, söz konusu yazarlar için hibrit savaş modeli ne bütünüyle konvansiyonel ne de bütünüyle düzensizdir.

Bu bölümde vurgulanması gereken bir diğer husus birinci nesil hibrit savaş yazarlarının literatürdeki etkilerinin oldukça sınırlı kaldığıdır. Bir sonraki bölümde aktarılacağı üzere hibrit savaş kavramı ağırlıklı olarak Frank G. Hoffman'a atfedilmektedir. Bunun esas sebebi kavramın geniş kesimlerce duyulmasının ancak Hoffman'ın hibrit savaşa dair kaleme aldığı bir

dizi yazı ile mümkün olmasıdır (bkz. örneğin, Hoffman, 2006a; Hoffman, 2007a; Hoffman, 2009a; Hoffman, 2009b). Yine de Hoffman'ın yazılarında zaman zaman Dupont, Walker ve Nemeth gibi birinci nesil hibrit savaş düşünürlerine atıfta bulunması, söz konusu yazarların Hoffman'ın fikirlerinin şekillenmesinde bir dereceye kadar etkili olduğu düşüncesini akıllara getirmektedir (bkz. örneğin, Hoffman 2007a, ss. 9-17; Hoffman 2009a, 2009b, s. 36).

2. Frank G. Hoffman'ın Sahneye Çıkışı

Hibrit savaş kavramı, Eylül 2005'te ABD'li General James N. Mattis'in ABD Deniz Kuvvetleri Enstitüsü ve ABD Deniz Piyade Kolordusu tarafından ortaklaşa düzenlenen Savunma Forumu'ndaki konuşmasıyla ilk kez kamuoyuna tanıtılmıştır (Hoffman, 2007a, s. 14). Söz konusu forumun hemen ardından, Kasım 2005'te, Mattis ve Hoffman, *Geleceğin Savaşları: Hibrit Savaşların Yükselişi* başlıklı kısa bir makale yayınladı. Makalenin temel argümanı gelecekteki meydan okumaların konvansiyonel, düzensiz, yıkıcı ve katastrofik tehditleri harmanlayacağıydı. Yazarlar bu “benzersiz” sentezi hibrit savaş olarak tanımladı (Mattis & Hoffman, 2005, ss. 18-19).

Sonraki aylarda Hoffman, hibrit savaşla ilgili bireysel makaleler yayınlamaya devam etti (bkz. örneğin, Hoffman, 2006a; Hoffman, 2007b). Fakat, hibrit savaş teriminin ABD'nin stratejik terminolojisine dahil edilmesi, esasen Hoffman'ın *21. Yüzyılda Çatışma: Hibrit Savaşların Yükselişi* başlıklı monografisi yayımlandıktan sonra gerçekleşti. Hoffman (2007a, s. 14) monografisinde hibrit savaş şu şekilde tarif etmektedir: “Hibrit Savaşlar, konvansiyonel yetenekler, düzensiz taktikler ve formasyonlar, ayırım gözetmeyen şiddet ve zorlamayı içeren terörist eylemler ve suç faaliyetleri dahil olmak üzere bir dizi farklı savaş modunu içermektedir.” Bununla birlikte, yazar daha sonraki çalışmalarında, hibrit savaşı tarif ederken “konvansiyonel yetenekler” yerine sıklıkla “konvansiyonel silahlar” ifadesini kullanmayı tercih etti. Örneğin, *Hibrit Savaş Bileşik Savaşa Karşı* başlıklı makalesinde Hoffman (2009a) hibrit tehdidi, “siyasi hedeflerine ulaşmak için konvansiyonel silahların, düzensiz taktiklerin, terörizmin ve suç teşkil eden davranışların bir karışımını eş zamanlı ve uyumlu bir şekilde savaş alanında kullanan herhangi bir düşman” olarak tanımladı. Hoffman bunu yaparak, “konvansiyonel yetenekler” ifadesinden aslında ne anlaşılması gerektiğini açıklığa kavuşturmuştur. Daha açık bir ifadeyle, Hoffman'a göre hibrit savaşın konvansiyonel yönü, esasen konvansiyonel taktiklerden ziyade konvansiyonel silahlardan ileri gelmektedir.

Sonuç olarak, Hoffman hibrit savaş kavramını dört temel unsurun, yani konvansiyonel silahların, düzensiz taktiklerin, terörizmin ve organize suç eylemlerinin sinerjik bir birleşimini tanımlamak için kullanmıştır. Bu tanıma göre, yazarın düzensiz taktikler ile terörizm arasında

bir fark olduğunu varsaydığı anlaşılmaktadır. Şüphesiz, terörizm oldukça tartışmalı bir kavramdır. Catignani'nin (2005, s. 246) de belirttiği gibi, terörizm o kadar geniş bir terimdir ki, uluslararası ilişkilerde tutarlı bir kavramsal çerçeve sunma olanağını yitirmiş gibi görünmektedir. Her şeye rağmen, terörizm, savaş çalışmaları literatüründe düzensiz savaşın bir alt kategorisi olarak değerlendirilmektedir. Başka bir deyişle, "düzensiz" terimi, konvansiyonel olmayan her şeyi kapsama eğilimindedir ve dolayısıyla terörizmin ayrı bir savaş modu olarak değil düzensiz savaşın bir alt kümesi olarak değerlendirilmesi gerekir. Bu nedenle, Hoffman'ın düzensiz taktikler ile terörizm arasında ayırım yapan tanımı bu haliyle problemlili görünmektedir.

Ayrıca, yazarın hibrit savaş tanımının bir diğer ana bileşeni olan organize suç eylemleri, müstakil bir savaş modu değil, aslında devlet dışı silahlı gruplar tarafından, askeri faaliyetlerini sürdürmek ve/veya hedef devletin istikrarını bozmak amacıyla kullanılan bir araçtır. Bu nedenle, Hoffman'ın hibrit savaş kavramının özü itibarıyla konvansiyonel silahlar ile düzensiz taktiklerin aynı muharebe alanında entegre şekilde kullanımına dayandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Hoffman, hibrit savaş kavramını Hizbullah ile İsrail arasında 2006 yazında meydana gelen ve İkinci Lübnan Savaşı olarak anılan silahlı çatışmadan çıkardığı dersler üzerinden formüle etmiştir. Hoffman'a göre (2007a, s. 37), Hizbullah'ın C802 gemisavar seyir füzeleri ve roket yayılım ateşi kullanımı, hibrit savaşın neye benzediğinin somut bir örneğini temsil etmektedir. Yazarın hibrit savaş kavramsallaşmasına dair üzerinde durulması gereken bir diğer husus da propaganda faaliyetlerine atfettiği önemdir. Hoffman, yapmış olduğu tanımda hibrit savaş modelinin temel unsurlarından biri olarak etki operasyonlarını zikretmese de Hizbullah'ın İsrail'e karşı nispi başarısını analiz ederken stratejik algı savaşının önemini vurgulamıştır (Hoffman 2007a, s. 38). Bu bağlamda, Hizbullah'ın gelişmiş propaganda tekniklerinin, İkinci Lübnan Savaşı'ndaki başarısında askeri performansı kadar kritik olduğunu savunmuştur. Hoffman'a göre (2007a, s. 38), Hizbullah'ın İsrail'e karşı zaferi askerî açıdan tartışmalı görünse de örgüt etkin propagandası sayesinde savaştan daha güçlü bir şekilde çıkmayı başarmıştır. Dolayısıyla, yazarın enformasyon faaliyetlerini hibrit savaşın ayırt edici unsurlarından biri olarak değerlendirdiği sonucuna varmak mümkündür.

Hoffman (2007a, s. 40), monografisinde hibrit tehdit örneği olarak yalnızca Hizbullah'ı incelemiş olsa da Hamas'ın, Hizbullah'ın İsrail Savunma Güçleri karşısındaki başarısından etkilenerek hibrit savaş yöntemini kopyalamaya başladığı iddiasında bulunmuştur. Bu bağlamda, Hamas'ın AT-5 tanksavar füze sistemleri ile SA-7 gibi silah sistemlerini tedarik ettiğini ve 2007 yılının Ekim ayı ortasında bir Katyuşa füzesi fırlatarak birçok kişiyi şaşırttığını

kaydetmiştir. Hoffman'a göre Hamas'ın internet sitelerindeki paylaşımlar, örgütün öğrenen bir organizasyon olduğuna ve Hizbullah'ın başarısını yakinen gözlemlediğine işaret etmektedir.

Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta, Hoffman'ın çalışmasında ağırlıklı olarak devlet dışı silahlı aktörlere odaklanmış olmasına rağmen, hibrit savaşın devletler tarafından da uygulanabileceğini öne sürmesidir. Hoffman'a göre, devlet merkezli hibrit tehditler gelişmiş silahları geleneksel olmayan şekillerde kullanabilmektedir. Bu iddiasını, Saddam Hüseyin'in paramiliter "fedayi" grupları üzerinden temellendirmektedir. Hoffman'a göre, ABD'nin 2003'te Irak'ı işgali sırasında "fedayi" gruplarında gözlendiği gibi, devletler konvansiyonel birliklerini düzensiz formasyonlara dönüştürüp asimetrik savaş taktikleri benimseyebilmektedir (Hoffman, 2007a, s. 28).

Hoffman daha sonraki çalışmalarında devlet merkezli hibrit tehditlere ilişkin örneklerini çeşitlendirmiştir. *Hibrit Tehditler: Modern Çatışmanın Gelişen Karakterini Yeniden Kavramsallaştırmak* başlıklı makalesinde, hibrit savaş kavramının Rusya'nın Gürcistan'a müdahalesini değerlendirmek için ilginç bir bakış açısı sunduğunu belirtmiştir (Hoffman, 2009c, s. 5). Ayrıca, başka bir çalışmasında, İran'ın, İran-Irak Savaşı sırasında Körfez'deki petrol tankerlerine yönelik sistematik saldırılarını devlet temelli hibrit savaşın bir örneği olarak değerlendirmiştir (Hoffman, 2010, ss. 447-452).

Sonuç olarak, Hoffman'ın hibrit savaş kavramı, bazı devlet dışı aktörlerin politik hedeflerini gerçekleştirmek için gelişmiş silahları kullanarak klasik düzensiz savaşın sınırlarını aştığını vurgulamakta, aynı zamanda bazı devletlerin genellikle devlet dışı aktörlerle ilişkilendirilen asimetrik taktikleri benimseyebildiğine işaret etmektedir. Hoffman'ın hibrit savaş anlayışının iki alt formunun karşılaştırması Tablo 1'de gösterilmektedir.

	Devlet Dışı Hibrit Tehdit	Devlet Temelli Hibrit Tehdit
Tanım	Gelişmiş konvansiyonel silahlar kullanan isyancılar ve gerilla savaşçıları.	Düzenli kuvvetlerini düzensiz oluşumlara kaydıran ve asimetrik taktikleri benimseyen devletler.

Örnek	Hizbullah'ın İkinci Lübnan Savaşı sırasında İsrail Savunma Güçleri karşısındaki savaş biçimi.	Saddam'ın Fedailerinin 2003 Irak Savaşı sırasında ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerine karşı uyguladığı askeri taktikler.
--------------	---	--

Tablo 1: Hoffman'ın Hibrit Tehdit Kavramının İki Alt Formu

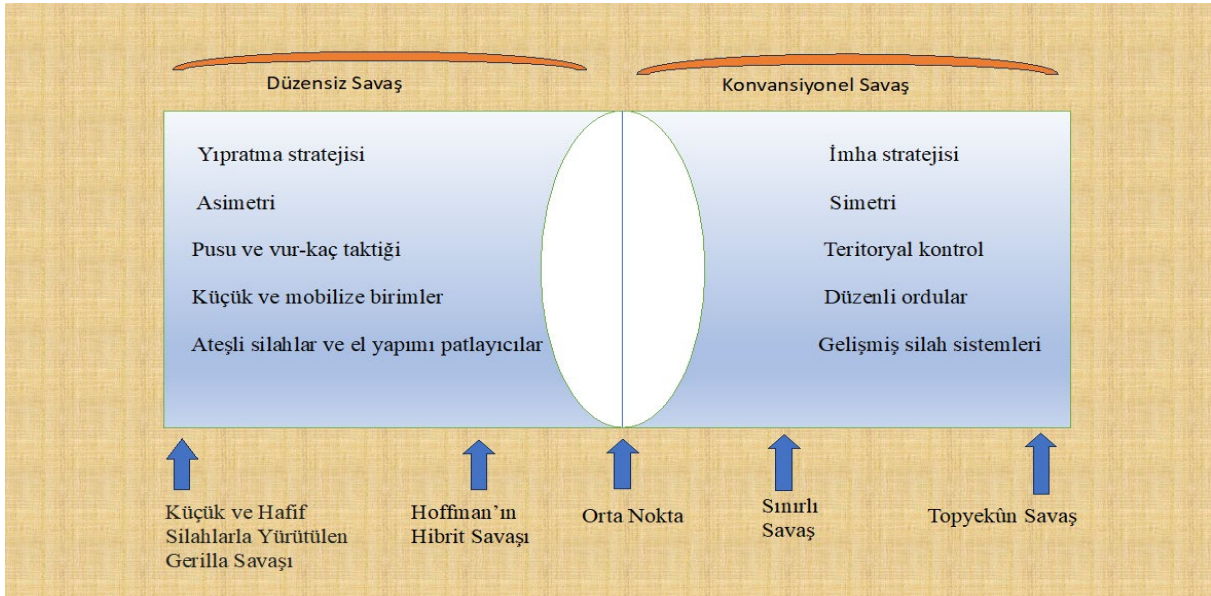
Hoffman'a göre (2016, s. 29), hibrit savaş, çatışma yelpazesinde konvansiyonel ve düzensiz savaş biçimlerinin tam ortasında yer almaktadır. Bununla birlikte, söz konusu iddia tartışmaya açık bir yapıya sahiptir. Hoffman'ın hibrit savaş fikrinin çatışma yelpazesindeki yerinin tam olarak anlaşılması için, konvansiyonel ve düzensiz savaş biçimlerine kısaca değinmemiz elzemdir.

Konvansiyonel savaş operasyonel ve stratejik hedeflere ulaşmak için manevra savaşı, ateş gücü ve teritoryal kontrole odaklanırken, düzensiz savaş vur-kaç taktikleri, terörizm, yıkıcı faaliyetler ve propaganda üzerine kuruludur. Konvansiyonel savaşta ana hedef düşmanın savaş yapma kapasitesini zayıflatmak veya yok etmek iken, düzensiz savaş doğrudan çatışmaya girmekten kaçınarak ve hedef nüfus üzerinde kontrol sağlayarak düşmanın gücünü ve savaşma iradesini yıpratma stratejisi üzerine kuruludur (US Department of Defense, 2007, ss. 7-8; Barger, 2023). Buna göre, bir savaş formunun çatışma yelpazesinin ortasında yer alabilmesi için hem imha hem de yıpratma stratejilerini dengeli bir şekilde içermesi gerekir. Ancak, Hoffman tarafından tasvir edilen hibrit tehdidin ana askeri-stratejik hedefi, doğrudan silahlı çatışmalar yoluyla düşmanı yenmek değil, gelişmiş silah sistemleriyle desteklenen düzensiz taktiklerle düşmanı yıpratmak ve onun savaşma iradesini zayıflatmaktır.

Dolayısıyla, Şekil 1'de gösterildiği üzere, Hoffman'ın tarif ettiği hibrit savaş modeli, her ne kadar konvansiyonel silahları içerse de esasen asimetrik savaş stratejileri ile karakterize edilir ve bu yüzden çatışma yelpazesinin tam ortasında değil, düzensiz savaşın sınırları içerisinde yer alır. Hoffman'ın iddiasının aksine, bir savaş formu yalnızca konvansiyonel silahları içerdiği için çatışma yelpazesinin orta noktasında değerlendirilemez. Nihayetinde, 2.

Lübnan Savaşı sırasında Hizbullah militanları son derece eğitimli ve donanımlı olsa da hâlâ gerilla taktikleri uygulamaktaydı.

Nitekim, Hoffman'ın, oldukça ses getiren monografisini yayımlamadan önce, yüksek teknolojik silahların düzensiz taktiklerle kombinasyonunu “karmaşık düzensiz savaş” olarak tanımladığı görülmektedir (Hoffman 2006b; Hoffman 2006c). Ayrıca, *Lübnan'dan Dersler: Hizbullah ve Hibrit Savaş* başlıklı makalesinde, Hoffman'ın kendisi de hibrit savaş düzensiz savaşın bir alt kategorisi olarak değerlendirmektedir (Hoffman, 2006a).

Şekil 1: Hoffman'ın Hibrit Savaş'ının Çatışma Yelpazesindeki Yeri

3. Hoffman'ın Hibrit Savaş Tanımına Eleştiriler

Hibrit savaş kavramının ABD savunma çevrelerinde popülerleşmesinin ardından, birçok güvenlik uzmanı bu kavramın ne ölçüde yeni bir olguya tekabül ettiğini sorgulamış ve tarihin, özellikle de yakın tarihin, hibrit savaşın çok sayıda örneğini barındırdığını savunmuştur. Ancak, bu uzmanlardan bazıları, hibrit savaş Hoffman'dan farklı şekilde tanımlamıştır. Dolayısıyla, söz konusu uzmanlar, Hoffman'ın formülasyonuna tam olarak uymayan çeşitli tarihsel vakaları hibrit savaş olarak nitelendirmiştir.

Hibrit Savaş: Antik Dünyadan Günümüze Karmaşık Düşmanlarla Savaşmak adlı kitapta, bir grup askeri tarihçi dokuz askerî harekâtı hibrit savaş örnekleri olarak analiz etmiştir. Bu örnekler, Roma'nın Cermenya'yı fethi, İrlanda'daki Dokuz Yıl Savaşı, Amerikan Bağımsızlık Savaşı, Yarımada Savaşı, Amerikan İç Savaşı, Fransız-Prusya Savaşı, Britanya İmparatorluğu'nun yüzyıllar içindeki hibrit savaş deneyimleri, İkinci Çin-Japon Savaşı ve

Vietnam Savaşı'dır (Murray ve Mansoor, 2012). Kitabın giriş bölümünü kaleme alan Mansoor (2012, s. 3), hibrit savaşı düzenli ve düzensiz kuvvetlerin aynı stratejik hedef doğrultusunda eşgüdümlü bir şekilde kullanılması olarak tanımlamıştır.

Benzer şekilde, hibrit savaşı siyasal bir hedefe ulaşmak için geleneksel ve düzensiz yöntemlerin kombinasyonu olarak tanımlayan Deep (2015), Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında George Washington'ın düzenli ordusu ile milis kuvvetlerin birleşimini, Fransızların İspanya'yı işgali sırasında Britanya düzenli kuvvetleri ile İspanyol gerillalar arasındaki stratejik koordinasyonu ve Osmanlı'ya karşı Arap Ayaklanması sırasında Britanya Seferi Kuvvetleri ile düzensiz Arap güçleri arasındaki yakın iş birliğini hibrit savaş örnekleri olarak göstermiştir. Hibrit savaşı, kadim bir pratiğin (düzenli ve düzensiz güçlerin kombinasyonu) modern bir adlandırması olarak tarif eden Boot (2015, ss. 11-20) ise Yarımada Savaşı, Arap İsyanı, Çin İç Savaşı ve Vietnam Savaşı'nı hibrit savaş örnekleri olarak takdim etmiştir.

Yukarıda adı geçen yazarlar ile Frank Hoffman arasındaki ortak nokta, hepsinin düzenli ve düzensiz unsurların birleşimine odaklanmasıdır. Lakin, Hoffman'ın aksine, bu yazarlar düzenli ve düzensiz kuvvetlerin koordineli bir şekilde hareket ettiği fakat ayrı ayrı faaliyet gösterdiği bir savaş biçimini tasavvur etmektedir. Hoffman ise, daha önce de belirtildiği gibi, hibrit savaşın, düzenli ve düzensiz unsurların aynı askerî harekât içinde eşgüdümlü kullanımının ötesine geçtiğini savunmaktadır. Hoffman'a göre, hibrit savaşta düzenli ve düzensiz unsurlar taktik ve operasyonel seviyede iç içe geçerek "benzeri görülmemiş" bir sentezi meydana getirmektedir. Ayrıca, Hoffman (2007a, ss. 20-21), Amerikan Bağımsızlık Savaşı, Amerikan İç Savaşı, Fransızların İspanya'yı işgali, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Arap Ayaklanması ve Vietnam Savaşı gibi örneklerin hibrit savaşın değil "bileşik savaş"ın özelliklerini taşıdığını yazılarında açıkça belirtmektedir.

Bileşik savaş terimi, ilk kez askeri tarihçi Thomas M. Huber tarafından kullanılmıştır. Huber'e (2002, s. 1) göre, bileşik savaş, düzenli ve düzensiz kuvvetlerin düşmana karşı koordineli şekilde kullanılmasıdır. Bu savaş biçiminde düzenli unsurlar ana kuvveti temsil ederken düzensiz unsurlar yardımcı kuvveti temsil etmektedir. Dolayısıyla, Huber iki farklı unsurun – düzenli ve düzensiz kuvvetlerin – birbirlerini tamamladığı bir savaş türüne işaret etmektedir.

Huber (2002, s. 2), bileşik savaşın en önemli avantajının düşmanı kuvvetlerini hem bir araya toplamak hem de dağıtmak zorunda bırakması olduğunu belirtmiştir. Huber'e göre, düzenli ve düzensiz kuvvetler arasındaki tamamlayıcı ilişki, bileşik savaşı oldukça etkili bir savaş modu yapmaktadır. Bu noktada vurgulamak gerekir ki, yazar bileşik savaşın yeni bir

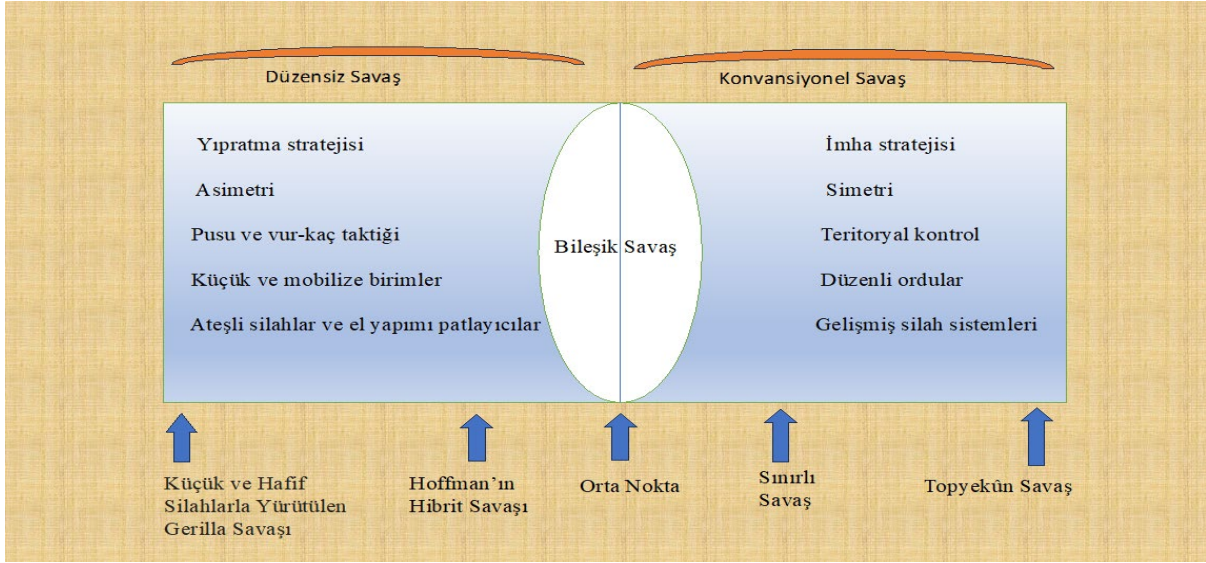

savaş türü olduğunu iddia etmemektedir. Aksine, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın ve Yarımada savaşının erken modern dönemdeki, Çin İç Savaşı ile Vietnam Savaşı'nın ise 20. yüzyıldaki en çarpıcı bileşik savaş örnekleri olduğunu savunmaktadır (Huber, 2002, s. 3).

Yukarıda değinildiği gibi, Hoffman'a göre de düzenli ve düzensiz güçlerin farklı cephelerde faaliyet göstermesi ve aynı savaş alanında birleşmemesi nedeniyle, bu vakalar hibrit savaşın değil, bileşik savaşın örneklerini teşkil etmektedir (Hoffman 2007a, ss. 20-21; Hoffman 2009b). Ancak, bazı askeri düşünürlerin hibrit savaşın yeni bir savaş formu olmadığını ispat etmek amacıyla, bu vakaları hibrit savaş çerçevesinde ele alması hibrit savaş kavramının bileşik savaş kavramını da içine alacak şekilde genişlemesine zemin hazırlamıştır.

Hibrit savaş ile bileşik savaş arasında hem teorik hem de pratik açıdan ayırım yapmak kolay değildir. Ancak teorik düzeyde, belki de en büyük fark bu kavramların çatışma yelpazesindeki konumlarında yatmaktadır. Bir önceki bölümde açıklandığı gibi, Hoffman'ın konvansiyonel silahlar ile düzensiz taktiklerin aynı muharebe alanında sinerjik bir birleşimine dayanan hibrit savaş yaklaşımı, nihayetinde düzensiz savaş kategorisinde yer almaktadır. Bunun nedeni, Hizbullah örneğinde olduğu gibi, hibrit savaşını benimseyen aktörlerin düşman kuvvetlerini yüksek yoğunluklu askeri operasyonlarla savaşını sürdüremeyecek noktaya sürüklemeyi hedeflememesi, başka bir deyişle imha stratejisini kullanmamasıdır. Diğer yandan, Şekil 2'de gösterildiği gibi, bileşik savaş kavramını çatışma yelpazesinde orta noktaya karşılık gelmektedir. Bu, bileşik savaşın hem düzenli savaşın karakteristik özelliği olan imha stratejisini hem de düzensiz savaşın özünü oluşturan aşındırma stratejisini dengeli bir şekilde kullanmasından kaynaklanmaktadır. Huber'in (2002, s. 2) sözleriyle ifade etmek gerekirse:

Bileşik savaşa başvurmanın en büyük avantajı, düşmanı aynı anda hem toplanmaya hem de dağılmaya zorlamasıdır. Düşman kitleler halinde toplanırsa, bileşik savaş operatörünün düzensiz kuvveti onun iletişim hatlarına saldırarak zarar verebilir. Düşman iletişim hatlarını korumak için dağılırsa, bileşik savaş operatörünün düzenli kuvveti onu ayrıntılı olarak yok edebilir.

Şekil 2: Huber'in Bileşik Savaş'ının Çatışma Yelpazesindeki Yeri

Hoffman'ın hibrit savaş kavramsallaştırmasına yönelik eleştiriler, yalnızca kavramın iddia edilen yeniliği ile sınırlı değildi. Neredeyse tamamı ABD ordusunda görev yapmış veya o dönemde görevde olan bir grup askeri düşünür, Hoffman'ın hibrit savaş anlayışının bütünüyle taktik ve operasyonel seviyeye odaklandığını öne sürerek kavramı eleştirdi. Bu düşünürler, hibrit savaşın, savaşın tüm seviyelerinde gerçekleştiğini ve stratejik kullanımının göz ardı edilmemesi gerektiğini öne sürdü. Bu doğrultuda, hibrit savaş kavramını taktik ve operasyonel seviyeden stratejik seviyeye genişletmek amacıyla, kavramın kapsamına bazı askeri olmayan unsurlar da eklendi. Sonuç olarak, hibrit savaş tüm milli güç unsurlarının bir kombinasyonu olarak yeniden formüle edildi.

Örneğin, McCuen (2008, s. 108), fiziksel alanın yanı sıra psikolojik faktörlerin de hibrit savaşın temel unsurlarından biri olduğunu vurguladı. McWilliams (2009, s. 18) hibrit savaşı, fiziksel, bilişsel ve ahlaki alanlarda eşzamanlı olarak yürütülen bir savaş olarak tanımladı. Lasica (2011, s. 20), hibrit savaşın ilk ve en önemli unsurunun kinetik olmayan alanlara verilen öncelik olduğunu belirtti. Glenn (2009) ise hibrit tehdidi şu şekilde tanımladı: "Aynı anda ve uyarlanabilir bir şekilde (1) siyasi, askeri, ekonomik, sosyal ve enformatik araçların ve (2) geleneksel, düzensiz, yıkıcı, terörist ve bozucu/suç teşkil eden savaş yöntemlerinin bir kombinasyonunu kullanan düşman."

Dolayısıyla, yukarıda adı geçen askeri düşünürler Hoffman'ın tanımından uzaklaşarak hibrit savaşı askeri ve askeri olmayan unsurların bir kombinasyonu olarak yeniden kavramsallaştırdı. Bu hibrit savaş anlayışı, çağdaş güvenlik tehditleriyle başa çıkmak için ulusal gücün tüm unsurlarını kullanmayı içeren "kapsamlı yaklaşım" (comprehensive approach)

kavramına oldukça yakındı (Glenn, 2009). Sonuç olarak, bu düşünürlerin hibrit savaş anlayışları, savaş alanı odaklı hibrit savaş yaklaşımlarından epeyce ayrılmaktaydı.

4. NATO'nun Hibrit Savaşı Yeniden Kavramsallaştırması

Rusya'nın 2014 yılının başlarında Kırım'ı ilhak etmesi ve Donbas bölgesindeki örtülü işgali, Batı'da büyük bir endişe yarattı. Bu endişenin kaynağı, yalnızca Rusya'nın Ukrayna'nın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü ihlal etmesi değil; aynı zamanda Rusya'nın kullandığı geleneksel olmayan taktiklerdi. Kısaca ifade etmek gerekirse, Rusya, Kırım Yarımadası'ndaki siyasi hedeflerine tam kapsamlı bir konvansiyonel savaş başlatmadan, askeri ve askeri olmayan yöntemlerin bir sentezini kullanarak ulaştı. Bu süreçte, yeşil kamuflajlı üniforma giyen silahlı adamlar kamu binalarının kontrolünü ele geçirerek Kiev'in bölgedeki otoritesini fiilen ortadan kaldırdı. "Küçük yeşil adamlar" olarak anılan bu silahlı gruplar; Rus özel kuvvetleri mensupları, istihbarat görevlileri, Rusya yanlısı organize suç grupları üyeleri ve paralı savaşçılardan oluşuyordu. Ancak Moskova, bu silahlı unsurların doğrudan Rus ordusuna atfedilememesi nedeniyle Kırım'daki askeri varlığını inkâr etti. Kırım operasyonu sırasında Rus ordusu, Ukrayna sınırına yakın bölgelerde geniş çaplı askeri tatbikatlar gerçekleştirirken Kremlin de doğrudan askeri müdahale seçeneğini hatırlatan açıklamalar yaptı. Rusya, askeri enstrümanlara ek olarak propaganda ve dezenformasyon gibi askeri olmayan yöntemleri yoğun bir şekilde kullandı (Kofman vd. ss. 6-16; Galeotti, 2019, ss. 5-11; Rącz, 2015, ss. 57-69).

Moskova, Ukrayna'nın Donbas bölgesindeki egemenliğini de benzer yöntemlerle zayıflattı. Ancak burada yürütülen operasyonlar, Kırım'a kıyasla daha uzun sürdü ve daha şiddetli geçti. Rus hükümeti, tıpkı Kırım'da olduğu gibi Donbas'taki askeri varlığını da inkâr etti (Kofman vd. ss. 33-45; Galeotti, 2019, ss. 12-41; Rącz, 2015, ss. 57-69). Rusya'nın Kırım ve Donbas'a müdahalesi, geleneksel devletler arası çatışma kategorisine uymadığı için, Batılı akademik, askeri ve siyasi çevrelerde yaygın olarak yeni bir savaş formu olarak değerlendirildi.

Örneğin, ABD Özel Harekât Komutanlığı tarafından yayınlanan *Küçük Yeşil Adamlar: Modern Rusya'nın Geleneksel Olmayan Savaşlarına İlişkin Bir Başlangıç, Ukrayna 2013–2014* başlıklı rapor, "Rusya'nın geleneksel olmayan savaş tehditlerinin yeni formları silahlı işgal görünümünü ortadan kaldırdığı için NATO Anlaşması'nın yapısını zorlamaktadır" sonucuna varıyordu (US Army Special Operations Command 2016, s. 3). Benzer şekilde, Birleşik Krallık Avam Kamarası Savunma Komitesi tarafından yayımlanan *Bir Sonraki Savunma ve Güvenlik İncelemesine Doğru: İkinci Bölüm- NATO* adlı rapor, "Rusya'nın giderek daha fazla yeni ve daha az geleneksel askeri tekniklere odaklandığını" ileri sürdü (House of Commons Defence Committee, 2014, s. 12). Bērziņš (2014, s. 8), Kırım operasyonunun bir silahlı saldırı değil,

yeni savaş biçimlerinin hayata geçirilmesi olduğunu ileri sürdü. Fox (2017, s. iii), Rusya'nın Ukrayna'daki operasyonlarının, modern savaş alanında daha önce benzeri görülmemiş yeni bir savaş yaklaşımını temsil ettiğini iddia etti.

Moskova'nın yeni bir savaş türü uyguladığı varsayımı, bahse konu operasyonları tasvir edecek bir terminoloji arayışına yol açtı. Bu çerçevede, Batılı güvenlik uzmanları Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesini anlamlandırmak amacıyla “hibrit savaş” “belirsiz savaş”, “eşik altı savaş” ve “gri bölge savaşı” gibi çeşitli kavramlar kullandı (bkz. örneğin, Connell & Evans, 2015; Pettyjohn & Wasser, 2019). Ancak, NATO'nun Rusya'nın Ukrayna'daki istikrarsızlaştırıcı faaliyetlerini tanımlamak için hibrit savaş kavramını kullanmayı tercih etmesi bu kavramın diğerleri arasında ön plana çıkmasına yol açtı.

Bu tercih, hibrit savaş kavramının tarihsel evrimindeki en önemli dönüm noktasıdır. Birincisi, NATO'nun bu seçimiyle birlikte, hibrit savaş Batılı akademik, askeri ve siyasi çevrelerde moda bir terim haline gelmiştir. Daha açık ifade etmek gerekirse, NATO, Rusya'nın Kırım ve Donbas'taki operasyonlarını tanımlamak için hibrit savaş terimini kullanana kadar, kavrama ilişkin tartışmalar ağırlıklı olarak Amerikan askeri çevreleriyle sınırlıydı. Ancak, NATO'nun, Rusya'nın Ukrayna'daki faaliyetlerini hibrit savaş olarak adlandırması, kavramın Avrupa kıtasında da geniş bir kullanım alanı bulmasını sağlamıştır. İkincisi, Rusya'nın Ukrayna'daki faaliyetleri, hibrit savaşın önceki tanımlarına tam olarak uymadığından, bu süreçte hibrit savaşa dair yapılan tanımlar önemli ölçüde farklılık göstermiştir. Örneğin, 2014 Galler Zirvesi Bildirgesi'nde NATO (2014, para. 13), hibrit tehditleri “gizli ve açık askeri, paramiliter ve sivil tedbirlerin son derece entegre bir tasarımla kullanıldığı geniş bir yelpaze” olarak tanımlamıştır. NATO'nun (2024, para. 1) resmi internet sitesinde sunulan güncel hibrit savaş tanımı ise şu şekildedir:

Hibrit tehditler, askeri ve askeri olmayan, örtülü ve aleni yöntemlerin bir kombinasyonudur; bunlar arasında dezenformasyon, siber saldırılar, ekonomik baskı, düzensiz silahlı grupların konuşlandırılması ve düzenli kuvvetlerin kullanımı yer alır. Hibrit yöntemler, savaş ve barış arasındaki çizgileri bulanıklaştırmak ve hedef nüfusların zihinlerinde şüphe uyandırmaya çalışmak için kullanılır. Amaçları, toplumları istikrarsızlaştırmak ve zayıflatmaktır.

Bu tanımlardan yola çıkarak, NATO'nun hibrit savaşı sadece düzenli ve düzensiz savaş biçimlerinin veya askeri ve askeri olmayan araçların bir kombinasyonu olarak görmediğini söyleyebiliriz. NATO, hibrit savaş tanımına örtülü eylemleri ve makul inkâr edilebilirliği de ekleyerek, bu savaş modelini yürüten bir aktörün maksimum fayda sağlama amacını en düşük maliyetle gerçekleştirmeyi hedeflediğine işaret etmektedir. Bu bağlamda, hibrit savaş kavramı,

antik Çinli filozof Sun Tzu'ya (2014) atfedilen düşmanın direncini doğrudan savaşa angaje olmadan kırma fikrini yansıtmaktadır. Dolayısıyla, bu kavramsal versiyon önceki tanımlardan keskin bir kopuşu temsil etmektedir. Sonraki yıllarda, AB kurumları tarafından sunulan birçok hibrit savaş tanımı da aleni ve yüksek yoğunluklu bir silahlı çatışmaya girişmeden düşmanın direncini kırma fikrini vurgulamıştır. Örneğin, AB Komisyonu tarafından yayınlanan bir belgede hibrit tehditler şu şekilde tanımlanmıştır:

Hibrit tehditler kavramı, devletler veya devlet dışı aktörler tarafından, resmi olarak ilan edilmemiş savaş eşiğinin altında kalarak belirli hedeflere ulaşmak amacıyla koordineli bir şekilde kullanılan, geleneksel ve geleneksel olmayan, askeri ve askeri olmayan, aleni ve örtülü eylemlerin bir bileşimini yakalamayı amaçlamaktadır (European Commission, 2016, s. 2).

Bu dönemde hibrit savaşa ilişkin yapılan akademik tanımların da önemli ölçüde dönüşüme uğradığını belirtmek gerekir. Söz konusu tanımlar, NATO ve AB'nin tanımlarında olduğu gibi hibrit savaşı askeri ve askeri olmayan araçların örtülü ve inkâr edilebilir şekilde kullanımına odaklanmıştır (bkz. örneğin Popescu, 2015, s. 1; Mumford & Carlucci, 2023, ss. 194-195). Bununla birlikte, hibrit savaş terimi son birkaç yıldır, askeri olmayan istikrarsızlaştırma operasyonlarını tanımlamak için de kullanılmaya başlanmıştır.

Bir Der Spiegel (2016) makalesi, Putin'in Almanya'ya karşı hibrit bir savaşa giriştiğini iddia etti; fakat makale tamamen Rusya tarafından yürütüldüğü öne sürülen kara propaganda ve etki operasyonlarına odaklanmıştır. Sheed ve Stradner (2020), Rusya'nın yıllardır ABD'ye karşı sessiz bir hibrit savaş yürüttüğünü öne sürdü; ancak yazarların hibrit savaş olarak etiketlediği eylemler, aslında Rusya'nın sivil topluma ve toplumsal hareketlere sızması, siber saldırılar düzenlemesi ve dezenformasyon faaliyetleriydi. Benzer şekilde, ABD eski Dışişleri Bakanı Rex Tillerson, Rusya'nın 2016 ABD başkanlık seçimlerine müdahalesini bir hibrit savaş eylemi olarak nitelendirdi (EURACTIV, 2017). Son zamanlarda, Belarus'un göçmenleri AB'ye karşı bir silah olarak kullanması birçok devlet yetkilisi, güvenlik uzmanı ve medya kuruluşu tarafından hibrit savaş olarak adlandırıldı (bkz. örneğin, Morawiecki, 2021; Cook, 2021).

Hibrit savaş kavramının bu denli geniş kullanımı, her şeyi hibrit savaş olarak etiketleme riskini de beraberinde getirmiştir. Bu nedenle, bazı düşünürler hibrit tehdit ile hibrit savaş kavramları arasında bir ayrıma gitmeye çalışmıştır. Bu ayrım doğrultusunda, askeri unsurları içermeyen istikrarsızlaştırma faaliyetleri hibrit tehdit olarak adlandırılmıştır. Örneğin, Mumford ve Carlucci (2023, s. 194) hibrit tehditleri şiddet içermeyen araçların kullanımını olarak tanımlamış; hibrit savaşın ise, askeri ve askeri olmayan araçların silahlı bir çatışma içindeki

birleşimine karşılık geldiğini vurgulamıştır. Ancak belirtmek gerekir ki, mevcut hibrit savaş literatüründe hibrit savaş ve hibrit tehdit kavramları halen sıklıkla birbirinin yerine kullanılmakta ve bu durum kavramsal bulanıklığı daha da derinleştirmektedir.

5. Hibrit Savaşın Sartoriyen Bir Mercekten Değerlendirmesi

Hibrit savaş kavramının tarihsel evrimi, onun defalarca anlam kaymalarına maruz kaldığını göstermektedir. Çalışmanın giriş bölümünde de belirtildiği gibi, Giovanni Sartori'nin "kavramsal seyahat" ve "kavramsal esneme" tabirleri, hibrit savaşın maruz kaldığı belirsizliği anlamak için yararlı bir entelektüel çerçeve sunmaktadır. Kavramsal seyahat, mevcut bir kavramın yeni bir vakayı açıklamak için kullanılmasıdır. Sartori (1970, s. 1034), incelenen dünya ne kadar genişlerse, seyahat edebilecek kavramlara o kadar çok ihtiyaç duyduğumuzu belirtmektedir. Sartori'ye göre, kavramlar seyahat ettiklerinde genellikle yeni anlamlar yüklenmek durumunda kalırlar. Bunun nedeni, belirli bir bağlamda geliştirilen bir kavramın her zaman yeni bir duruma uymamasıdır. Yazar, mevcut bir kavramın orijinal bağlamına uygun düşmeyen bir vakayı açıklamak için kullanılması halinde ortaya çıkan anlamsal bozulmaları "kavramsal esneme" olarak adlandırmaktadır (Sartori, 1970, s. 1035).

Hibrit savaş kavramının tarihsel evrimi, Sartori'nin kavramsal esneme fikrini bire bir yansıtmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, hibrit savaşın yeni vakalara uygulanması, kavramın başlangıçtaki anlamında bozulmalara yol açmıştır. Kavramı popüler hale getiren Hoffman'ın hibrit savaş tanımı, konvansiyonel ve düzensiz savaş unsurlarının taktik ve operasyonel seviyede harmanlanmasını ifade ederken, Hoffman'ı eleştiren düşünürler bu kavramı savaşın stratejik düzeyine uyarlamış ve Hoffman'ın hibrit savaş örneği olarak değerlendirmedeği bazı tarihi vakaları hibrit savaş kapsamında ele almışlardır. Bu durum, kavramın popülerleşmeye başladığı süreçte 3 farklı hibrit savaş yorumunun ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Rusya'nın Kırım Yarımadası'nı ilhakı ve Donbas bölgesindeki örtülü işgali sonrası ise NATO, Rusya'nın faaliyetlerini hibrit savaş olarak nitelemiştir. Ancak, bu faaliyetler geçmişte yapılan hibrit savaş tanımlarının hiçbirine tam olarak uymadığı için kavram yeni bir anlam kazanmıştır. Bu bağlamda, hibrit savaş kavramı konvansiyonel savaş eşiğinin altında kalarak, askeri ve askeri olmayan enstrümanların bir kombinasyonu ile siyasi hedeflere ulaşma yöntemi olarak yeniden kurgulanmıştır. Lakin, kavram evrimleşmeye devam etmiş; Batılı politikacılar, akademisyenler ve medya kuruluşları hibrit savaş terimini sıklıkla askeri boyutu olmayan istikrarsızlaştırıcı eylemleri ifade etmek için kullanmıştır. Bu durum, neredeyse her şeyin hibrit savaş olarak etiketlenmesi riskini de beraberinde getirmiştir.

Bu nedenle, son birkaç yılda bazı akademisyenler hibrit tehdit kavramını hibrit savaştan ayırmaya çalışmıştır. Buna göre, askeri boyutu olmayan yıkıcı eylemler hibrit tehdit olarak adlandırılmıştır. Ancak bu girişimler, hibrit savaşı çevreleyen kavramsal belirsizliği ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Günümüzde hibrit savaş, ağırlıklı olarak konvansiyonel savaş eşiğinin altında kalarak, askeri ve askeri olmayan araçların kombinasyonu yoluyla siyasi hedeflere ulaşma yolu olarak tanımlansa da mevcut literatürde hibrit savaşın tüm kavramsal versiyonlarıyla karşılaşmak mümkündür.

Şüphesiz, hibrit savaşın tanımlanması sadece entelektüel bir tartışma meselesi değildir. Daha önce ifade edildiği gibi, hibrit savaş NATO üyesi devletlerin güvenlik terminolojisinde yer etmiş bir kavramdır. Söz konusu devletler sıklıkla hibrit savaş ve/veya hibrit tehditler kavramlarını çağdaş güvenlik tehditlerini ifade etmek için kullanmakta ve söz konusu tehditlere karşı hazırlıklı olmanın bir zorunluluk olduğunu vurgulamaktadır. Ancak hibrit savaşın ne anlama geldiği konusunda ortak bir anlayışın bulunmaması, bu meydan okumalarla nasıl başa çıkılacağına dair ciddi soru işaretleri yaratmaktadır. Dolayısıyla, bu kavramsal belirsizliğin ortadan kaldırılması NATO üyesi ülkelerin politika yapıcıları ve savunma entelektüelleri tarafından öncelikli olarak ele alınmalıdır.

Sonuç

Bu makale hibrit savaş kavramının tarihsel evrimini incelemiştir. Makale hibrit savaşın sürekli olarak kavramsal esnemeye maruz kaldığını ve yeni anlamlar kazandığını ortaya koymuştur. Hibrit savaş kavramını çevreleyen belirsizlik, kavramın orijinal tanımının temel özelliklerini taşımayan yeni vakalar için kullanılmasından ileri gelmektedir. Kavramı ABD savunma çevrelerine duyuran Frank Hoffman'ın hibrit savaş tanımı, konvansiyonel ve düzensiz savaş unsurlarının aynı muharebe alanında eş zamanlı ve koordineli şekilde kullanımına işaret ederken takip eden yazarlar kavramı daha geniş bir bağlama oturtarak başlangıçtaki anlamın bozulmasına yol açmışlardır. Rusya'nın 2014 Ukrayna'ya dolaylı müdahalesi ile birlikte ise hibrit savaş kavramı radikal bir dönüşüme uğramıştır. Önceki hibrit savaş tanımlarının bu vakayı yeterince karşılamaması nedeniyle hibrit savaş, konvansiyonel savaş eşiğinin altında kalarak, askeri ve askeri olmayan araçların kombinasyonu ile siyasi hedeflere ulaşma yolu olarak yeniden tanımlanmıştır. Bu tanım halen literatürü domine etse de kavram esnemeye devam etmiş ve askeri olmayan istikrarsızlaştırıcı faaliyetler için de kullanılmaya başlanmıştır.

Hibrit savaşın tanımlanması yalnızca akademik bir tartışma konusu değildir. Aksine, NATO üyesi devletler için stratejik bir gerekliliktir. Bu kavram, NATO'nun güvenlik terminolojisinde yer etmiş ve üye ülkeler tarafından çağdaş tehditleri ifade etmede sıkça

kullanılmıştır. Ancak, hibrit savaşın ne anlama geldiği konusunda ortak bir anlayışın var olmayışı, bu tehditlere karşı nasıl bir strateji izleneceği konusunda önemli belirsizlikler doğurmaktadır. Bu nedenle, kavramsal netliğin sağlanması, NATO üyesi ülkelerin politika yapıcıları ve güvenlik uzmanları için bir öncelik olmalıdır.

EXTENDED SUMMARY

Hybrid warfare has become one of the most discussed forms of threat over the past decade-plus. Nevertheless, it is a highly contested concept. That is, the definitions concerning hybrid warfare significantly differ from each other. Frank Hoffman, the intellectual godfather of hybrid warfare, has portrayed hybrid warfare as a synergistic fusion of conventional weapons and irregular tactics on the same battlefield. He has said that Hezbollah's actions against the Israeli Defense Forces during the 2006 Lebanon War constitute a clear-cut example of this kind of warfare.

Subsequently, several military thinkers have called into question the novelty of the hybrid model of warfare. Yet, a detailed examination indicates that unlike Frank Hoffman, whose definition concentrates on the merger of regular and irregular elements on the same battlefield, some of them have depicted the hybrid form of warfare as the concurrent use of regular and irregular forces in the same campaign. Such an understanding of hybrid warfare has brought it closer to Thomas Huber's concept of "compound warfare."

Another group of military intellectuals found Hoffman's idea of 'hybrid warfare' entirely battleground-centric. According to them, this kind of warfare can be realized at all levels of war, and therefore, the strategic notion and use of hybrid warfare are worthy of attention as well. Accordingly, they reformulated "hybrid warfare" by adding non-kinetic components to the scope of it. Their conceptualization of hybrid warfare closely resembles the concept of the "comprehensive approach" that fundamentally entails the employment of all elements of national power to deal with contemporary security threats.

After the Russian deniable operations against Ukraine in 2014, NATO adopted the term 'hybrid warfare' to refer to them. Yet, since Russia's actions in Ukraine did not fully align with the earlier definitions of hybrid warfare, the connotation of "hybrid warfare" has dramatically changed. In this context, hybrid warfare has commonly been described as a way of achieving strategic objectives by using a mix of military and non-military means while staying below the threshold of overt war. In subsequent years, the concept of hybrid warfare has continued to expand and take on new meaning. This is largely because the term hybrid warfare has frequently been used to describe non-violent actions, including cyber-attacks and disinformation.

The historical evolution of the concept of hybrid warfare aligns well with Giovanni Sartori's idea of "conceptual stretching". Sartori suggests that scholars need to apply already existent concepts to new situations to make worldwide and cross-area comparisons. However, concepts often become stretched when applied to new contexts. This is because incorporating new cases tends to introduce additional elements to the original meaning. As a result, concepts may lose some of their clarity and precision. The lack of conceptual clarity surrounding hybrid warfare makes it difficult to understand and all-encompassing. Worse, the conceptual confusion creates serious problems in the formulation and implementation of defense policies and weakens the capabilities of NATO member states to effectively deal with contemporary security challenges. Therefore, reducing this conceptual vagueness should be a key focus for policymakers and defense experts.

KAYNAKÇA

- Barger, A. (2023). The Future is Irregular. Our Doctrine Should be Too. *Air University*. Erişim: 12.09.2024. <https://www.airuniversity.af.edu/Wild-Blue-Yonder/Article-Display/Article/3447572/#:~:text=Traditional%20warfare%20aims%20to%20win,instead%20by%20their%20distinctive%20means>.
- Bērziņš, J. (2014). Russia's New Generation warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy (Policy Paper No. 2). National Defence Academy of Latvia
- Boot, M. (2015). Countering Hybrid Warfare. *Armed Conflict Survey*, 1(1), 11–20.
- Carayannis, T. (2003). The Complex Wars of the Congo: Towards a New Analytic Approach. *Journal of Asian and African Studies*, 38(2-3), 232-255. <https://doi.org/10.1177/002190960303800206>
- Catignani, S. (2005). The Security Imperative in Counterterror Operations: The Israeli Fight against Suicidal Terror. *Terrorism and Political Violence*, 17(1-2), 245-264. <https://doi.org/10.1080/09546550490520718>
- Connell, M. E., & Evans, R. (2015). *Russia's "Ambiguous Warfare" and Implications for the U.S. Marine Corps*. CNA Analysis & Solutions.
- Cook, L. (2021). EU Values, Laws under Threat amid Standoff at Belarus Border. *Associated Press*. Erişim: 14.08.2024. <https://apnews.com/article/european-union-alexander-lukashenko-lithuania-minsk-united-nations-28b4c0ca00074caa1fff8384f5539811>
- Deep, A. (2015). Hybrid War: Old Concept, New Techniques. *Small Wars Journal*. Erişim: 17.08.2024. <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/hybrid-war-old-concept-new-techniques>
- Der Spiegel. (2016). Russia's Propaganda Campaign against Germany. Erişim: 27.08.2024. <https://www.spiegel.de/international/europe/putin-wages-hybridwar-on-germany-and-west-a-1075483.html>
- Dupont, A. (2003). Transformation or Stagnation? Rethinking Australia's Defence. *Australian Journal of International Affairs*, 57(1), 55-76. <https://doi.org/10.1080/1035771032000073641>

- EURACTIV. (2017). Tillerson: Russian Vote Meddling was “Hybrid Warfare”. Erişim: 30.08.2024. <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/tillerson-russian-vote-meddling-was-hybrid-warfare/>
- European Commission. (2016). *Joint Framework on Countering Hybrid Threats: A European Union Response*. JOIN (2016) 18 Final. Erişim: 15.08.2024. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016JC0018>
- Fox, A. C. (2017). *Hybrid warfare: The 21st century Russian way of warfare*. United States Army Command and General Staff College.
- Galeotti, M. (2019). *Armies of Russia’s War in Ukraine*. Osprey Publishing.
- Glenn, R. (2009). Thoughts on “Hybrid” Conflict. *Small Wars Journal*. Erişim: 16.08.2024. <https://smallwarsjournal.com/blog/journal/docs-temp/188-glenn.pdf>
- Hoffman, F. G. (2006a). Lessons from Lebanon: Hezbollah and Hybrid Wars. *Foreign Policy Research Institute*. Erişim: 12.08.2024. <https://www.fpri.org/article/2006/08/lessons-from-lebanon-hezbollah-and-hybrid-wars/>
- Hoffman, F. G. (2006b). Complex Irregular Warfare: The Next Revolution in Military Affairs. *Orbis*, 50(3), 395-411. <https://doi.org/10.1016/j.orbis.2006.04.002>.
- Hoffman, F. G. (2006c). Complex Irregular Warfare. *Foreign Policy Research Institute*. Erişim: 13.08.2024. <https://www.fpri.org/article/2006/01/complex-irregular-warfare/>
- Hoffman, F. G. (2007a). *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Potomac Institute for Policy Studies.
- Hoffman, F. G. (2007b). Preparing for Hybrid Wars. *Marine Corps Gazette*, 91(3), 57-61.
- Hoffman, F. G. (2009a). Hybrid vs. Compound War- The Janus Choice: Defining Today’s Multifaceted Conflict. *Armed Forces Journal*. Erişim: 11.08.2024. <http://armedforcesjournal.com/hybrid-vs-compound-war/>
- Hoffman, F. G. (2009b). Hybrid Warfare and Challenges. *Joint Forces Quarterly*, 52(1), 34-40. <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA516871.pdf>
- Hoffman, F. G. (2009c). Hybrid threats: Reconceptualizing the Evolving Character of Modern Conflict. *Strategic Forum*, 240, 1-8. Erişim: 14.08.2024. <https://www.files.ethz.ch/isn/98862/SF240.pdf>

- Hoffman, F. G. (2010). Hybrid Threats: Neither Omnipotent nor Unbeatable. *Orbis*, 54(3), 441-455.
- Hoffman F. G. (2016). The Contemporary Spectrum of Conflict: Protracted, Gray Zone, Ambiguous, and Hybrid Modes of War. Dakota L. Wood (Ed.), *2016 Index of U.S. Military Strength: Assessing America's Ability to Provide for the Common Defense* (ss. 25-36). Heritage Foundation.
- Huber, T. M. (2002). Compound Warfare: A Conceptual Framework. T. M. Huber (Ed.), *Compound warfare: That Fatal Knot* (ss. 1-10). United States Army Command and General Staff College Press.
- Kofman, M., Migacheva, K., Nichiporuk, B., Radin, A., Tkacheva, O., ve Oberholtzer, J. (2017). *Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine*. RAND Corporation.
- Lasica, D. T. (2009). *Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory*. United States Army Command and General Staff College.
- Mansoor, P. R. (2012). Hybrid War in History. Williamson Murray and Peter R. Mansoor. (Ed.), in *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present* (ss. 1-17). Cambridge University Press.
- Mattis, N. J. & Hoffman, F. G. (2005). Future warfare: The Rise of Hybrid Wars. *Proceedings*, 131(11), 18-19. Erişim: 13.08.2024.
<https://www.usni.org/magazines/proceedings/2005/november/future-warfare-rise-hybrid-wars>
- McCuen, J. (2008). Hybrid Wars. *Military Review* 88(2), 107-113.
- McWilliams, S. J. (2008). Hybrid War beyond Lebanon: Lessons from the South African Campaign 1976 to 1989 [Yüksek Lisans Tezi]. United States Army Command and General Staff College.
- Mockaitis, T. R. (1990). *British Counterinsurgency, 1919–60*. Palgrave Macmillan.
- Mockaitis, T. R. (1995). *British Counterinsurgency in the Post-imperial Era*. Manchester University Press.

- Morawiecki, M. (2021). Address of Prime Minister Mateusz Morawiecki to Officers of the Border Guard, Police and Soldiers. The Chancellery of the Prime Minister. Erişim: 23.08.2024. <https://www.gov.pl/web/primeminister/address-of-prime-minister-mateusz-morawiecki-to-officers-of-the-border-guard-police-and-soldiers>
- Mumford, A & Carlucci, P. (2023). Hybrid Warfare: The Continuation of Ambiguity by Other Means. *European Journal of International Security*, 8(2), 192-206. <https://doi.org/10.1017/eis.2022.19>
- Murray, W., & Mansoor, P. R. (Eds.). (2012). *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present*. Cambridge University Press.
- NATO. (2014). Wales Summit Declaration. Erişim: 17.08.2024. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm
- NATO. (2024). *Countering Hybrid Threats*. Erişim: 17.08.2024. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_156338.htm
- Nemeth, W. J. (2002). Future War and Chechnya: A case for Hybrid Warfare [Yüksek Lisans Tezi]. Naval Postgraduate School.
- Pettyjohn, S. L., & Wasser, B. (2019). *Competing in the Gray Zone: Russian Tactics and Western Responses*. RAND Corporation.
- Popescu, N. (2015). Hybrid Tactics: Neither new nor Only Russian. *European Union Institute for Security Studies*, Issue Alert, 4, 1-2. <https://www.iss.europa.eu/content/hybrid-tactics-neither-new-nor-only-russian>
- Rácz, A. (2015). *Russia's Hybrid Warfare in Ukraine: Breaking the Enemy's Ability to Resist* (FIIA Report no. 43). The Finnish Institute of International Affairs.
- Sartori, G. (1970). Concept Misformation in Comparative Politics. *The American Political Science Review*, 64(4), 1033–1053. <https://doi.org/10.2307/1958356>
- Shedd, D. R., & Stradner, I. (2020, December 9). Putin is Winning Russia's Hybrid War against America. *National Review*. Erişim: 23.08.2024. <https://www.nationalreview.com/2020/12/putin-is-winning-russias-hybrid-war-against-america/>

Solmaz, T. (2022, February 25). 'Hybrid Warfare': One Term, Many Meanings. *Small Wars Journal*. Erişim: 12.08.2024. <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/hybrid-warfare-one-term-many-meanings>

Tzu, S. (2014). *Savaş Sanatı*. İş Bankası Yayınları.

United Kingdom House of Commons Defence Committee. (2014). *Towards the Next Defence and Security Review: Part two–NATO. Third Report of Session, 2014-15*. The Stationery Office Limited.

United States Army Special Operations Command. (2015). *Little Green Men: A Primer on Modern Russian Unconventional Warfare, Ukraine 2013-2014*. USASOC.

United States Department of Defense. (2007). *Irregular Warfare (IW) Joint Operating Concept (JOC)*. Government Printing Office.

Walker, R. G. (1998). *SPEC FI: The United States Marine Corps and Special Operations*. [Yüksek Lisans Tezi]. Naval Postgraduate School.

Atf Bilgisi/Citation

Erkan, Anıl Çağlar. "Kritik Minerallerin Güvenlikleştirilmesi Bağlamında Mineral Güvenlik Ortaklığı". Güvenlik ve İstihbarat Çalışmaları Dergisi. c.2 s.2. (2024): 133-170.

Makale Bilgisi/Article Information

Araştırma Makalesi/Research Article

KRİTİK MİNERALLERİN GÜVENLİKLEŞTİRİLMESİ BAĞLAMINDA MİNERAL GÜVENLİK ORTAKLIĞI

Anıl Çağlar ERKAN¹

Öz

Son yıllarda fosil temelli enerji kaynaklarının neden olduğu enerji güvenliği sorunları dünya genelinde geri dönülemez hasarlar bırakmaya başlamıştır. Bu doğrultuda küresel ölçekte yeni bir enerji paradigmasına geçiş zorunlu hale gelmiştir. Bununla birlikte küresel enerji paradigmasında fosil temelli enerji kaynaklarının yerini yenilebilir enerji kaynakları almaya başlamıştır. Bununla ilişkili olarak son yıllarda yenilebilir enerji kaynakları temelinde işleyen bir enerji düzenine geçiş sürecine girildiği görülmektedir. Enerji dönüşümü olarak nitelendirilen bu süreç doğrultusunda küresel enerji düzeninin sil baştan yeniden inşa edilmesi amaçlanmaktadır. Nitekim enerji dönüşümü, bilhassa fosil temelli enerji düzeninden kaynaklı enerji güvenliği sorunlarının giderilmesine yönelik halihazırdaki en rasyonel seçenektir. Buna karşın söz konusu sorunları tamamen ortadan kaldıracak olması halen daha tartışmalıdır. Zira enerji dönüşümünün enerji güvenliği açısından bir takım yeni tehditleri ortaya çıkarması son derece muhtemeldir. Bu doğrultuda karşılaşılabilecek en muhtemel tehditlerden birisi kritik minerallerle ilişkilidir. Çünkü kritik mineraller yenilenebilir enerji düzeninin işleyişi için gerekli olan en hayati bileşenlerdir. Kritik mineralleri enerji güvenliği açısından potansiyel bir tehdit haline getiren ise günümüz şartlarıdır. Öyle ki küresel kritik mineral pazarı halihazırda başta Çin olmak üzere belli başlı ülkelerin tekelindedir. Bununla birlikte kritik minerallerle ilişkili bir takım hususlar kritik minerallerin güvenlikleştirilmesini kaçınılmaz hale getirmektedir. Örneğin Mineral Güvenlik Ortaklığı'nın kurulması tamamen kritik minerallerin güvenlikleştirilmesinin bir sonucudur. Tüm bunlar ışığında çalışmada Mineral Güvenlik Ortaklığı, kritik minerallerin güvenlikleştirilmesi kapsamında analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Güvenlikleştirme, Kopenhag Okulu, Kritik Mineraller, Mineral Güvenlik Ortaklığı, Çin.

THE MINERAL SECURITY PARTNERSHIP IN THE CONTEXT OF THE SECURITIZATION OF CRITICAL MINERALS

Abstract

In recent years, energy security problems caused by fossil-based energy sources have begun to cause irreversible damage worldwide. In this context, a transition to a new energy paradigm on a global scale has

¹ Doç. Dr.

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
anilcaglarerkan@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9693-6556

become necessary. After all, renewable energy sources have started to replace fossil-based energy sources in the global energy paradigm. Consequently, in recent years, there has been a transition toward an energy system based on renewable energy sources. This process, known as the energy transition, aims to completely rebuild the global energy system. Indeed, the energy transition is currently the most rational option for addressing energy security problems stemming from the fossil fuel-based energy system. However, whether it will eliminate these problems remains debatable. This is because the energy transition is very likely to introduce several new threats to energy security. One of the most likely threats in this regard is related to critical minerals. Critical minerals are the most vital components necessary for the functioning of the renewable energy system. What makes critical minerals a potential threat to energy security is the current global conditions. The global critical minerals market is currently dominated by a few key countries, primarily China. Moreover, certain issues related to critical minerals make the securitization of these minerals inevitable. For example, the establishment of the Mineral Security Partnership is entirely a result of the securitization of critical minerals. Considering all this, this study analyzes the Mineral Security Partnership within the framework of the securitization of critical minerals.

Keywords: *Securitization, Copenhagen School, Critical Minerals, Mineral Security Partnership, China.*

Giriş

Enerji güvenliği meselesi bilhassa 1973 Küresel Petrol Krizi'yle birlikte uluslararası siyasetin başlıca gündem maddelerinden birisi haline gelmiştir. Bu doğrultuda devletler enerji güvenliğine ulusal güvenliklerinin en hayati bileşenleri arasında yer vermeye başlamışlardır. Zira en başta enerji, uluslararası sistemin işlevselliğinin sürdürülebilirliği için son derece kritik öneme sahiptir. Bununla birlikte 1973 Küresel Petrol Krizi'nden itibaren enerji güvenliğini olumsuz etkileyen çok sayıda hadise yaşanmış ve bu sorunlara çeşitli çözümler üretilmiştir. Ancak halihazırda gelinen noktada söz konusu çözümlerin önemli bir bölümünün geçici süreli ve/veya etkisiz olduğu açıkça anlaşılmıştır. Öyle ki bilhassa 2000'li yılların başından itibaren enerji güvenliğiyle ilişkili yaşanan bir takım hadiseler ciddi olumsuzluklara neden olmuş ve küresel ölçekte geri dönülemez hasarlara yol açar hale gelmiştir. Zira küresel ölçekte geri dönülemez hasarlara neden olan başlıca enerji güvenliği sorunları, stratejik enerji kaynaklarının devletlerce dış politikada etki aracı olarak kullanılması, enerji akışının sektöre uğraması, enerji piyasalarındaki oynaklık ve küresel iklim değişikliğidir. Nitekim söz konusu sorunlar özellikle son yıllarda dünyamızdaki canlı yaşamını ve insan güvenliğini tehdit eder boyutlara ulaşmıştır. Bu doğrultuda son derece ciddi boyutlarda tehdit haline gelen enerji güvenliği sorunlarına radikal nitelikte çözümler üretilmesi bir nevi zorunluluk haline gelmiştir.

Enerji güvenliği kapsamında yaşanan hadiselerin küresel ölçekte geri dönülemez hasarlara neden olmaya başlaması karşısında en rasyonel seçenek şüphesiz enerji dönüşümüdür. Zira söz konusu sorunların başlıca nedeni fosil temelli enerji kaynaklarıdır. Nitekim enerji dönüşümüyle birlikte küresel ölçekte geri dönülemez hasarlara neden olmaya başlayan bu sorunların önemli ölçüde aşılması mümkündür. Çünkü enerji dönüşümünün başlıca amacı fosil enerji kaynakları temelli işleyen enerji düzeninin terk edilerek yenilenebilir enerji kaynaklarıyla işleyen bir enerji düzeninin inşa edilmesidir. Dolayısıyla bu süreçte yenilenebilir enerji

kaynakları temelli işleyen yeni bir enerji düzeninin sil baştan inşası söz konusudur. Bu bağlamda enerji dönüşümünü mevcut enerji güvenliği sorunlarının çözülmesi bakımından son derece radikal bir girişim olarak nitelendirmek mümkündür. Buna karşın enerji güvenliği sorunlarını tam anlamıyla ortadan kaldıracak oluşu tartışma konusudur. Nitekim en rasyonel seçenek ve radikal nitelikte bir girişim olmasına karşın enerji dönüşümünün enerji güvenliğiyle ilişkili sorunları tümüyle ortadan kaldıracabileceği pek de mümkün görünmemektedir. Bu doğrultuda enerji dönüşümüyle birlikte enerji kapsamında bir takım yeni tehditlerle karşılaşılması yüksek ihtimaldir. Zira kritik minerallerle ilişkili sorunların yakın gelecekte itibaren enerji güvenliği açısından ciddi tehdit haline dönüşme potansiyeli vardır. Çünkü kritik mineraller, yenilenebilir enerji kaynakları temelinde işleyen bir enerji düzeni için gerekli olan en hayati bileşenlerdendir. Öyle ki kritik mineraller en başta yenilenebilir enerji sistemlerinin en temel hammaddeleridir. Nitekim enerji dönüşümünün hız kazanmasıyla birlikte kritik minerallerin talebindeki hızlı artış tamamen bunlarla ilişkilidir. Söz konusu artan talebin enerji güvenliği açısından tehdit haline gelmesine neden olan ise kritik minerallerle ilişkili günümüz şartlarıdır. Örneğin günümüzde kritik minerallerin coğrafi üretim yoğunluğunun yüksek olmasını bu kapsamda ele almak mümkündür. Bu doğrultuda kritik mineraller pazarının bir takım ülkelerin tekelinde olması gibi bir durum söz konusu olmaktadır. Bu ise en başta kritik minerallere erişim gibi bir sorunu enerji güvenliği kapsamında son derece önemli bir tehdit haline getirmektedir. Nitekim son yıllarda söz konusu tehdidin giderek gerçeğe dönüşmesiyle birlikte kritik minerallerin güvenleştirilmeye başladığı görülmektedir. Tüm bunlar ışığında çalışmanın temel amacı kritik minerallerin güvenleştirilmesi kapsamında Mineral Güvenlik Ortaklığı'nı analiz etmektedir. Nitekim çalışmanın temel hipotezi, Mineral Güvenlik Ortaklığı'nın kurulması tamamen kritik minerallerin güvenleştirilmesinin bir sonucudur. Bu doğrultuda çalışmada güvenleştirme teorisi bağlamında kritik minerallerle ilişkili ortaya çıkan tehditlerin ortaya çıkmaya başlamasından Mineral Güvenlik Ortaklığı'nın kurulmasına kadar ki geçen süreç analiz edilmektedir. Bununla birlikte çalışma nitel araştırma yöntemlerine dayanmaktadır. Bununla ilişkili olarak çalışmada ağırlıklı olarak derinlemesine veri elde etmek amacıyla doküman incelemesi gibi veri toplama teknikleri kullanılmıştır. Bu doğrultuda doküman incelemeleri kapsamında konuya ilişkin mevcut literatür, uluslararası anlaşmalar, hükümet raporları ve kritik minerallerle ilişkili dünyanın önde gelen medya kuruluşlarında yapılan haberler irdelenmiştir. Söz konusu kanallardan elde edilen veriler güvenleştirme teorisi kapsamında tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiş ve bu bağlamda kritik minerallerin güvenleştirilmesinin ekonomik, politik ve çevresel boyutları üzerine odaklanılmıştır. Dolayısıyla çalışmada güvenleştirme teorisi perspektifinden kritik

minerallerin güvenlik politikalarındaki artan rolüyle Mineral Güvenlik Ortaklığı'nın kurulması arasındaki ilişki ele alınmaktadır.

1. Güvenikleştirme Teorisi

Güvenikleştirme teorisi, 1985 yılında Kopenhag Üniversitesi çatısı altında kurulan “Barış ve Çatışma Araştırmaları Merkezi”nde (Centre for Peace and Conflict Research) Avrupa Güvenliği çalışma grubunun “Avrupa Güvenliği'nin Askeri Olmayan Boyutları” başlıklı programın hayata geçirilmesiyle temelleri atılan Kopenhag Okulu'nun belkemiği Barry Buzan ve Ole Wæver'in özünü oluşturduğu üç ana yaklaşımdan bir tanesidir (Akgül-Açıkmeşe, 2011, s. 57). Bu doğrultuda güvenikleştirme yaklaşımında Kopenhag Okulu'nun güvenlik tehditlerinin kapsamı ve ortaya çıkışıyla ilişkili öne sürdüğü tezlerin izlerini bulabiliriz (Akgül-Açıkmeşe, 2011, s. 57). Bu doğrultuda güvenikleştirme yaklaşımının özünde “Güvenlik Çalışmaları'nı bireylerin, sosyal grupların, ulusların ve insanlığın varlığı, huzuru ve gelişmesine yönelik tüm risklerle meşgul olan kapsamlı-şişirilmiş bir konseptle sonuçlanmaksızın bilhassa devletler arası askeri ilişkilere odaklanan kısıtlı gündemden nasıl uzaklaştırabiliriz” sorusuna cevap arama motivasyonu vardır (Akgül-Açıkmeşe, 2011, s. 58). Nitekim Buzan, Wæver ve de Wilde (1998, s. 5) “güvenliği askeri sektörle sınırlandırarak değil, güvenliğin mantığını araştırarak ve güvenikleştirme sürecini yalnızca politik olandan ayıran şeyin ne olduğunu anlayarak bir tutarlılık bulmaya çabalamaktadırlar”. Dolayısıyla güvenikleştirme yaklaşımı, askeri alandala ilişkili problemleri de içeren ama salt bunlarla sınırlı olmayan bariz şekilde daha geniş bir tehdit gündemi benimsemektedir (Akgül-Açıkmeşe, 2011, s. 58). Bu bağlamda güvenlik çalışmaları çatısı altında 20. yüzyılın son on yılından itibaren güvenli kavramı ‘geniş’ ile ‘dar’ şeklinde tartışılır hale gelmiştir. Bununla birlikte Buzan, Wæver ve de Wilde (1998, s. 2)'ye göre ‘geniş’ ile ‘dar’ tartışması, Soğuk Savaş'ın askeri ve nükleer saplantılarının dayattığı güvenlik çalışmaları alanının yoğun şekilde daralmasından duyulan hısnutsuzluktan doğmuştur. Bu doğrultuda genişletmeyi açıkça savunanlar arasında Richard Ullman, Egbert Jahn, Pierre Lemaitre, Ole Wæver, Joseph S. Jr. Nye, Sean N. Lynn-Jones, Jessica Tuchman Matthews, Neville Brown, Beverly Crawford, Helga Haftendorn ve J. Ann Tickner yer almaktadır. Nitekim özellikle Soğuk Savaş ertesinde güvenlik gündeminde ciddi bir değişim yaşandığı ve farklı alanların da bu kapsama dahil edildiği görülmektedir. Öyle ki bilhassa son yüzyılda gündemin güç, tehdit ve savaş meseleleri çereçevesinde gelişmesi, güvenlik çalışmalarında uluslararası ilişkilerin askeri boyutunun anlaşılması yönünde stratejik düşünceleri ön plana çıkarırken Soğuk Savaş'ın sona ermesinin uluslararası ilişkileri de kapsamına dahil ederek başlattığı değişim, güvenlik çalışmalarını da

etkileyerek stratejik çalışmaların gölgesinden sıyrılmasına neden olmuş, küreselleşmeyle ilişkili ortaya çıkan evrensel sorunlara da odaklanan bir alana evrilmiştir (Yaman, 2021, s. 1). Bu bağlamda güvenlikleştirme teorisini, güvenlik anlayışının geleneksel kökenlerinden Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıktığını ifade etmek mümkündür (Baylis, 2008, s. 69).

Kopenhag Okulu'nun güvenlik yaklaşımının özünü güvenlikleştirme teorisi teşkil etmektedir (Miş, 2011, s. 347). Genel çerçevede ele alındığında güvenlikleştirme teorisi, görünüşte sıradan sorunların nasıl olağanüstü önlemler gerektiren acil güvenlik tehditlerine dönüştürülebileceğini anlamak için güçlü bir bakış açısı sunmaktadır (Otukoya, 2024, s. 1747). Bu doğrultuda güvenlikleştirme özünde sıradan sorunların nasıl varoluşsal tehditlere dönüştüğünü incelemektedir (Otukoya, 2024, s. 1747). Bununla birlikte güvenlikleştirme teorisinin gücü, geniş kapsamlı olmasında yatmaktadır. Zira geleneksel güvenlik çalışmalarının devlet merkezli odağının ötesine geçerek küreselleşmiş bir dünyanın kaygılarını kapsamaktadır. Bu ise terörist gruplar gibi devlet dışı aktörleri, siber savaş gibi ulusötesi tehditleri ve hatta çevresel bozulma veya sağlık salgınları gibi görünüşte güvenlik dışı sorunları analiz etmemizi sağlamaktadır (Otukoya, 2024, s. 1748). Nitekim tüm bunlar en başta konuyla ilişkili çalışmalar yürüten akademisyenlerin çeşitli kaygıların nasıl güvenlikleştirildiğini anlayarak, toplumların kritik zorluklara nasıl yanıt verdiğine dair değerli fikirler edinmesini sağlamaktadır (Buzan, Wæver ve de Wilde, 1998, s. viii). Bu doğrultuda güvenlikleştirme teorisi, günümüzün giderek birbirine daha bağlı hale gelen dünyasında güvenliğin nasıl yaratıldığı ve tartışıldığı konusunda yeni kapılar açmaktadır (Huysmans, 2006, s. 64). Dolayısıyla günümüz karmaşık dünyasında tehditlerin yüzeyinin ötesini görmemizi, inşa edilme süreçlerini deşifre etmemizi ve uluslararası arenada devrede olan güç dinamiklerini analiz etmemizi sağlayan güvenlikleştirme teorisinin önemi yadsınamaz. Bu bağlamda güvenlikleştirme teorisinin güvenlik çalışmalarıyla ilişkili meselelerin eleştirel bakış açısıyla irdelenmesine yardımcı olduğunu söyleyebiliriz. Öyle ki söz konusu eleştirel bakış açısı, en başta akademisyenleri, politika yapıcıları ve karar alıcıları günümüz güvenlik meselelerinin karmaşıklıklarını daha fazla nüans ve anlayışla yönlendirebilmeleri için bir nevi donatmaktadır (Balzacq, 2019, s. 000).

Güvenlikleştirme, 1998 yılında Kopenhag Okulu yazarlarınca, bir konunun politikanın belirlenmiş kurallarının dışına çıkarılması ve özel politik bir durum ya da politika üstü bir durum olarak çerçevelenmesi olarak açıklanmıştır (Baysal ve Lüleci, 2015, s. 75). Bununla birlikte güvenlikleştirme pratiği, bir meselenin politika yapııcılar tarafından, güvenlik gündemine eklenmesi ve bu söylem doğrultusunda şekillenen olağan dışı siyasi işleyişlerin meşrulaştırılması olarak tanımlanabilmektedir (Hisarlıoğlu, 2019, s. 1). Bu doğrultuda Buzan,

Wæver ve de Wilde (1998, s. 23) güvenlikleştirme pratiğini bir söz edim olarak tanımlamaktadır (Hisarlıoğlu, 2019, s. 2). Zira Wæver (1995) güvenliği söz-edim olarak tanımlamakta ve güvenlikleştirme kavramını bir konuyu halihazırda bir tehdit pozisyonuna sokan sözel takdim şeklinde tarif etmektedir (Baysal ve Lüleci, 2015, s. 74-75). Bu bağlamda güvenlikleştirme teorisi kapsamında dil teorisinin desteğiyle güvenliğin bir söz-edim olarak kabul edildiğini söyleyebiliriz (Baysal ve Lüleci, 2015, s. 75). Dolayısıyla dil kuramlarından önemli ölçüde ilham alan güvenlikleştirme yaklaşımına göre güvenlik, bir sorunun objektif ve gerçek tehlike teşkil ettiğinden ziyade bir problemin güvenlik gündemi içinde tanımlanma/adlandırma eylemi aracılığıyla güvenliğin muhteviyatı ve alınacak önlemlerin belirlemekte oluşuna işaret etmektedir (Hisarlıoğlu, 2019, s. 2). Fakat bu noktada dil sadece bir iletişim vasıtası olarak kabul edilmemekle birlikte daha çok anlamın üretildiği ve dilsel pratiklerle başkalaştığı bir alan olarak görülmektedir (Hisarlıoğlu, 2019, s. 2). Bu doğrultuda güvenlikleştirme sürecinin aslında dil teorisinde bir konuşma olarak adlandırılan bir şey olduğunu ifade etmek mümkündür (Buzan, Wæver ve de Wilde, 1998, s. 26). Zira bu, daha gerçek bir şeye işaret eden bir sembol olarak ilginç değildir; burada eylem, söylemin tamamen kendisidir (Buzan, Wæver ve de Wilde, 1998, s. 26). Dolayısıyla güvenlikleştirme yaklaşımında incelenen en temel şey söz konusu pratiktir. Nitekim bu husus güvenlik söylem eyleminin ‘güvenlik’ kavramını kullanmakla tanımlanmadığının belirtilmesi için son derece önemlidir (Buzan, Wæver ve de Wilde, 1998, s. 27). Bu noktada güvenlikleştirme teorisinin merkezindeki söz edimi olarak nitelendirilen şey, karar alıcıların çerçevlendirdikleri konuyu siyasetin üstüne çıkarmak için kitleleri ikna etmeye çalışırken kullandıkları retorik yapının gösterilmesidir (Eroukhmanoff, 2018). Çünkü bahis oynamak, bir söz vermek, gemilere isim vermek gibi daha bir çok şey kelimelerin söylenmesiyle yapılmaktadır (Buzan, Wæver ve de Wilde, 1998, s. 26). Dolayısıyla sözcüklerin yalnızca gerçekliği tanımlamadığını, aynı zamanda gerçekliği oluşturduğunu ve bunun da belirli tepkileri tetiklediği göz önüne alındığında güvenlikleştirmeyi bir söz edim olarak kavramsallaştırmak son derece önemli hale gelmektedir (Eroukhmanoff, 2018). Zira herhangi bir gerçekliği tanımlama sürecinde o dünyayla etkileşime girerken aynı zamanda söz konusu gerçekliği farklı bir şekilde görmemize büyük katkı sağlayacak bir eylem gerçekleştiririz. Nitekim güvenlikleştirme teorisinin ana argümanı, güvenliğin bir söz edimi (illoküsyonel) olduğudur yani yalnızca güvenlik kelimesini söyleyerek bir şey yapılmış olmaktadır (Taureck, 2006, s. 54). Dolayısıyla herhangi bir konunun güvenlik meselesi olarak etiketlenmesiyle o artık güvenlik meselesi haline gelmektedir (Taureck, 2006, s. 54). Tüm bunların ışığında Kopenhag Okulu’nun okumasında güvenlikleştirme, ‘güvenlik’ kavramının realist bir anlayışla devlet aklı (ragione di stato) olarak radikalleştirilmesini,

güvenliğin bir “söylem eylemi” olduğu iddiasıyla birleştirdiğini ifade etmek mümkündür (Stritzel, 2014, s. 13).

Kopenhag Okulu güvenlikleştirme teorisi kapsamında bir sorunun gerçek bir güvenlik tehdidi olup olmadığını sorgulamak yerine, bu durumu çevreleyen söylemin nasıl inşa edildiğine odaklanmaktadır. Bu doğrultuda güvenliğe dair tehditlerin belirlenmesinin siyasiliğine işaret edilmektedir. Bir başka deyişle, bir konunun güvenlikleşebilmesi için, siyasi elitlerin ya da güvenlik politikaları üzerinde etkisi olan topluluk ve/veya bireylerin meseleyi ivedi ve sıra dışı önlemler almayı gerektirecek boyutta ciddi bir güvenlik sorunu olarak tanımlaması gerekmektedir (Hisarlıoğlu, 2019, s. 2). Ancak bu şekildeki bir güvenlikleştirme eylemiyle, bir konu halihazırda bir tehdit olarak gösterilir ve böylece bu mesele diğerlerinin üzerinde mutlak öncelik kazanabilir (Baysal ve Lüleci, 2015, s. 76). Buna karşın Hisarlıoğlu (2019, s. 3)’e göre;

Güvenlikleştirme teorisine açısından, bir problemin siyaset üstü ve alışlagelmişin dışında önlemler gerektirecek boyutta ciddi bir güvenlik tehdidi olarak tanımlanması, objektif (verili) bir durum değildir. Bununla birlikte güvenlikleştirme öznel (subjective) bir pratik de değildir. Dolayısıyla siyasi elitlerin kendi subjektif yargılarından hareket ederek, bir problemi varoluşsal bir tehdit şeklinde dayatmaları güvenlikleştirme dinamiklerini açıklayamamaktadır.

Bununla ilişkili olarak Buzan, Wæver ve de Wilde (1998, s. 31) güvenliğin tanımına ve sorunların güvenlik tehdidi olarak çerçevelendirilmesi pratiğine ilişkin objektif ve subjektif yaklaşımların yetersiz olduğunu vurgulamaktadırlar (Hisarlıoğlu, 2019, s. 3). Bu doğrultuda güvenlikleştirmenin öznel arası (intersubjective) bir sosyal inşa süreci olduğunu iddia etmektedirler. Dolayısıyla güvenlikleştirme eylemini gerçekleştiren aktörlerin söylemlerinin, politika çıktılarının hitap ettiği kesimlerce (hedef kitle-audience) kabul görmesi ve izlenen olağan üstü hal politikalarının desteklenmesi gerekmektedir (Hisarlıoğlu, 2019, s. 3). Bununla birlikte güvenlikleştirme sürecinin oluşması aşamalı şekilde gerçekleşmektedir. İlk aşamada herhangi bir sorunun ortaya çıkması sonrasında devlet bu sorunu bekası için bir tehdit olarak algıladığı zaman, o soruna öncelik vermektedir. Bir diğer aşamada devlet öncelik verilen gelişmeyi güvenlik sorunu olarak tanımlayarak bununla mücadele etmek için kendisinin bir takım özel haklara sahip olduğunu iddia etmektedir. Bu sürecin ardından geçilen son aşamada devlet, bekası için tehdit olan sorunu bertaraf etmek için olağan üstü yöntemlerle ve öncelikli olarak mücadele etmesi konusunda hedef kitleyi ikna etmesiyle birlikte güvenlikleştirme süreci meydana gelmiş demektir (Miş, 2011, 350).

Kopenhag Okulu herhangi bir güvenlikleştirme eylemi kapsamında üç temel analiz birimi belirlemektedir (Balzacq, 2005, s. 178). Bunlardan ilki referans (referent object) nesnesidir.

Referans nesnesiyle anlatılmak istenen ise halihazırda tehdit altında olan ve hayatta kalması gereken ögenin belirlenmesidir (Baysal ve Lüleci, 2015, s. 77). Bu bağlamda güvenlikleştirme teorisi kapsamında güvenlikleştirilen ögenin referans nesnesi olduğunu ifade etmek mümkündür (Balzacq, 2005, s. 178). İkinci analiz birimi ise güvenlikleştiren aktördür (The securitizing actor). Bu doğrultuda güvenlik sorunundan kimin bahsettiği mevzu bahis olmaktadır (Balzacq, 2005, s. 178). Dolayısıyla analiz birimi olarak güvenlikleştiren aktörü, herhangi bir meseleyi referans nesnesini tehdit etmesi nedeniyle güvenlik problemi olarak ilan eden öge olarak ifade etmek mümkündür (Baysal ve Lüleci, 2015, s. 77). Üçüncü analiz birimi de işlevsel aktörlerdir (Functional actors). Bu doğrultuda ilgili sektörün dinamiklerini etkileyen aktörler mevzu bahis olmaktadır. Bu bağlamda analiz birimi olarak işlevsel aktörleri, güvenlik yapım faaliyetleri üzerinde önemli etkilere sahip olanlar şeklinde ifade etmek mümkündür (Balzacq, 2005, s. 178).

Sonuç olarak güvenlikleştirme teorisi, güvenlik kavramına geleneksel yaklaşımların ötesine geçerek, güvenliğin yalnızca askeri tehditlere indirgenemeyeceğini vurgulamaktadır. Bu doğrultuda söz konusu teori, güvenlik meselelerinin toplumsal bir inşa süreci olduğunu ve belirli aktörlerin bir konuyu “güvenlik” olarak adlandırdıklarında, o konunun güvenlik meselesi haline geldiğini savunmaktadır. Nitekim bu söylem eylemi, belirli bir tehdidin aciliyetini vurgulayan bir süreçle işlev kazanır ve böylelikle normal siyasal süreçlerin dışına çıkmayı meşrulaştırabilir. Bu bağlamda, güvenlikleştirme teorisi, kimlerin bu söylemi kullanabileceği, hangi konuların güvenlikleştirilebileceği ve bu sürecin toplumsal, politik ve etik sonuçları üzerine derin bir analiz sağlamaktadır. Nitekim Kopenhag Okulu’nun geliştirdiği bu teorik çerçeve, geleneksel güvenlik anlayışının ötesine geçerek, ekonomik, çevresel ve sosyal konuların da güvenlik çerçevesine dahil edilmesine olanak tanımaktadır. Zira bu geniş perspektif, güvenlik çalışmalarının sınırlarını genişletirken, aynı zamanda güç ilişkilerinin nasıl işlediğine dair daha kapsamlı bir bakış açısı sunmaktadır. Dolayısıyla güvenlikleştirme teorisi, güvenlik politikalarının toplumsal ve siyasi bağlamda nasıl üretildiğini anlamamıza katkı sağlamakta ve bu söylemsel sürecin etkilerini analiz etmek için önemli bir araç sunmaktadır. Bu bağlamda güvenlikleştirme teorisini, günümüzün karmaşık güvenlik sorunlarına daha esnek ve eleştirel bir bakış geliştirmek isteyen araştırmacılar için vazgeçilmez bir teorik zemin olarak nitelendirmek mümkündür. Bununla birlikte bilhassa son yıllarda, kritik minerallerin de güvenlikleştirme sürecinin merkezine yerleşmeye başladığı görülmektedir. Zira küresel enerji dönüşümü ve dijitalleşmeyle birlikte kritik minerallerin arzındaki belirsizlikler ve tedarik

zincirlerindeki kırılmalıklar, bu kaynakların stratejik bir güvenlik meselesi olarak ele alınmasına neden olmaktadır.

2. Enerji Dönüşümü ve Enerji Güvenliğinde Yeni Tehditler

İnsanlığın kendi kas gücünü bir güç kaynağı olarak kullanmasından bu yana enerji en başta toplumların işlevsel fonksiyonlarının sürdürülebilirliğinin en hayati bileşenlerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte enerji bilhassa günümüzde istisnasız tüm devletler için üzerinde dikkatle durulan ve gittikçe daha ilgi çeken konuların başında yer almaktadır. Bunun başlıca nedeni ise enerjinin taşımış olduğu hayati önemdir. Zira enerji stratejik olarak vazgeçilmez bir emtia olmakla birlikte erişim ise hükümetlerin ulusal güvenliklerinin ana unsurlarındandır. Öyle ki özellikle kömürün kullanılmaya başlanmasından bu yana bir şekilde enerji konusu devletlerin ulusal güvenliklerinin en temel bileşenleri arasında yer almaktadır. Çünkü tarihsel süreçte yaşanan bir takım olaylar ve bunlarla ilişkili sorunlar hem enerjinin bir güvenlik meselesi haline dönüşmesine hem de devletlerin ulusal güvenliğini doğrudan etkileyen bir faktör haline gelmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda günümüzde neredeyse bütün devletler için enerji güvenliği, dış politika ve ulusal güvenlik politikalarına entegre edilen faktörlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Shaffer, 2009, s. 91).

Enerji terminolojisi bağlamında ele alındığında enerji güvenliği kavramı, tarihin çeşitli dönemlerinde farklı perspektiflerden ele alınan ve en başta günümüz uluslararası ilişkiler disiplininin temel araştırma konularından birisidir. Öyle ki enerji güvenliği konusu uluslararası ilişkiler literatüründe çok sayıda çalışmanın konusu olmaya devam etmektedir. Bu doğrultuda çeşitli şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Söz konusu tanımlardan birisi Telli (2016, s. 220)'nin Sevim (2009)'dan aktardığı şu şekildedir;

Enerjinin sürekli olarak güvenilir, temiz ve çeşitli kaynaklardan/ülkelerden uygun miktarlarda ve uygun fiyatlarla sağlanması ve yüksek verimlilikte tüketilmesi, yeterli miktarlardaki enerji kaynaklarına tutarlı fiyat ve istikrarlı bir kaynaktan, fiili olarak tehdit altında olmayan ulaşım imkânları vasıtasıyla (boru hattı, uygun deniz yolları vs.) ve adil dağıtım çerçevesinde erişilebilmesi, ekonominin ihtiyacı olan enerji hizmetlerinin devamlı olarak bulunabilmesi ve dünyadaki enerjinin akılcı ve tasarruflu olarak kullanılması olarak tanımlanabilir.

Bununla birlikte literatürde çok sayıda enerji güvenliği kavramı tanımı yapıldığı görülmektedir. Fakat bu durum enerji güvenliği tanımlarının çeşitliliği anlamına gelmemektedir. Zira söz konusu çeşitlilik sadece var olan gerçekliğin sadece bir bölümüdür. Dolayısıyla literatürde çok sayıda tanımların varlığının diğer bir takım yönleri vardır. Bunlardan belki de en önemlisi enerji güvenliği konseptinin dinamikliğidir. Öyle ki enerji güvenliği konsepti statik olmamakla birlikte çağın dinamizmine göre kendisini uyarlayan ve bu

doğrultuda içerik ve/veya kapsam bakımından değişen dinamik bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla enerji güvenliği konseptinin tanımının çağın koşullarına göre değişim ve dönüşüm geçirdiğini ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda enerji güvenliği konseptinin farklı perspektiflerden ele alınarak tanımlanması gibi bir durum söz konusudur. Nitekim yakın tarihe kadar enerji güvenliği tanımlarının yaygın bir şekilde enerji kaynaklarına arz odaklı yapıldığı görülmektedir. Bunun başlıca nedeni ise enerji güvenliği kapsamında karşılaşılan sorunların önemli bir çoğunluğunun arz temelli olmasıdır. Öyle ki 1973 Küresel Petrol Krizi ve 2000’li yılların başından itibaren yaşanan doğal gaz temelli enerji krizler, enerji güvenliği tanımlarının arz odaklı yapılmasına neden olan başlıca sorunlardır. Bununla birlikte iklim değişikliği gibi bir takım sorunların giderek dünyadaki canlı yaşamını tehdit eder hale gelmeye başlamasıyla çevre faktörü de enerji güvenliği tanımlarına dahil edilmiştir.

Tarihsel süreçte yaşanan söz konusu hadiselerin etkisi sadece enerji güvenliği tanımlarıyla sınırlı değildir. Zira enerji güvenliği politikalarında da bir takım etkiler olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda 1973 Küresel Petrol Krizi ve 2000’li yılların başından itibaren yaşanan enerjiyle ilişkili sorunlar karşısında enerji güvenliği politikalarının temelinde büyük oranda arz yer alırken çözüm stratejilerinin ise ağırlıklı olarak kaynak çeşitlendirilmesi çerçevesinde şekillendiğine tanıklık edilmektedir. Buna karşın söz konusu stratejilerin sorunların çözümü bakımından etkinliği ve kalıcılığı halen daha tartışmalıdır. Öyle ki 1973 Krizi sonrasında petrolün alternatifi olarak doğal gaza yönelim bir çözüm stratejisi olarak benimsenmiş fakat 2000’li yılların başından itibaren yaşanan sorunlara engel olunamamıştır. Aksine enerji güvenliği sorunları dünya genelinde geri dönülemez hasarlar bırakabilecek kadar ciddi boyutlara gelmeye başlamıştır. Zira iklim değişikliği gibi çağımızın en hayati tehlikelerinden biriyle dünyanın karşı karşıya kalmasını enerji güvenliği sorunlarının geri dönülemez hasarlara neden olmaya başlaması kapsamında ele almak mümkündür.

Son yıllarda enerji güvenliği sorunlarının dünya genelinde geri dönülemez hasarlara neden olmaya başlamasının politikalara yansımaları iki şekilde olmuştur. Bunlardan ilki önceki yıllardaki enerji güvenliği politikalarının yetersizliğinin anlaşılmasıyla bir diğeri ise daha radikal çözüm stratejilerinin ivedilikle hayata geçirilmesi gerekliliğidir. Zira yakın tarihten itibaren gün yüzüne çıkmaya başlayan enerji güvenliği politikalarının söz konusu olumsuzlukların bilincinde hareket edildiğine işaret etmektedir. Bu doğrultuda enerji güvenliği politikaları kapsamında hayata geçirilen stratejilerden belki de en rasyonel olanı enerji dönüşüm süreci kapsamında her geçen gün daha fazla somut adımlar atılmasıdır.

Rusya-Ukrayna Savaşı kısa süre içerisinde birçok alanda soruna neden olan sınır aşan kriz haline gelmiştir. Söz konusu alanlardan birisi şüphesiz enerjidir. Öyle ki taraflar arasında devam eden silahlı çatışmalarla birlikte başta Avrupa kıtası olmak üzere dünyanın neredeyse tamamını etkileyen enerjiyle ilişkili bir takım sorunlar meydana gelmiştir. Rusya'nın Ukrayna üzerinden giden doğal gaz akışını kesmesi, Kuzey Akım enerji nakil hatlarında yaşanan patlamalar, Rusya'ya yönelik enerji konusunu da kapsayan uluslararası yaptırımlar ve Avrupa Enerji Krizi'nin patlak vermesi gibi hadiseleri bu kapsamda ele almak mümkündür. Nitekim bilhassa Avrupa Enerji Krizi, bu süreçte son derece önemli bir dönüm noktası olmuştur. Öyle ki söz konusu hadiseyle birlikte önceki yıllardaki enerji güvenliği sorunlarına yönelik çözüm girişimlerinin etkisizliği ve yetersizliği açıkça anlaşılabilir enerji dönüşümü gibi radikal nitelikte son derece rasyonel bir süreç hayata geçirilmiştir. Zira enerji dönüşüm süreci enerji güvenliği sorunlarının giderek daha fazla zarar vermeye başladığı bir dönemde halihazırdaki en rasyonel seçenek ve radikal nitelikte bir girişimdir. Buna karşın yine de bir takım riskleri bünyesinde barındırdığı göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla enerji dönüşümü gibi radikal bir değişim sürecinin bir takım gereklilikleri dikkate alarak yürütülmesi gerekmektedir.

Enerji dönüşümünün literatürde yaygın biçimde radikal ve/veya devrim şeklinde nitelendirildiği görülmektedir. Bunun başlıca nedeni şüphesiz enerji dönüşümünün en temel hedefinin yeni bir enerji düzeni inşası olmasıdır. Öyle ki enerji dönüşümüyle birlikte halihazırda işler haldeki fosil yakıtlar temelli enerji düzeninden sil baştan kurgulanmış ve inşa edilmiş yeni bir paradigmaya geçiş söz konusudur. Bu bağlamda enerji dönüşümünün son derece zorlukları içerisinde barındıran komplike bir niteliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla enerji dönüşüm sürecinde bir takım zorluk ve engellerle karşılaşılması son derece muhtemeldir. Bununla birlikte bu denli radikal bir girişimin enerji güvenliği açısından bazı yeni sorunları ortaya çıkarması da ihtimaller arasında yer almaktadır. Dolayısıyla halihazırda olasılıklar ve ihtimallerden söz edilebilmektedir. Zira enerji dönüşümü gibi radikal nitelikte bir girişimin gerçekleşmesi ancak orta ve uzun vadede mümkündür. Böylesi bir durumda süreç kapsamındaki her şeyle ilişkili kesin yargılarda bulunmak için henüz erkendir. Zira aynı durum enerji güvenliği kapsamındaki yeni sorunlar için de geçerlidir. Öyle ki enerji güvenliğiyle ilişkili halihazırdaki en kesin olan karşılaşılması muhtemel sorunların neredeyse hiçbirinin enerji kaynakları ile ilgili olmamasıdır. Çünkü enerji dönüşümüyle birlikte yenilenebilir enerji temelli işleyen bir düzene geçiş söz konusudur. Bununla birlikte yeni düzenin işleyişindeki enerji kaynaklarının fosil temelli yakıtlar gibi bir erişim sorununa neden olması gibi bir olasılık halihazırda yoktur. Buna karşın farklı bir erişim sorununun varlığı söz konusudur. Bu doğrultuda

kritik minerallerin enerji dönüşümü süreciyle birlikte giderek daha büyük bir güvenlik sorunu haline dönüşmeye başladığına tanıklık edilmektedir.

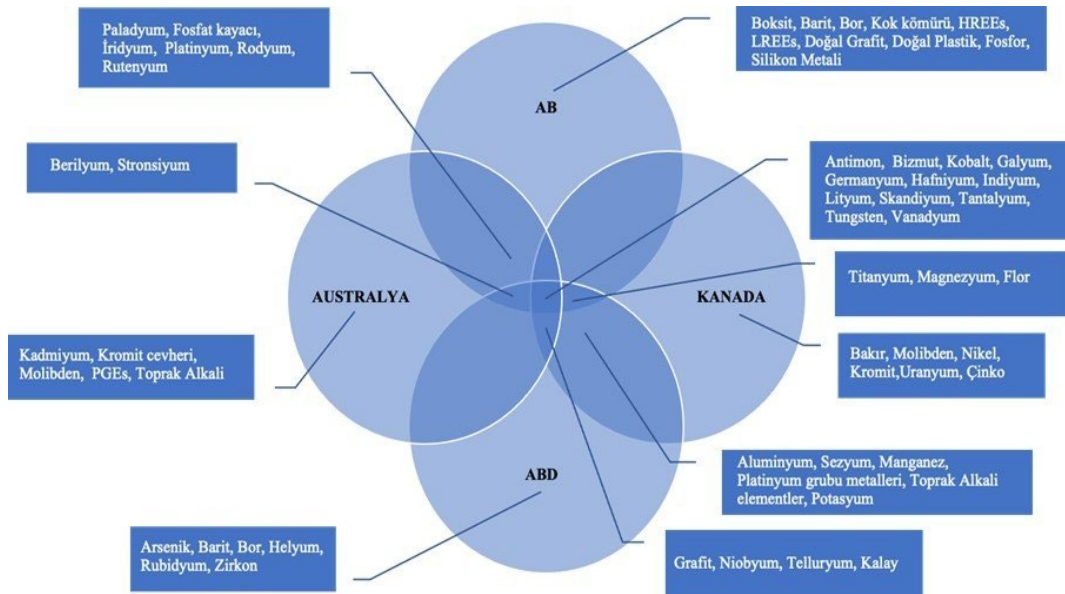
3. Kritik Minerallerin Tanımı ve Stratejik Önemi

Son yıllarda enerji güvenliğiyle ilişkili yaşanan sorunlarının küresel ölçekte geri dönülemez zararlara neden olması doğrultusunda enerji dönüşümü giderek daha hız kazanmaya başlamış ve bu süreçte kritik mineraller uluslararası siyasetin ana gündem maddelerinden birisi haline gelmiştir. Bu doğrultuda kritik minerallerin uluslararası siyasetin başlıca gündem maddeleri arasında yer almasının başlıca nedeni kömür, petrol ve doğal gaz gibi yakıtların giderek daha artan kullanımı kapsamında fosil enerji kaynakları temelinde işleyen bir küresel enerji düzenine geçilmesi ve söz konusu enerji kaynaklarıyla ilişkili yaşanan bir takım hadislerin 1973 Küresel Petrol Krizi'nden başlayarak önemli ölçüde enerji güvenliği sorunlarına neden olması ve bunların bilhassa 2000'li yılların başından itibaren küresel ölçekte geri dönülemez hasarlara neden olmasının tetiklediği enerji dönüşüm sürecinin başarıyla sonuçlanabilmesi noktasında kritik minerallerin çok önemli rolünün olmasıdır. Öyle ki sözü edilen bu önemli rolün niteliği daha en başta kritik mineraller konseptinin tanımlanması aşamasında açık bir biçimde anlaşılmaktadır.

Kritik mineraller konseptinin tanımı birçok açıdan son derece önemlidir. Zira enerji dönüşüm sürecinde önemli rolü olduğu ifade edilen bu materyallerin tanımın önemli yönlerinden birisi özellikle son günlerde uluslararası sistemin önde gelen bir takım aktörlerince güvenlikleştirilmesidir. Bu durumun daha net anlaşılabilmesi açısından kritik mineraller konseptinin tanımına değinmek son derece faydalı olacaktır. Ancak öncelikle kritik mineraller konsepti tanımına ilişkin bir konsensus olmadığına altını çizmek gerekmektedir. Nitekim halihazırda üzerinde yapılan tanımlamalar üzerinde uzlaşma sağlanmış değildir. Bununla birlikte uluslararası sistemin önde gelen aktörleri olan bir takım devletlerinin kritik mineraller tanımları farklılaşırken bu materyallerin taşımış olduğu öneme benzer vurgu yaptıkları görülmektedir. Dolayısıyla kritik minerallerin tanımlanmasında bir sübjektiflik söz konusudur. Örneğin kritik mineraller konseptini tanımlayan devletlerden en önemlisi Amerika Birleşik Devletleri'dir (ABD). Bu doğrultuda ABD kritik mineraller konseptinin tanımına 2020 Enerji Yasası (The Energy Act of 2020) kapsamında değinmektedir. Bununla birlikte 2020 Enerji Yasası'nda, yokluğu ekonomi veya ulusal güvenlik için önemli sonuçlar doğuracak bir ürünün imalatında temel bir işleve hizmet etmekle karakterize ettikleri 'kritik mineralleri' genel çerçevede, ABD'nin ekonomik veya ulusal güvenliği için gerekli olan ve bozulmaya açık bir tedarik zincirine sahip, yakıt dışı bir mineral veya mineral malzeme olarak tanımlamaktadır (U.S.

Department of Energy, 2020). Buna karşın ABD tarafından yapılan bu tanımın önemi sadece kritik mineraller konseptinin ifade ettiği anlamın, içeriğinin ve çerçevesinin belirlenmesiyle sınırlı değildir. Öyle ki 2020 Enerji Yasası'nda yapılmış olan bu tanımlama aynı zamanda kritik minerallerin güvenlikleştirilmesiyle de doğrudan ilişkilidir. Zira söz konusu Yasa'nın metninde söz konusu ilişkiyi destekleyici bir takım ifadeler göze çarpmaktadır. Örneğin kritik minerallerin tanımının Enerji Bakanı ve İçişleri Bakanı tarafından yapıldığı yönündeki ifadeleri bu kapsamda ele almak mümkündür. Bu doğrultuda 2020 Enerji Yasası'nda kritik mineraller ayrıntılı olarak şu şekilde tanımlanmaktadır;

Enerji Bakanı'nın (i) tedarik zincirinde kesintiye yol açma riski yüksek olduğunu belirlediği ve (ii) enerji üreten, ileten, depolayan ve koruyan teknolojiler de dahil olmak üzere bir veya daha fazla enerji teknolojisinde temel bir işlevi yerine getirdiğini tespit ettiği yakıt dışı herhangi bir mineral, element, madde ve/veya malzeme; ya da İçişleri Bakanı tarafından ABD Jeoloji Araştırması müdürü aracılığıyla kritik olarak belirlenen herhangi bir mineral, element, madde veya malzeme tanımlanan kritik bir mineral (U.S. Department of Energy, 2020).

Şekil 1: Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya ve Kanada'nın Kritik Hammaddeler Listesi (Ulusoy, 2021).

Uluslararası sistemin halen daha başat aktörleri olan devletler tarafından farklı şekillerde ele alınmış olsa da bunlardan yola çıkarak genel bir kritik mineraller konsepti tanımına ulaşmak mümkündür. Bu doğrultuda kritik mineraller konseptini, ekonomilerin olmazsa olmazı olan ve tedarikleri kesintiye uğrayabilecek mineral kaynakları şeklinde tanımlayabiliriz. Buna karşın aynı genellemeyi söz konusu konsept kapsamında hangi minerallere yer aldığı noktasında yapmak pek de mümkün değildir. Dolayısıyla tanımlarla ilişkili sübjektiflik durumu bu konu için de geçerli olmaya devam etmektedir. Öyle ki kritik mineraller sepetinde yer alan mineral kaynakların belirlenmesinde aktörlerin yaklaşımları doğrudan etkilidir. Örneğin Avrupa

Komisyonu'nun 2023 yılında güncellediği listesinde 34 kritik minerale yer verilmektedir (European Commission, 2023). Bununla birlikte ABD'nin 2023 yılında güncellemiş olduğu listede 50 kritik mineral yer almaktadır (Federal Register, 2023). En son olarak Kanada'nın 2024 yılında güncellemiş olduğu listede ise 34 kritik minerale yer verilmektedir (Government of Canada, 2024). Söz konusu örneklerden de görüldüğü üzere bir mineralin kritikliği tedarik ve toplumun ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir (American Geosciences Institute, 2024). Bu bağlamda herhangi bir mineralin kritiklik niteliğinin çağın şartları ve gereklilikleri doğrultusunda zamanla değişebileceğini söyleyebiliriz. Buna karşın bir mineralin kritikliği tartışmasız bir nevi güvenlikleştirme sürecinin sonucudur.

Kritik mineraller kavramının tanımıyla ilişkili olarak literatürde anlam karmaşasına neden olabileceği ihtimali olan son derece önemli bir konuya açıklık getirmek gerekmektedir. Söz konusu olasılığın başlıca nedeni şüphesiz kritik mineraller ve nadir toprak elementleri kavramının literatürde yaygın olarak birbirinin yerine kullanıldığına tanıklık edilmesidir. Zira kritik mineraller ve nadir toprak elementlerinin eş anlamlı kavramlarmış gibi birbirinin yerine kullanılmasına rağmen ikisinin arasında çok ciddi bir farklılık söz konusudur. Bu doğrultuda söz konusu karmaşıklığın önüne geçilebilmesi için öncelikle iki kavram arasındaki ayrıma dikkat çekmek gerekmektedir. Öyle ki kritik mineraller ve nadir toprak elementleri, mineral kaynakları ve çeşitli endüstriler açısından taşımış oldukları önem bakımından birbiriyle ilişkililikten kapsam bakımından farklılaşmaktadırlar. Örneğin iki kavram arasındaki en önemli farklılık nadir toprak elementlerinin aslında kritik minerallerin bir alt kümesi olmasıdır. Nitekim nadir toprak elementleri, kimyasal, manyetik ve optik özellikleri bakımından birbirine benzer özelliklere sahip 15 lantanit grubu mineralin yanı sıra itriyum ve skandiyumdan oluşan toplam 17 elementtir (Republics of Türkiye Ministry of Energy and Natural Resources, 2023). Buna karşılık kritik mineraller kapsamındaki elementlerinin sayısının daha önceki satılarda da değinildiği üzere aktörlerin yaklaşımlarına göre değişmektedir. Bir diğer farklılık ise nadir toprak elementleri özel alanlardaki uygulamalarda kullanılması nedeniyle kritik bir öneme sahipken, kritik mineraller ise çeşitli endüstriler ve ulusal çıkarlar için gerekli olan daha geniş bir element ve materyal yelpazesini kapsamaktadır. Dolayısıyla kritik minerallerle ilişkili kavram karmaşasının önüne geçilebilmesi adına söz konusu farklılıkların göz önüne alınması gerekmektedir.

Politika Yılı	ABD 2022	Kanada 2021	Avustralya 2023	İngiltere 2022	AB 2023
Mineral/Metal	Kritik mi?	Kritik mi?	Kritik mi?	Kritik mi?	Kritik mi?
Alüminyum	Kritik	Kritik	Kritik	-	Kritik
Antimon	Kritik	Kritik	Kritik	Kritik	Kritik
Arsenik	Kritik	-	-	-	Kritik
Barit	Kritik	-	-	-	-
Berilyum	Kritik	-	Kritik	-	Kritik
Bizmut	Kritik	Kritik	Kritik	Kritik	Kritik
Krom	Kritik	Kritik	Kritik	-	-
Kobalt	Kritik	Kritik	Kritik	Kritik	Kritik
Bakır	-	Kritik	-	-	Kritik
Flüorit	Kritik	Kritik	-	-	Kritik
Galyum	Kritik	Kritik	Kritik	Kritik	Kritik
Germanyum	Kritik	Kritik	Kritik	-	Kritik
Grafit	Kritik	Kritik	Kritik	Kritik	Kritik
Hafniyum	Kritik	-	Kritik	-	Kritik
Helyum	-	Kritik	Kritik	-	Kritik
İndiyum	Kritik	Kritik	Kritik	Kritik	-
Lityum	Kritik	Kritik	Kritik	Kritik	Kritik
Magnezyum	Kritik	Kritik	Kritik	Kritik	Kritik
Manganez	Kritik	Kritik	Kritik	-	Kritik
Molibden	-	Kritik	-	-	-
Nikel	Kritik	Kritik	-	-	Kritik
Niyobyum	Kritik	Kritik	Kritik	Kritik	Kritik
Platin Grubu Metaller	Kritik	Kritik	Kritik	Kritik	Kritik
Potas	-	Kritik	-	-	-
Nadir Toprak Elementleri	Kritik	Kritik	Kritik	Kritik	Kritik

Renyum	-	-	Kritik	-	-
Rubidyum	Kritik	-	-	-	-
Silikon	-	-	Kritik	Kritik	Kritik
Tantal	Kritik	Kritik	Kritik	Kritik	Kritik
Tellür	Kritik	Kritik	-	Kritik	-
Kalay	Kritik	Kritik	-	Kritik	-
Titanyum	Kritik	Kritik	Kritik	-	Kritik
Tungsten	Kritik	Kritik	Kritik	Kritik	Kritik
Uranyum	-	Kritik	-	-	-
Vanadyum	Kritik	Kritik	Kritik	Kritik	Kritik
Çinko	Kritik	Kritik	-	-	-
Zirkonyum	Kritik	-	Kritik	-	-

Tablo 1: Bazı Hükümetler Tarafından Belirlenen Kritik Mineraller (Dolowy-Busch, 2023).

Son yıllarda fosil temelli küresel enerji düzeni kapsamında yer alan en başta petrol gibi günümüzün stratejik enerji kaynaklarının zirve noktasını geçtiği ve artık yeni bir dönemin başladığı yaygın olarak dile getirilmektedir (McMaster, 2024). Küresel enerji düzeninde yeni bir dönemin başlamasının en önemli nedeni şüphesiz günümüzün stratejik enerji kaynakları kapsamında yer alan fosil temelli yakıtların neden olduğu enerji güvenliği sorunlarının dünya genelinde geri dönülemez hasarlara neden olmaya başlamasıdır. Öyle ki söz konusu stratejik enerji kaynakları devletler arasında silahlı çatışmaların yaşanmasından diplomatik gerginliklere, siyasi istikrarsızlıklardan çevresel sorunlara uzanan geniş yelpazede son derece ciddi yıkıcı etkilere neden olan enerji güvenliğinin de içerisinde bulunduğu çok önemli güvenlik problemlerinin bir nevi tetikleyici haline dönüşmektedir. Dolayısıyla böylesi bir ortamda küresel enerji düzeninde yeni bir döneme geçişin gündeme gelmesi kaçınılmaz olur. Bununla birlikte bilhassa son birkaç yıldan bu yana küresel enerji düzeninin sil baştan inşa edilmesine yönelik girişimlerin hız kazandığı görülmektedir. Bu doğrultuda enerji dönüşümü kapsamında ele alınan söz konusu girişimlerin hız kazanmasıyla ilişkili olarak kritik minerallerin stratejik öneminin ciddi bir şekilde arttığına tanıklık edilmektedir. Öyle ki son birkaç yıldan bu yana en yaygın terminoloji olan kritik mineraller kavramının ‘stratejik-kritik

mineraller' ve 'enerji geçiş mineralleri' terimleriyle birbirinin yerine kullanılması bir nevi söz konusu önem artışının bir sonucudur (Hendriwardani ve Ramdoo, 2022, s. 1).

Her geçen gün giderek daha popüler hale gelmeye başlasa da kritik mineraller hayatımızda yeni var olan bir şey değildir. Zira kritik mineraller, akıllı telefonlar, fiber optik kablolar, savunma, havacılık ve tıbbi uygulamalar gibi daha birçok alanda kullanıldıkları için zaten modern toplumun işleyişi için hayati öneme sahiptirler (Queensland Government State Development and Infrastructure, 2024). Ancak enerji dönüşümüyle birlikte kritik minerallerin stratejik önemi farklı boyuta ulaşmıştır. Çünkü kritik mineraller olmadan enerji dönüşümünün gerçekleşmesi imkansızdır.

Kritik mineraller enerji dönüşümünün ayrılmaz bir parçasıdır (Tsafos, 2022, s. 2). Bu doğrultuda kritik mineraller en başta enerji dönüşümünün en temel amacı olan yenilenebilir enerji düzeninin inşasının en hayati girdilerinden ve/veya bileşenlerindedir. Zira bilindiği üzere yenilenebilir enerji teknolojileriyle çalışan bir enerji sistemi, geleneksel fosil yakıtlarla beslenen bir sistemden oldukça farklıdır. Bu doğrultuda güneş fotovoltaik santralleri, rüzgâr türbinleri ve elektrikli araçların üretimi gibi yenilenebilir enerji düzeninin inşası kapsamında yer alan bir takım faaliyetlerin gerçekleştirilebilmesi için fosil temelli enerji kaynakları muadillerine nazaran çok daha fazla mineral gerekmektedir. Örneğin geleneksel bir otomobille kıyaslandığında standart bir elektrikli araç üretimi için altı kat; karada kurulacak bir rüzgâr santrali ise doğal gazla çalışan bir enerji santralinden dokuz kat daha fazla mineral girdisine ihtiyaç duyulmaktadır (International Energy Agency, 2022, s. 43). Bunların yanı sıra güneş panelleri ve enerji depolama sistemleri içinde aynı şeyler geçerlidir. Bu bağlamda enerji dönüşümünün hız kazanmasıyla doğru orantılı olarak yenilenebilir enerji teknolojilerinin giderek yaygınlaşmaya başlamasının bir sonucu olarak kritik minerallerin stratejik öneminin arttığını söyleyebiliriz.

4. Kritik Minerallerin Güvenikleştirilmesi

Enerji dönüşümü, en başta kritik minerallerin sadece ekonomik birer emtia olmaktan çıkarak stratejik unsurlar olarak değerlendirilmeye başlanmasına neden olmuştur. Bununla birlikte enerji dönüşümünün hız kazandığı son günlerde kritik minerallerle ilişkili bir takım sorunların gün yüzüne çıkmasıyla söz konusu stratejik unsurların güvenikleştirme sürecinin merkezine oturtmuştur. Bu doğrultuda kritik minerallerin güvenikleştirme sürecinin merkezinde yer almasına neden olan sorunlar tamamen talep artışıyla ilişkilidir. Zira temiz enerji sistemine geçiş, kritik minerallere olan gereksinimde önemli bir yükselişe neden

olacaktır. Nitekim bilhassa son 15 yıldan itibaren kritik minerallerin talebinde yaşanan önemli orandaki artışlar söz konusu düşünceyi destekleyici niteliktedir. Öyle ki 2010 yılından itibaren yeni bir elektrik üretim kapasitesi birimi için ihtiyaç duyulan ortalama mineral miktarı yenilenebilir enerjinin payıyla doğru orantılı olarak yaklaşık yüzde 50 oranında artmıştır (World Energy Council Türkiye, tarih yok). Bununla birlikte dünyanın önde gelen uzman kuruluşlarınca geliştirilen senaryolarda önümüzdeki yıllarda kritik minerallerin talebiyle ilişkili yapılan tahminler söz konusu artışın devam edeceği yönündedir. Örneğin Uluslararası Enerji Ajansı'na göre Paris İklim Anlaşması hedeflerini karşılayan bir senaryoda, temiz enerji teknolojilerinin toplam dünya maden talebi içerisindeki payı, önümüzdeki 20 yılda bakır ve nadir toprak elementleri için yüzde 40'ın üzerine, nikel ve kobalt için yüzde 60-70'e ve lityum için ise yüzde 90 seviyelerine kadar artmaktadır (International Energy Agency, 2022, s. 5). Bununla birlikte Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tarafından geliştirilen bir senaryoya göre lityum, kobalt ve bakır gibi kritik enerji dönüşüm minerallerine olan talebin 2030 yılına kadar neredeyse dört kat artma olasılığı olduğu ifade edilmektedir (United Nations Trade and Development, 2024). Bu doğrultuda UNCTAD'ın Uluslararası Enerji Ajansı'nın verilerine dayanan projeksiyonları örneğin 2050 yılına kadar lityum talebinin yüzde 1500'ün üzerinde artabileceğini, nikel, kobalt ve bakır için de benzer artışların görülebileceğini göstermektedir (United Nations Trade and Development, 2024). Tüm bunların ışığında yenilenebilir enerji sektörünün küresel emisyon taahhütlerini karşılayabilmek için kritik minerallere bağımlı olmasından dolayı, söz konusu minerallere ilişkin gelecekteki talebin yakıt yoğunluklu bir sistemden mineral yoğunluklu bir enerji sistemine geçiş içerdiğini ve bunun da kritik minerallere yönelik talebi aşırı miktarlarda arttıracaklarını söyleyebiliriz (Scalet ve Almarzooqi, 2024).

Enerji dönüşümü kapsamında beklenen talep artışını kritik minerallerin güvenikleştirilmesinin başlıca nedenlerinden birisi olarak nitelendirmek mümkündür. Nitekim kritik minerallerde yaşanması muhtemel aşırı talep artışın önümüzdeki yıllarda karşılaşılması muhtemel bir takım güvenlik sorunları dizisini doğrudan tetikleyebilecek potansiyele sahiptir. Öyle ki söz konusu talep artışı en başta kritik minerallerin enerji güvenliği sorununa dönüşmesine zemin hazırlayabilecek kadar ciddi boyutlardadır (Erkan, 2023, s. 101). Bu doğrultuda bir takım devletlerin talep artışıyla ilişkili olarak kritik mineralleri güvenikleştirdikleri görülmektedir. Örneğin ABD Enerji Kaynaklarından Sorumlu Bakan Yardımcısı Geoffrey R. Pyatt'ın ABD Ticaret Odası tarafından düzenlenen Kritik Mineraller

Zirvesi'nde yapmış olduğu şu şekildeki açıklamaları kritik minerallerin güvenlikleştirilmesi kapsamında ele almak mümkündür (U.S. Department of State, 2024);

Kritik mineral tedarik zincirinin karşı karşıya olduğu sorunlar inanılmaz derecede karmaşıktır. Öncelikle, bu sabah burada bulunan bu odanın da gösterdiği gibi, kritik minerallere olan talep, enerji sistemimizin ve enerji talebimizin dönüşümünü karşılamak için katlanarak artmaktadır. Söz konusu başlıca risk faktörü, bu enerji minerallerine yönelik hızla artan talebin kısıtlara yol açacak olmasıdır. Bununla birlikte piyasa başarısızlığı riski de vardır. Dolayısıyla tüm bunlar şüphesiz fiyat artışlarına yol açacak ve nihayetinde hem ekonomik sağlığımız hem de Amerika'nın ekonomik rekabet gücü için çok önemli olan enerji dönüşümünü yavaşlatma riski taşımaktadır.

Eldeki veriler dünyanın yakın gelecekte Pyatt'ın da vurgu yaptığı sorunlarla yüzleşmek zorunda kalacağına işaret etmektedir. Bu doğrultuda enerji dönüşümüyle birlikte kritik minerallerin talebinde yaşanan hızlı artışın enerji güvenliği kapsamında tetiklediği sorunlardan ilki fiyat artışlarıdır. Zira kritik minerallerin talebiyle doğru orantılı olarak fiyatların da artması kaçınılmazdır. Bilindiği üzere herhangi bir elementin fiyatları yüksek olduğunda genel olarak madencilik faaliyetleri de artmaktadır ve bunun etkisiyle arz düzeyinde bir genişleme söz konusu olmaktadır (Erkan, 2023, s. 101-102). Arzdaki bu genişleme yönlü hareketlilik ise var olan mineral kıtlığının azalmasına dolayısıyla fiyatların da düşmesine neden olmaktadır. Bu doğrultuda bu süreç bir döngü gibi tekrar başa dönmektedir (Erkan, 2023, s. 102). Dolayısıyla sıradan bir element pazarının işleyişi basit bir ifadeyle sözü edilen döngüsel süreçten ibarettir. Buna karşın kritik mineraller söz konusu olduğunda bu mekanizma biraz daha farklı işleyebilmektedir. Yenilenebilir enerji teknolojilerinin gelişmesiyle ilişkili olarak bu kapsamdaki ürünlere yönelik talep artışı da doğrudan kritik minerallerin fiyatlarındaki artışı tetiklemektedir (Erkan, 2023, s. 102). Örneğin elektrikli araçlara olan talebin artması, en başta batarya ve bununla ilişki kritik minerallere yönelik talebi yönlendirmektedir (International Energy Agency, 2023, s. 11). Bu doğrultuda kritik mineraller ve yenilenebilir enerji ürünlerinin arz-talep durumları fiyatlandırma sürecinde başlıca iki dinamik ortaya çıkmaktadır. Nitekim 2021 yılında elektrikli otomobillerin talebindeki ciddi artış, lityum fiyatlarının beş kat yükselmesine neden olmuştur (International Energy Agency, 2023, s. 60). Bununla birlikte otomotiv lityum-iyon (Li-ion) batarya talebi, elektrikli binek araç satışlarındaki büyüme nedeniyle 2022 yılında yaklaşık yüzde 65 artarak 2021'deki 330 GWh seviyesinden 550 GWh'ye yükselmiştir (International Energy Agency, 2023, s. 11). Buna karşın elektrikli otomobil talebindeki artışın etkisi sadece lityum fiyatlarının yükselmesiyle sınırlı değildir. Zira 2022 yılında, lityum talebinin yaklaşık yüzde 60'ı, kobaltın yüzde 30'u ve nikelin yüzde 10'u elektrikli araç bataryaları için kullanılmıştır (International Energy Agency, 2023, s. 11). Bu doğrultuda 2017 yılında bu oranların sırasıyla yüzde 15, yüzde 10 ve yüzde 2 civarında olduğu

göz önüne alındığında kritik minerallere ilişkin fiyat işleyiş mekanizması daha net anlaşılacaktır (International Energy Agency, 2023, s. 11).

Ocak 2021-Mart 2022 döneminde fiyatlarında en fazla artış yaşanan kritik mineraller ise lityum yüzde 738, kobalt yüzde 156 ve nikel yüzde 94 olmuştur (Considine, Galkin, Hatipoğlu ve Aldayel, 2023, s. 2). Buna karşın 2023 yılında kritik minerallerin fiyatları kesin bir şekilde düşerek pandemi öncesi dönemde görülen seviyelere geri dönmüştür. Öyle ki bilhassa fiyatlarında düşüş görülenler yaygın olarak batarya yapımında kullanılan kritik mineraller olmuştur. Bu doğrultuda lityum fiyatı yüzde 75, kobalt, nikel ve grafit fiyatları ise yüzde 30 ila yüzde 45 arasında düşmüştür (International Energy Agency, 2024). Bununla ilişkili olarak batarya fiyatları da yüzde 14 oranında düşmüştür. Dolayısıyla yaşanan bu gelişmeyle birlikte artık kritik mineraller ve yenilenebilir enerji ürünlerinin fiyatları arasında doğrudan bir ilişkinin varlığı tartışmasız hale gelmiştir. Buna karşın fiyatlarla ilişkili bu düşüş trendinin tersine dönmesi son derece muhtemeldir. Nitekim eldeki veriler de fiyatların tekrardan yükseleceğine işaret etmektedir. Örneğin Uluslararası Enerji Ajansı'nın 'Küresel Kritik Mineraller Görünümü 2024' başlıklı raporundan elde edilen son verilere göre, temiz enerjiye olan talebin artmasıyla birlikte kritik minerallerin günümüzde 325 milyar dolar olan piyasa değerinin 2040 yılına kadar yüzde 137 artarak 770 milyar dolara ulaşması beklenmektedir (International Energy Agency, 2024, s. 7). Bununla birlikte küresel lityum, nikel, kobalt, grafit ve bakır talebinin 2040 yılına kadar yüzde 92 artarak 65 bin 231 kilotona çıkacağı ve temiz enerjinin talepteki payının ise yüzde 55,2'ye ulaşacağı tahmin edilmektedir (International Energy Agency, 2024, s. 7).

Kritik minerallerin talebindeki artışla orantılı olarak fiyatların yükselişi bu noktada bir sorun haline gelmektedir. Zira daha önceki satırlarda da değinildiği üzere kritik minerallerin fiyatlarındaki artışlar doğrudan enerji dönüşümünün gidişatı üzerinde etkilidir. Nitekim söz konusu etki 2021 ve 2023 yıllarındaki fiyatlardaki artış ve düşüşlerde de açıkça görülmüştür. Öyle ki bir elektrikli araç bataryasının üretim maliyetlerinin yaklaşık yüzde 50-70'ini kritik minerallerin oluşturduğu göz önüne alındığında yükselen fiyatların önemli bir etkiye sahip olduğu daha net anlaşılacaktır. Nitekim lityum veya nikel fiyatlarının iki katına çıkması batarya maliyetlerinde yüzde 6'lık bir artışa neden olmaktadır (International Energy Agency, 2022, 11). Dolayısıyla bu noktada kritik minerallerdeki fiyat artışı bir sorun haline gelmektedir. Bu bağlamda fiyatlardaki artışları kritik minerallerin güvenikleştirilmesini gerektiren dinamikler kapsamında ele almak mümkündür. Nitekim ABD Başkanı Joe Biden'ın "lityum ve diğer önemli minerallerin fiyatlarında yaşanan çöküşler ve ani artışlara karşı koymak için piyasaya

müdahale edecekleri” şeklindeki açıklamaları kritik minerallerin güvenlikleştirilmesiyle doğrudan ilişkilidir (Writer, 2024).

Kritik minerallere olan talebin hızla artması fiyatların yükselmesi gibi önemli bir soruna neden olduğu tartışmasızdır. Buna karşın söz konusu sorun aşılabilir değildir. Zira geçmiş dönemlerde kritik mineraller ilişkili olarak arz-talep dengesindeki gerginliklerin yaşanması gibi sorunlar talebi azaltmak ya da ikame etmek için ek yatırımların yapılması gibi önlemlerin alınmasıyla nispeten alışabilmektedir. Ancak halihazırda gelinen noktada fiyatlardaki artış, çağın şartları gibi bir takım unsurlarla bir araya geldiğinde bu sorun çok daha farklı bir boyuta ulaşmaktadır. Öyle ki söz konusu sorun gelecekte benzer olayların yaşanması durumunda enerji dönüşümünü sektöre uğratabilecek ve/veya bu süreçteki maliyetleri ciddi şekilde arttıracabilecek kadar ciddi boyuttadır. Hatta emisyonları azaltma girişimlerinin aciliyeti göz önüne alındığında bu sorunun neden olabileceği zararları dünyanın önemli bir kesiminin karşılaması mümkün değildir. Bu doğrultuda fiyatlardaki artış sorununu bu denli ciddi bir boyuta taşıyan en önemli başlıca etmen kritik minerallerin yüksek coğrafi üretim yoğunluğudur.

Kritik minerallerin coğrafi üretim yoğunluğu, bilhassa enerji dönüşümünün hız kazanmasıyla birlikte daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır. Zira kritik minerallerin bir çoğunun üretimi, üretilen coğrafi konum bakımından petrol, doğal gaz ya da kömüre nazaran daha yoğundur. Bununla birlikte kritik minerallerin coğrafi üretim yoğunluğunun artmasının birbiriyle ilişkili başlıca iki nedeni vardır. Bunlardan ilki petrol, doğal gaz ve kömür gibi kritik mineraller kapsamında yer alan birçok element rezervinin dünya coğrafyasına asimetric şekilde dağılmış olmasıdır. Söz konusu durum tamamen kıtaların tektonik evriminin bir sonucudur. Zira bu yataklar, kıtaların tektonik evrimi sırasında Dünya'nın benzersiz dalma-batma sistemi aracılığıyla kabuk ve manto boyunca metallerin doğal geri dönüşümünü içeren nadir bir parametre bileşimini gerektiren daha büyük ölçekli mineral sistemlerinin bir parçasıdır. Dolayısıyla dünyanın her bir kıtasının kendine özgü bir tektonik bir geçmişi olduğundan, kritik minerallerin yataklarının küresel dağılımı oldukça heterojendir (Groves, Müller, Santosh ve Yang, 2024). Bununla ilişkili bir diğer neden ise kritik mineraller kapsamındaki faaliyetleri gerçekleştirebilecek kapasiteye sahip devlet sayısının azlığıdır. Dolayısıyla söz konusu unsurlar bir araya geldiğinde coğrafi üretim yoğunluğundaki yükseliş kaçınılmaz hale gelmektedir. Öyle ki Uluslararası Enerji Ajansı ve Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü'nün konsantrasyon analizi, çoğu önemli kritik mineralin nispeten az sayıda lokasyonda yüksek bir coğrafi yoğunlaşma gösterdiğine işaret etmektedir (Coulomb, Dietz, Godunova ve Nielsen, 2015, s. 15). Nitekim bilhassa son yıllarda coğrafi yoğunlaşmayla ilişkili var olan durum dünya

genelinde birçok ülkede kritik mineraller tedarik zincirleri konusunda endişelerin artmasına neden olacak boyuttadır (Cohen, Shirley ve Svensson, 2023).

Mineral	Ülke
Üretimin yüzde 90'ından fazlası tek bir ülkede yoğunlaşmıştır	
Nadir Toprak Elementleri	Çin
Üretimin yüzde 80-90'ı tek bir ülkede yoğunlaşmıştır	
Antimon	Çin
Berilyum	ABD
Germanyum	Çin
Magnezyum	Çin
Doğal Grafit	Çin
Üretimin yüzde 70-80'i tek bir ülkede yoğunlaşmıştır	
Lityum	Avustralya
PGM ²	Güney Afrika
Tantal	Kanada

Tablo 2: Yüksek Coğrafi Üretim Konsantrasyonuna Sahip Kritik Mineraller (Coulomb, Dietz, Godunova ve Nielsen, 2015, s. 15).

Enerji depolama, elektrikli araç bataryaları, paslanmaz çelik, rüzgâr türbinleri ve güneş panelleri ve temiz enerji ekipmanlarının üretiminde gerekli olan lityum, kobalt, bakır ve nadir toprak elementleri, kritik minerallerin yüksek coğrafi üretim yoğunluğu kapsamında ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte lityum, kobalt ve nadir toprak elementleri için dünyanın en büyük üç üretici ülkesi küresel toplam arzın dörtte üçünden fazlasını kontrol etmektedir (International Energy Agency, 2022, s. 11-12). Öyle ki bazı kritik minerallerin dünya üretiminin yaklaşık yarısı tek bir ülke tarafından karşılanabilmektedir (International Energy Agency, 2022, s. 12). Örneğin küresel lityum tedarikinin yaklaşık yüzde 52'si Avustralya'dan gelirken, ikinci sırada yüzde 25 ile Şili, üçüncü sırada yüzde 13 ile Çin ve dördüncü sırada da yüzde 6 ile Arjantin yer almaktadır (Pistilli, 2024; Bhutada, 2023). Bununla ilişkili olarak Avustralya'nın 2028 yılına kadar söz konusu mineral ihracatından elde ettiği gelirin 22 milyar Avustralya dolarının

² Platin grup metalleri: Platin (Pt), paladyum (Pd), rodyum (Rh), rutenyum (Ru), osmiyum (Os) ve iridyum (Ir) (Resources Victoria, 2023).

üzerinde bir değere ulaşması beklenmektedir (Pistilli, 2024). Bununla birlikte bir takım kritik minerallerin büyük oranda Afrika kıtasında yoğunlaştığı görülmektedir. Öyle ki kıta küresel kobaltın yüzde 55'i, manganezin yüzde 47,65'i, doğal grafitin yüzde 21,6'sı, bakırın yüzde 5,9'u, nikelin yüzde 5,6'sı, lityumun yüzde 1'i ve demir cevherinin yüzde 0,6'sını oluşturan önemli kritik minerallere ev sahipliği yapmaktadır (United Nations Trade and Development, 2024a). Ülke bazında ele alındığında Demokratik Kongo Cumhuriyeti (DRC) kobaltın önde gelen üreticilerinden iken Güney Afrika ise platin ve manganez de birinci sıradadır. Bununla birlikte grafit üretiminde Mozambik ikinci, Madagaskar üçüncü sırada yer alırken, bakırda DRC Peru ile baş başa gitmekte ve boksitte ise Gine ve Çin'in aynı çizgide olduğu görülmektedir. Ayrıca son günlerde Zimbabve de önemli miktarlarda lityum üretir hale gelmeye başlarken, Nijerya ve Namibya'da nispeten bu oran daha marjinal hacimlerdedir. Ancak önümüzdeki birkaç yıl içerisinde Mali'nin söz konusu listede yer alacağı düşünülürken, Gana'nın da ciddi bir potansiyele sahip olduğu ifade edilmektedir (Margolin, 2024). Tüm bunların yanı sıra bu noktada Çin'e ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Öyle ki kritik mineraller söz konusu olduğunda şüphesiz ilk akla gelen ülke Çin'dir. Zira Çin bu alanda dünyanın lideri konumundadır. Örneğin DRC ve Çin, 2019'daki küresel kobalt ve nadir toprak elementleri üretiminin sırasıyla yüzde 70 ve yüzde 60'ını gerçekleştirmişlerdir ancak bir takım unsurlar Pekin'in bu alanda dünyanın lideri konumuna yükselmesine neden olmuştur (International Energy Agency, 2022, s. 12). Bununla ilişkili olarak Çin'in her alanda güçlü bir varlık gösterdiği işleme operasyonlarında yoğunlaşma seviyesinin daha da yüksek olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Çin'in rafineasyondaki payı nikel için yaklaşık yüzde 35, lityum ve kobalt için yüzde 50-70 ve nadir toprak elementleri için neredeyse yüzde 90'dır (International Energy Agency, 2022, s. 12). Ayrıca Çinli şirketler kritik mineraller açısından potansiyeli olan bir takım ülkelerde denizaşırı varlıklara önemli miktarlarda yatırımlar yapmaktadır (Jones, 2023). Öyle ki 2023 yılının ilk yarısında Çin'in madencilik ve mineraller alanında yapmış olduğu yurtdışı yatırımları rekor seviyelere ulaşılarak yeni sözleşmelerle birlikte 10 milyar dolara ulaşmıştır (Jones, 2023). Buna karşın son birkaç yıldan bu yana dünyanın genelinde bilhassa Çin ile ilişkili yüksek yoğunluğun, enerji dönüşümü sürecinde enerji güvenliği açısından son derece önemli risk oluşturabilme ihtimaline vurgu yapıldığı görülmektedir (Salyid, 2024). Nitekim Yüksek yoğunlaşma seviyeleri, karmaşık tedarik zincirleri ile birleştiğinde, başlıca üretici ülkelerde meydana gelebilecek fiziksel kesintiler, ticaret kısıtlamaları veya diğer gelişmelerden kaynaklanabilecek riskleri artırmaktadır. Bu bağlamda kritik minerallerin üretimi genellikle birkaç ülkeye yoğunlaşmasının, en başta arz güvenliği açısından potansiyel riskler yaratabileceğini ifade etmek mümkündür.

Kritik minerallere yönelik küresel talebin dört kat artması, madencilik yatırımı için uzun ön hazırlık süreleri ve coğrafi yoğunlaşma sorunu ile bir araya geldiğinde, yeterli, güvenilir ve uygun fiyatlı tedariklerin sağlanmasının son derece zorlayıcı olması beklenmektedir. Bununla birlikte kritik mineraller konusunda sınırlı tedarikçiye bağımlılık gibi bir enerji güvenliği açısından son derece önemli bir tehdit haline gelmektedir. Zira eldeki veriler tüm dünyanın yakın gelecekte kritik minerallerin arzı bakımından Çin'e bağımlılık sorunuyla karşı karşıya kalma olasılığına işaret etmektedir. Nitekim kritik minerallerin tedarik ve değer zincirleri, demir cevheri ve kömür gibi büyük emtialar ile kıyaslandığında oldukça küçüktür, kolayca bozulurlar ve fiyat dalgalanmalarına karşı da hassastırlar. Bununla birlikte Çin çevresinde oldukça yoğunlaşmışlardır. Öyle ki Çin halihazırda küresel kritik mineraller pazarını büyük oranda kontrol etmekte ve 22 metal ve 7 endüstriyel mineral dahil olmak üzere toplamda 29 emtianın üretiminde dünyanın lideri konumundadır (Coyne ve Bassi, 2024). Nitekim her ne kadar Çin küresel kritik mineraller pazarında tekel konumunda olmasa da tek bir baskıcı ve tekil önemli müşteriye sahip bir piyasa koşulu olan 'monopsoni' yoluyla piyasayı kontrol edebilir (Coyne ve Bassi, 2024). Zira günümüzde Çin'in, dünya çapındaki kritik mineral tedarik zincirlerine hâkim olduğunu, dünya üretiminin yaklaşık yüzde 60'ını ve işleme kapasitesinin yüzde 85'ini elinde bulundurduğu göz önüne alındığında söz konusu böylesi bir durumun gerçekleşme olasılığını arttırmaktadır (Glaser ve Wulf, 2023). Bu doğrultuda risk altında olan devletlerden birisi şüphesiz ABD'dir. Öyle ki 2022 ABD Jeolojik Araştırmaları Kurumu'ndan (USGS) alınan veriler, ülkenin 14 kritik mineralin ithalatındaki bağımlılık oranının yüzde 100 olduğunu ve 15 mineral için bu oranın yüzde 50'yi aştığını göstermektedir (U.S. Geological Survey, 2022, s. 5). Bununla birlikte Çin, ABD hükümeti tarafından kritik olarak sınıflandırılan elli mineralden yirmi altısının ithalatının en büyük kaynağıdır (Liu, 2023). Bu bağlamda ABD'nin son derece önemli bir ikilemle karşı karşıya olduğunu ifade etmek mümkündür. Nitekim bilhassa son yıllarda söz konusu ikilem, başta ABD'li politikacılar için yadsınamaz bir şekilde ulusal güvenlik endişesi olarak ortaya çıkmaktadır (Liu, 2023). Bununla birlikte benzer bir durumun AB için de geçerli olduğu görülmektedir. Öyle ki AB bilhassa ağır nadir toprak elementlerinin ithalatı bakımından yüzde 100 oranında Çin'e bağımlıdır (European Council, 2024). Dolayısıyla AB'nin de benzer endişeleri taşıdığı tartışmasızdır. Nitekim Haziran 2023'te Çin'in germanyum ve galyum için ihracat kısıtlamasına gideceğini duyurması, başta ABD ve AB başta olmak üzere daha birçok devletin benzer endişeleri taşımasının haklılığının göstergelerindendir (Eurostat, 2023).

Sonuç olarak kritik minerallerle ilişkili bir takım unsurların doğrudan dünya genelinde ulusal güvenlik açısından ciddi olumsuzluklara neden olabilecek sorunları tetikleme potansiyeli olduğu aşikardır. Öyle ki yakın tarihte yaşanan hadiselerden bazıları böylesi bir potansiyelin varlığını ve yakın gelecekte daha büyük sorunların yaşanabilme ihtimalinin yüksek olduğunun gayet açık bir biçimde anlaşılmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda bilhassa uluslararası sistemin büyük güçlerinin kritik mineralleri güvenleştirmesi kapsamındaki girişimlere tanıklık edilmektedir. Örneğin ABD'nin yaygın olarak Quad olarak bilinen ve ABD, Avustralya, Hindistan ve Japonya'yı kapsayan 'Dörtlü Güvenlik Diyalogu' aracılığıyla Hint-Pasifik bölgesinde geleneksel diplomasiden daha çevik ve esnek bir format olan 'minilateral' ortaklıklar kurarak tedarik zincirlerini güvenlik altına alabilmek için önlemler almaya başlamıştır (Liu, 2023). Bununla birlikte Mart 2022'de iki partiden oluşan bir grup ABD senatörü, 'Çin Halk Cumhuriyeti'nin küresel kritik mineraller arzının neredeyse üçte ikisini kontrol etmesinin yarattığı ulusal güvenlik tehdidini ve diğer amaçları' ele almak için 'Dörtlü Kritik Mineraller Ortaklığı Yasası (Quad Critical Minerals Partnership Act)' olarak bilinen yasa teklifini sunmuştur (King, 2022). Bunların yanı sıra kritik minerallerin güvenleştirmesi kapsamında ABD öncülüğünde atılan en etkili adımlardan birisi şüphesiz MSP'nin kurulması olmuştur. Zira MSP küresel enerji dönümü bağlamında en başta jeopolitik ve ekonomi gibi alanları kapsayan son derece kritik bir girişimdir.

5. Mineral Güvenlik Ortaklığı

ABD ve AB başta olmak üzere Batılı ülkelerin birçoğu ciddi ölçüde Çin tarafından kontrol edilen kritik mineralleri yoğun bir şekilde ithal ettiği göz önüne alındığında, söz konusu hükümetler için tedarik güvenliğinin bir politika önceliği haline gelmesi kaçınılmazdır. Nitekim kritik mineraller için güvenli tedarik zincirleri oluşturulma zorunluluğu vurgusu, ABD ve Batılı müttefikleri tarafından Haziran 2022'de MSP'nin kurulmasıyla da açıkça vurgulanmıştır (Vivoda ve Matthews, 2024, s. 464). Nitekim MSP'nin kurulması kritik minerallerin güvenleştirmesiyle doğrudan ilişkilidir. Zira genel çerçevede ele alındığında güvenleştirme teorisi, bir konunun güvenlik meselesi haline getirilmesinin belirli aktörler tarafından gerçekleştirildiğini, bu süreçte aktörlerin herhangi bir tehlikeyi öne sürerek belirli politikaları ve önlemleri meşrulaştırdığını belirtmektedir. Bu doğrultuda MSP'nin kuruluşunu, başta ABD olmak üzere bu platforma dahil olan devletlerin kritik minerallerin erişim ve kontrolünü güvenlik eksenine yerleştirerek, bu elementlerin ticareti, üretimi ve işlenmesine yönelik politikaların acil ve stratejik önlemler kapsamında değerlendirilmesinin bir sonucu olarak nitelendirmek mümkündür. Bununla birlikte MSP'nin kurulması, enerji dönüşümü ve

teknolojik yenilikler için gerekli olan kritik minerallerle ilişkili bir takım risklerin güvenlik açısından tehdit olarak tanımlanmasıyla başlamıştır. Örneğin Biden-Harris Yönetimi'nin kritik mineraller için yabancı kaynaklara ve düşman ülkelere aşırı bağımlılığın ulusal ve ekonomik güvenlik tehditleri oluşturduğunu tespit eden türünün ilk örneği bir tedarik zinciri değerlendirilmesi yayınlamalarını ve bundan kısa bir süre sonra da ABD'nin kritik mineral tedarik zincirlerindeki zaafpların 100 gün içerisinde incelenmesini emreden 'Amerika'nın Tedarik Zincirleri Yürütme Emri 14017 (EO)' Haziran 2021'de imzalanmasını kritik minerallerin güvenikleştirilmeye başlanması kapsamında ele almak mümkündür (The White House, 2022). Zira yayınlanan emir metninde ABD'nin bu süreçte diğer ülkelerle iş birliği imkanlarının da araştırılması istenmiştir. Nitekim MSP'nin tüm bu gelişmelerden kısa bir süre sonra kurulması söz konusu düşünceleri desteklemektedir. Bu bağlamda kritik minerallerin güvenikleştirilmesi, Haziran 2022'de ABD ve Batılı müttefiklerinin siyasi yakınlaşma mekanizması olarak MSP'nin faaliyete geçirmesiyle kanıtlandığını ifade etmek mümkündür (Vivoda, 2023, s. 2).

MSP, Haziran 2022'de dünyanın en büyük madencilik etkinliği olan 'Kanada Madenciler ve Geliştiriciler Derneği (PDAC)' yıllık kongresinin marjında, Toronto'da resmen duyurulmuştur. ABD'ye, kritik mineral tedarik zincirlerini güçlendirmeye yönelik bu iddialı yeni girişimin kurucu üyeleri olarak Avustralya, Kanada, Finlandiya, Fransa, Almanya, Japonya, Kore Cumhuriyeti, İsveç, Birleşik Krallık ve Avrupa Komisyonu katılmıştır (U.S. Department of State, 2022). Bu doğrultuda MSP'nin kurulması, kritik minerallerin eksenine yerleştirilmesi yoluyla, bu platforma dahil olan devletlerin söz konusu minerallere erişimlerini garanti altına alabilmeleri için politikalar geliştirmesine ve tedarik zincirlerini çeşitlendirmeye yönelik iş birliği yapmalarına bir nevi olanak tanımaktadır. Bununla birlikte MSP aracılığıyla Batılı ülkeler ve müttefiklerin, bu tür riskleri yönetmek ve kritik minerallerin stratejik kontrolünü elde tutmak için tedarik zincirlerini çeşitlendirme ve sürdürülebilir madencilik uygulamalarını teşvik etme yönünde bir adım attıklarını ifade etmek mümkündür.

Amaçları ve hedefleri göz önüne alındığında MSP'nin kurulmasının tamamen kritik minerallerin güvenikleştirilmesinin sonuçlarından birisi olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Öyle ki MSP'nin kurulmasındaki genel amaç, kritik minerallerin ülkelerin jeolojik kaynaklarının tam ekonomik kalkınma faydasını gerçekleştirme yeteneğini destekleyen bir şekilde üretilmesini, işlenmesini ve geri dönüştürülmesini sağlamaktır (U.S. Department of State, 2022). Bu doğrultuda MSP kritik mineral tedarik zincirlerini güçlendirmeyi ve sağlamlaştırmayı hedeflerken, ayrıca çevresel, sosyal ve yönetim (ESG) standartlarını korumaya önemli ölçüde

odaklanmaktadır (Vivoda ve Matthews, 2024, s. 464). Öyle ki MSP ortakları, küresel mineraller sektöründe söz konusu ESG standartlarını yükseltme çabasına son derece büyük önem vermektedirler. Bununla birlikte MSP, tüm ülkelerin küresel temiz enerji geçişinden faydalanabileceğinin bilinciyle, yalnızca uluslararası alanda tanınan yüksek ESG standartlarını karşılayan, yerel katma değeri teşvik eden ve toplulukları geliştiren projeleri desteklemeyi taahhüt etmektedir (U.S. Department of State, 2022). Zira ESG'nin önemine yapılan vurgu MSP ilkelerinde şu şekilde dile getirilmektedir (U.S. Department of State, 2022);

Bu temel ilkeler altında yapılan projeler MSP tarafından desteklenecektir:

- Doğal çevrenin sorumlu bir şekilde yönetildiğini göstermek;
- Arazi erişimi ve edinimi konusunda danışma ve katılım süreçlerine dahil olmak;
- Topluluklarla anlamlı ve sürekli istişarelerde bulunmayı taahhüt etmek;
- Toplulukta ve iş yerinde güvenli, adil, kapsayıcı ve etik koşulları sağlamak;
- Çalışanlara ve yerel topluluklara ekonomik fayda sağlamak;
- İş ve operasyonlarda etik ve şeffaflığı güvence altına almak.

Söz konusu ilkeler ESG'nin öneminin vurgulanması açısından son derece önemlidir. Bununla birlikte MSP ortakları bir dizi rehber niteliğindeki destekledikleri ESG ilkesine de şu şekilde değinmektedirler (U.S. Department of State, 2022);

- Güçlü ESG belgelerine odaklanmak bir öncelik olmalıdır ve bu belgeler, sektörde en iyi olarak kabul edilen, tanınmış ESG standartları tarafından bilgilendirilmelidir. MSP hükümetleri, güvenli, sürdürülebilir, çeşitli ve adil tedarik zincirlerini teşvik etme konusunda ortak bir hedefi paylaşmaktadır.
- Güçlü standartlara bağlılık, giderek sektörde kabul gören bir uygulama haline gelmekte ve şeffaflığı, risk azaltımını ve kamu katılımını teşvik etmektedir. Çünkü yüksek standartlar, hükümetler, şirketler, müşteriler ve topluluklar arasında güveni artırır; bu güven, başarılı proje geliştirmede önemli bir faktördür.
- Sosyal lisans oluşturmak ve ESG standartlarına yönelik gerçek bir katılım sağlamak, mineral sektöründen farklı düzeylerde temsil veya fayda elde etmiş olan yerel topluluklar için uzun vadeli ve kapsayıcı faydalar yaratmak ve sürdürmek açısından kritik öneme sahiptir.
- Kapsamlı ESG standartlarına sahip olmayan projeler, faaliyet göstermek için gerekli sosyal lisansı kaybetme ve kesintilere maruz kalma riski taşıyabilir.
- İyi yönetim ve şeffaflık, kritik mineral tedarik zincirlerinde yer alan ülkelerin ulusal güvenlik çıkarlarını korur.

MSP tarafından ESG standartlarına yapılan vurgu sadece güvenlik değil aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma boyutunun da göz önüne alındığına işaret etmektedir. MSP'nin bu

yöndeki yaklaşımının en temel nedeni şüphesiz kritik minerallerin güvenliğinin sürdürülebilir kalkınma boyutunu da kapsamasyken, bu konunun gündeme gelmesinin nedenlerinden birisi ise son yıllarda kritik mineraller üzerindeki küresel rekabetin özellikle Çin ile ABD arasındaki ekonomik ve stratejik çatışmalarla daha da artmasıdır. Bu bağlamda MSP'nin kurulmasını bir nevi ABD ve Batılı müttefiklerinin bu rekabete karşı geliştirdikleri bir yanıt olarak nitelendirmek mümkündür. Zira MSP kapsamında kritik mineraller tedarik zincirlerinde çeşitlendirme ve iş birliği sağlanarak, Çin'in bu alandaki özellikle jeopolitik üstünlüğüne karşı bir denge oluşturulmasının hedeflendiği şüphesizdir. Öyle ki son günlerde MSP'nin Çin ile iş birliği içerisinde olan ülkelerle yaklaşma çabası içerisinde olmasını oluşturulması hedeflenen denge kapsamında ele almak mümkündür. Bu doğrultuda MSP'nin son günlerde Çin ile iş birliği içerisinde olan bir takım ülkelerle yakınlaşmaya başladığı görülmektedir. Kazakistan, Özbekistan ve Türkiye MSP'nin son günlerde yakınlaşmaya başladığı Çin ile iş birliği içerisinde olan ya da olma potansiyeli taşıyan ülkelerdendir. Bununla birlikte 5 Nisan 2024 tarihinde Kazakistan ve Özbekistan'ın MSP'ye dahil oldukları duyurulmuştur (European Commission, 2024). Bunların yanı sıra MSP'nin Çin ile iş birliği içerisinde olan ülkelerle yaklaşması bakımından belki de en önemli gelişme Türkiye ile ilgili durumdur. Nitekim Eylül 2024'te Türkiye'nin, küresel mineral yarışındaki pozisyonunu güçlendirmek amacıyla Batı liderliğindeki MSP'ye katılacağı dünya kamuoyuna ilan edilmiştir (Middle East Monitor, 2024).

Türkiye'nin MSP'ye katılacağı yönündeki yaşanan gelişmeler son derece kritik önem taşımaktadır. Bu doğrultuda Türkiye'nin MSP'ye katılması başlıca iki önemi vardır. Bunlardan ilki Türkiye'nin kritik mineraller bakımından son yıllarda yaşanan gelişmelerle birlikte dünyanın önde gelen ülkelerinden birisi olmaya aday hale gelmesidir. Zira Türkiye'nin MSP'ye katılacağı duyurulması, 2022 yılında Eskişehir'de 694 milyon tonluk bir yatakla dünyanın ikinci büyük nadir toprak elementleri rezervinin keşfedilmesinden kısa bir süre sonra gelmiştir (Middle East Monitor, 2024). Bu bağlamda Türkiye'nin kritik mineraller alanında önemli bir gelişim gösterme potansiyeline sahip olması şüphesiz MSP açısından son derece önemli bir fırsat olarak görüldüğünü ifade etmek mümkündür. Türkiye'nin MSP'ye katılmasının bir diğer önemli yönü ise söz konusu gelişmenin bilhassa son günlerde Ankara-Pekin arasındaki ilişkilerdeki yakınlaşmaya başladığı bir döneme denk gelmesidir. Zira son yıllarda Türkiye'nin kritik minerallerin güvenliğini sağlamaya yönelik girişimleri kapsamında Çin ile ilişkilerinde ciddi bir yaklaşma söz konusudur (Erkan, 2024). Öyle ki taraflar arasındaki ilişkilerdeki yaklaşmanın en somut göstergelerinden birisi Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar

Bakanı Alparslan Bayraktar'ın Mayıs 2024'te gerçekleştirdiği Çin ziyaretinden itibaren bilhassa kritik mineraller açısından önemli girişimlere tanıklık edilmesidir (Erkan, 2024). Örneğin 'Enerji Dönüşümü Alanında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı'nın imzalanmasını bu kapsamda ele almak mümkündür (Erkan, 2024). Tüm bunların ışığında MSP kapsamında kritik mineraller tedarik zincirlerinde çeşitlendirme ve iş birliği sağlanarak, Çin'in bu alandaki özellikle jeopolitik üstünlüğüne karşı bir denge oluşturulmasının hedeflendiği tartışmasız hale gelmektedir.

6. Sonuç

Kritik minerallerin güvenleştirilmesi, küresel enerji dönüşümünün merkezinde yer almakta ve bu süreç, çeşitli zorlukları ve fırsatları beraberinde getirmektedir. Nitekim yenilenebilir enerji teknolojilerinin yaygınlaşması, birçok ülkede fosil yakıtlardan uzaklaşma çabalarını hızlandırırken, bu teknolojilerin üretiminde gerekli olan kritik minerallerin tedarik zincirlerinde meydana gelen dar boğazlar ve jeopolitik riskler, enerji güvenliği endişelerini yeniden gündeme getirmiştir. Bu doğrultuda MSP, çok uluslu bir iş birliği olarak kritik minerallerin güvenli ve sürdürülebilir tedarikine katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Bununla birlikte MSP'nin kritik minerallere erişimi güvence altına alması, enerji güvenliği açısından büyük bir öneme sahiptir. Zira yenilenebilir enerji ve elektrikli araçlar gibi temiz enerji teknolojilerinin üretiminde kullanılan lityum, kobalt, nikel ve nadir toprak elementleri gibi minerallerin stratejik önemi artmıştır. Ancak bu minerallerin büyük bir kısmı, sınırlı sayıda ülke tarafından üretilmekte ve işlenmektedir. Örneğin, kritik mineraller kapsamında yer alan nadir toprak elementlerinin büyük kısmı Çin'de üretilmekte ve bu durumun, tedarik zincirlerinde kırılganlıklara yol açabilme olasılığı vardır. Dolayısıyla MSP, söz konusu kırılganlıkları gidermek ve alternatif tedarik yolları oluşturmak amacıyla, üretici ve tüketici ülkeler arasında bir köprü kurarak kritik minerallerin daha geniş bir coğrafyaya yayılmasını sağlamayı hedeflemektedir.

MSP'nin çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik ilkelerine vurgu yapması hem ülkeler hem de şirketler için önemli bir dönüm noktasıdır. Zira en başta kritik minerallerin çıkarılması ve işlenmesi sırasında çevresel ve insan hakları ihlalleri, birçok ülkede toplumsal huzursuzluklara ve çevresel tahribata yol açabilecektir. Bu doğrultuda MSP, çıkarma ve işleme süreçlerinin sürdürülebilir ve şeffaf olmasını teşvik ederek, bu riskleri azaltmayı amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra MSP, gelişmekte olan ülkelere madencilik faaliyetlerinden elde edilen ekonomik faydaların adil bir şekilde dağıtılmasını sağlamaya yönelik politikalar geliştirmekte ve bu sayede sosyal adaleti de ön planda tutmaktadır.

Sonuç olarak MSP'nin kuruluşu tam anlamıyla kritik minerallerin güvenlikleştirilmesinin bir sonucudur. Bu doğrultuda MSP hem enerji güvenliği hem de sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından kritik minerallerin güvenlikleştirilmesi bağlamında en önemli adımlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak MSP'nin başarılı olabilmesi için en başta bir takım jeopolitik risklerin son derece dikkatle yürütülmesi, bu oluşuma dahil olan ve/veya olmayan ülkeler arasında güçlü bir işbirliği mekanizmasının sağlıklı bir biçimde işler hale getirilmesi, çevresel ve sosyal sorumlukların bilincinde olacak şekilde titizlikle hareket edilmesi gerekmektedir. Zira MSP'nin başarısı, sadece enerji dönüşümü kapsamındaki girişimlerin hızlanmasına değil aynı zamanda küresel ekonomik dengelerin de daha sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasına katkı sağlayabilecek potansiyele sahiptir.

EXTENDED SUMMARY

The issue of energy security, especially since the 1973 Global Oil Crisis, has become one of the main agenda items in international politics. Accordingly, states have started to consider energy security as one of the most vital components of their national security. This is because energy, above all, is of critical importance for the sustainability of the functionality of the international system. However, since the 1973 Global Oil Crisis, numerous events have negatively affected energy security, and various solutions have been proposed to address these issues. Yet, it is now clearly understood that many of these solutions are temporary and/or ineffective. In fact, since the early 2000s, a series of incidents related to energy security have caused serious negative consequences and led to irreversible global damage. The primary energy security issues that have caused these irreversible global damages include the use of strategic energy resources as leverage in foreign policy by states, disruptions in energy flows, volatility in energy markets, and global climate change. Indeed, these issues, especially in recent years, have reached levels that threaten living beings and human security on our planet. In this context, producing radical solutions to energy security problems, which have become serious threats, has essentially become a necessity.

The most rational option in response to the global irreversible damage caused by energy security incidents is undoubtedly energy transition. The main reason behind these issues is fossil-based energy resources. Indeed, it is possible to overcome these problems, which have started to cause irreversible global damages, to a large extent through energy transition. The primary goal of energy transition is to abandon the fossil energy-based system and build a new energy system based on renewable energy sources. Therefore, this process involves constructing an entirely new energy system from scratch, based on renewable energy resources.

In this sense, it is possible to describe energy transition as a highly radical initiative in terms of solving the current energy security problems. However, it is debatable whether it can fully eliminate energy security issues. Although it is the most rational option and a radical initiative, it seems unlikely that energy transition will completely eradicate energy security-related problems. In this regard, it is highly probable that new threats related to energy will emerge with energy transition. Specifically, issues related to critical minerals have the potential to become a serious threat to energy security in the near future. This is because critical minerals are among the most vital components necessary for an energy system based on renewable energy sources. In fact, the rapid increase in demand for critical minerals is directly related to the acceleration of energy transition. What makes this growing demand a threat to energy security are the current conditions related to critical minerals. For example, one can consider the high geographical concentration of critical minerals production today. In this context, the critical minerals market is dominated by a handful of countries, creating a significant energy security threat, particularly in terms of access to these minerals. Indeed, with the increasing reality of this threat in recent years, it has been observed that critical minerals are being securitized. In light of all this, the main aim of this study is to analyze the Mineral Security Partnership within the framework of the securitization of critical minerals.

KAYNAKÇA

- Akgül-Açıkmeşe, S. (2011). Algı mı, söylem mi? Kopenhag Okulu ve yeni-klasik gerçekçilikte güvenlik tehditleri. *Uluslararası İlişkiler*, 8(30), 43-73.
- American Geosciences Institute. (2024). "Critical mineral basics." Erişim: 15.10.2024, <https://www.americangeosciences.org/critical-issues/critical-mineral-basics>.
- Balzacq, T. (2005). The three faces of securitization: Political agency, audience and context. *European Journal of International Relations*, 11(2), 171-201. <https://doi.org/10.1177/13540661050529>
- Balzacq, T. (2019). Securitization theory: Past, present, and future. *Polity*, 51(2), 000-000. <https://doi.org/10.1086/702978>
- Baylis, J. (2008). Uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramı. (B. Yavuz, Çev.) *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 69-85.
- Baysal, B., ve Lüleci, Ç. (2015). Kopenhag okulu ve güvenikleştirme teorisi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 11(22), 61-96.
- Bhutada, G. (2023). "This chart shows which countries produce the most lithium." Erişim: 17.10.2024, <https://www.weforum.org/agenda/2023/01/chart-countries-produce-lithium-world/>.
- Buzan, B., Wæver, O., ve de Wilde, J. (1998). *Security: A new framework for analysis*. Colorado: Lynne Rienner Publishers.
- Cohen, J., Shirley, W., ve Svensson, K. (2023). "Resource realism: The geopolitics of critical mineral supply chains." Erişim: 17.10.2024, <https://www.goldmansachs.com/insights/articles/resource-realism-the-geopolitics-of-critical-mineral-supply-chains>.
- Considine, J., Galkin, P., Hatipoğlu, E., ve Aldayel, A. (2023). The effects of a shock to critical minerals prices on the world oil price and inflation. *Energy Economics*, 127(106934), 1-46. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2023.106934>
- Coulomb, R., Dietz, S., Godunova, M., ve Nielsen, T. B. (2015). *Critical minerals today and in 2030: An analysis for OECD countries*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.

- Coyne, J., ve Bassi, J. (2024). “China’s dominance over critical minerals poses an unacceptable risk.” Erişim:18.10.2024, <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/china-s-dominance-over-critical-minerals-poses-unacceptable-risk>.
- Dolowy-Busch, M. (2023). “Critical metals and minerals: Policy and economic reality.” Erişim: 17.10.2024, <https://insight.factset.com/critical-metals-minerals-policy-economic-reality>.
- Erkan, A. Ç. (2023). Küresel enerji devrimi ve Çin hegemon bir düzene dönüşüm. E. N. Ekici içinde, Post-Güvenlik ikilemler, entegrasyonlar, modeller ve Asya (s. 88-121). İstanbul: TASAM Yayınları.
- Erkan, A. Ç. (2024). “Türkiye’nin MSP adımı Çin ile ilişkilerini bozar mı?”. Erişim: 20.10.2024, <https://tr.al-ain.com/article/turkiyenin-msp-adimi-cin-ile-iliskilerini-bozar-mi>.
- Eroukhmanoff, C. (2018). “Securitisation theory: An introduction”. Erişim: 14.10.2024, <https://www.e-ir.info/2018/01/14/securitisation-theory-an-introduction/>.
- European Commission. (2023). “Critical raw materials”. Erişim: 15.10.2024, https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/raw-materials/areas-specific-interest/critical-raw-materials_en.
- European Commission. (2024). “EU and international partners agree to expand cooperation on critical raw materials.” Erişim: 20.10.2024, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_1807.
- European Council. (2024). “An EU critical raw materials act for the future of EU supply chains.” Erişim: 18.10.2024, <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/critical-raw-materials/#:~:text=Currently%2C%20for%20certain%20critical%20raw,the%20EU’s%20needs%20for%20platinum>.
- Eurostat. (2023). “International trade in critical raw materials.” Erişim: 18.10.2024, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=International_trade_in_critical_raw_materials.

- Federal Register. (2023). “Notice of final determination on 2023 DOE critical materials list.” Erişim: 15.10.2024, <https://www.federalregister.gov/documents/2023/08/04/2023-16611/notice-of-final-determination-on-2023-doe-critical-materials-list>.
- Glaser, B. S., ve Wulf, A. (2023). “China’s role in critical mineral supply chains.” Erişim: 18.10.2024, <https://www.gmfus.org/news/chinas-role-critical-mineral-supply-chains>.
- Government of Canada. (2024). “Canada’s critical minerals.” Erişim: 15.10.2024, <https://www.canada.ca/en/campaign/critical-minerals-in-canada/critical-minerals-an-opportunity-for-canada.html>.
- Groves, D. I., Müller, D., Santosh, W., ve Yang, C. (2024). The heterogeneous distribution of critical metal mineral resources: An impending geopolitical issue. *Geosystems and Geoenvironment*, 1-24. <https://doi.org/10.1016/j.geogeo.2023.100156>
- Hendriwardani, M., ve Ramdoo, I. (2022). “Critical Minerals: A primer.” Erişim: 16.10.2024, <https://www.iisd.org/system/files/2023-09/critical-minerals-primer-en.pdf>.
- Hisarlıoğlu, F. (2019). Güvenikleştirme. *Güvenlik Yazıları Serisi*(24), 1-7.
- Huysmans, J. (2006). *The politics of insecurity: Fear, migration and asylum in the EU*. New York: Routledge.
- International Energy Agency. (2022). *The role of critical minerals in clean energy transitions*. Paris: International Energy Agency.
- International Energy Agency. (2023). *Global EV outlook 2023: Catching up with climate ambitions*. Paris: International Energy Agency.
- International Energy Agency. (2024). *Global critical minerals outlook 2024*. Paris: International Energy Agency.
- International Energy Agency. (2024). “Sharp declines in critical mineral prices mask risks of future supply strains as energy transitions advance.” Erişim: 16.10.2024, <https://www.iea.org/news/sharp-declines-in-critical-mineral-prices-mask-risks-of-future-supply-strains-as-energy-transitions-advance>.
- Jones, F. (2023). “Chinese overseas investment in metals and mining to reach record levels this year.” Erişim: 17.10.2024, <https://www.mining-technology.com/news/china-metals->

- Queensland Government State Development and Infrastructure. (2024). "What are critical minerals and why are we mining them in Queensland?" Erişim: 16.10.2024, <https://www.statedevelopment.qld.gov.au/news/what-are-critical-minerals-and-why-are-we-mining-them-in-queensland>.
- Republics of Türkiye Ministry of Energy and Natural Resources. (2023). "Rare earth elements." Erişim: 15.10.2024, <https://enerji.gov.tr/infobank-naturalresources-rareearthelements>.
- Resources Victoria. (2023). "Platinum groups metals." Erişim: 17.10.2024, <https://resources.vic.gov.au/geology-exploration/minerals/metals/platinum-group-metals>.
- Salyid, A. H. (2024). "Nickel illustrates China conundrum on critical minerals." Erişim: 17.10.2024, <https://www.ciphernews.com/articles/nickel-illustrates-china-conundrum-on-critical-minerals/>.
- Scalet, S., ve Almarzooqi, M. (2024). "Critical minerals supply chains in the new climate economy: Decarbonization and the resilience challenge." Erişim: 16.10.2024, https://trendsresearch.org/insight/critical-minerals-supply-chains-in-the-new-climate-economy-decarbonization-and-the-resilience-challenge/#_edn10.
- Sevim, C. (2009). "Geçmişten günümüze enerji güvenliği ve paradigma değişimleri". *Stratejik Araştırmalar Dergisi*. 13: 93-105.
- Shaffer, B. (2009). *Energy politics*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Stritzel, H. (2014). *Securitization theory and the Copenhagen school*. H. Stritzel içinde, *Security in translation securitization Theory and the localization of threat* (s. 11-37). Londra: Palgrave Macmillian.
- Taureck, R. (2006). *Securitization theory and securitization studies*. *Journal of International Relations and Development*, 9, 53-61.
- Telli, A. (2016). *Enerji güvenliğine bütüncül bakış*. *Uluslararası güvenlik: Yeni politikalar, stratejiler ve yaklaşımlar* (s. 217-226). H. Çomak, C. Sancaktar ve S. Demir (ed). İstanbul: Beta Yayınları.
- The White House. (2022). "Securing a made in America supply chain for critical minerals." Erişim: 18.10.2024, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements->

releases/2022/02/22/fact-sheet-securing-a-made-in-america-supply-chain-for-critical-minerals/.

Tsafos, N. (2022). Safeguarding the global market for critical minerals. Vaşington: Center for Strategic and International Studies.

U.S. Department of Energy. (2020). “What are critical minerals and critical minerals?” Erişim: 15.10.2024, <https://www.energy.gov/cmm/what-are-critical-materials-and-critical-minerals#:~:text=The%20Energy%20Act%20of%202020%20defines%20a%20%E2%80%9Ccritical%20mineral%E2%80%9D%20as,of%20the%20U.S.%20Geological%20Survey.>

U.S. Department of State. (2022). “Mineral Security Partnership.” Erişim: 18.10.2024, [https://www.state.gov/minerals-security-partnership/.](https://www.state.gov/minerals-security-partnership/)

U.S. Department of State. (2024). “Remarks at the U.S. chamber of commerce’s critical minerals summit.” Erişim: 16.10.2024, [https://www.state.gov/remarks-at-the-u-s-chamber-of-commerces-critical-minerals-summit/.](https://www.state.gov/remarks-at-the-u-s-chamber-of-commerces-critical-minerals-summit/)

U.S. Geological Survey. (2022). Mineral commodity summaries 2022. Vaşington: U.S. Government Publishing Office.

Ulusoy, U. (2021). “Geleceğimizi kritik mineraller mi şekillendirecek?” Erişim: 15.10.2024, [https://www.akademikakil.com/gelecegimizi-kritik-mineraler-mi-sekillendirecek/uulusoy/.](https://www.akademikakil.com/gelecegimizi-kritik-mineraler-mi-sekillendirecek/uulusoy/)

United Nations Trade and Development. (2024). “Critical minerals boom: Global energy shift brings opportunities and risks for developing countries.” Erişim: 16.10.2024, <https://unctad.org/news/critical-minerals-boom-global-energy-shift-brings-opportunities-and-risks-developing-countries.>

United Nations Trade and Development. (2024a). “Critical minerals: Africa holds key to sustainable energy future.” Erişim: 17.10.2024, <https://unctad.org/news/critical-minerals-africa-holds-key-sustainable-energy-future.>

Vivoda, V. (2023). Friend-shoring and critical minerals: Exploring the role of the Minerals Security Partnership. *Energy Research and Social Science*, 100(Haziran 2023), 1-7. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2023.103085>

- Vivoda, V., ve Matthews, R. (2024). Friend-shoring as a panacea to Western critical mineral supply chain vulnerabilities. *Mineral Economics*, 37, 463-476. <https://doi.org/10.1007/s13563-023-00402-1>
- Wæver, O. (1995). Securitization and Desecuritization. R. Lipschutz içinde, *On security* (s. 46-86). New York: Columbia University Press.
- World Energy Council Türkiye. (tarih yok). “Temiz enerji dönüşümünde kritik minerallerin rolü raporu özeti.” Erişim: 16.10.2024, <https://dunyaenerji.org.tr/temiz-enerji-donusumunde-kritik-minerallerin-rolu-raporu/>.
- Writer, S. (2024). “Biden administration considering price support to backstop critical minerals projects.” Erişim: 16.10.2024, <https://www.mining.com/biden-administration-considering-price-support-to-backstop-critical-minerals-projects/>.
- Yaman, V. (2021). Volkan Yaman. S. Turan, ve T. Erdem içinde, *Güvenliğin değişen yüzü: Temel yaklaşımlardan güncel uygulamalara* (s. 1-24). Ankara: Gazi Kitabevi.

Atıf Bilgisi/Citation

Madan, Murat, Dilek Temiz, Mahir Nakip, Aytaç Gökmen. "Küreselleşme ile Entegre olan Ekonomilerin Güç Savaşları".
Güvenlik ve İstihbarat Çalışmaları Dergisi. c.2 s.2. (2024): 171-204.

Makale Bilgisi/Article Information

İnceleme Makalesi/Review Article

KÜRESELLEŞME İLE ENTEGRE OLAN EKONOMİLERİN GÜÇ SAVAŞLARI

Murat MADAN¹

Dilek TEMİZ²

Mahir NAKİP³

Aytaç GÖKMEN⁴

Öz

2019 yılında yaşanan ve etkisi iki yıl süren Covid-19 pandemisi nedeniyle ülkeler kendilerini koruma moduna geçmiş, üretim ve tedarik kanallarında yaşanan sorunlar nedeniyle özellikle sağlık ve gıda ihtiyaç maddelerinin tüketiciye ulaştırılmasında bencil davranışlar sergilenmiştir. 2022 yılı başında Rusya'nın Ukrayna'ya saldırarak topraklarının bir kısmını işgal etmesi, AB üyesi veya aday ülkeleri tehdit etmesi, ABD ve Avrupa ülkeleri tarafından Ukrayna'nın desteklenmesi, Rusya'ya ağır yaptırımların uygulanması, Rusya'nın karşı hamle olarak AB'ye olan enerji ve diğer kritik ürünlerin arzını kısıtlaması, dünya ekonomisini derinden etkilemiştir. Pandemi döneminde ve Rusya-Ukrayna savaşında yaşanan çip krizi, tedarik kanallarındaki yavaşlama ve enerji güvenliğinde yaşanan sorunlar nedeniyle başta gıda olmak üzere emtia ve enerji fiyatlarını

¹ Uluslararası Ticaret ve Finansman Yüksek Lisans Öğrencisi

Çankaya Üniversitesi
muratmadan1@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-4470-2840

² Prof. Dr.
Çankaya Üniversitesi
dilektemiz@cankaya.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1792-4723

³ Prof. Dr.
Çankaya Üniversitesi
mnakip@cankaya.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9586-5290

⁴ Doç. Dr. (Sorumlu Yazar)
Çankaya Üniversitesi
agokmen@cankaya.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8985-3776

hızla yükseltmiş ve küresel olarak rekor düzeylerde enflasyon artışına neden olmuştur. Küresel güçlerin kendi çıkarları doğrultusunda özellikle 2010'lu yıllardan itibaren izlemiş oldukları bu politikalar, küreselleşmenin etkisi ile birleşen ekonomiler için riskin büyüklüğünü göstermiştir. Bu çalışma kapsamında, küreselleşme süreci ve küresel güçlerin izledikleri politikalar ele alınmıştır. Çalışma sonucunda, küreselleşme sürecinde ekonomilerin birbirlerine bağlanmasının her ülkeye aynı oranda kazanç sağlamadığı, küreselleşme sürecinin küresel güçlerin çıkarları doğrultusunda ilerlemesi halinde sorun yaşanmadığı ancak küresel güçlerin daha az kazandığı veya farklı küresel güçlerin hızla yükselmesi halinde çatışmaların başladığı, bağımlılıkların ve özellikle enerji bağımlılığının güç savaşlarında bir enstrüman olarak kullanıldığı ve küresel güce dönüşebilecek potansiyeldeki ülkelerin belirli bir ölçüğe geldiklerinde diğer güçler tarafından engelleme adımları ile karşılaşma ihtimallerinin geçmiş örneklere bakıldığında çok yüksek olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Güç Savaşları, Çin, Rusya, ABD.

POWER WARS OF ECONOMIES INTEGRATED WITH GLOBALIZATION

Abstract

Due to the Covid-19 pandemic that occurred in 2019 and lasted for two years, countries have entered self-protection mode, and due to problems experienced in production and supply channels, selfish behaviors have been exhibited, especially in the delivery of health and food necessities to consumers. Russia's attack on Ukraine and occupation of part of its territory at the beginning of 2022, its threat to EU member or candidate countries, the support of Ukraine by the US and European countries, the imposition of heavy sanctions on Russia, and Russia's counter-move by restricting the supply of energy and other critical products to the EU have deeply affected the world economy. The chip crisis experienced during the pandemic period and the Russia-Ukraine war, the slowdown in supply channels and problems in energy security have rapidly increased the prices of commodities, especially food, and energy, and caused record inflation rates globally. These policies, which global powers have pursued in line with their own interests, especially since the 2010s, have shown the magnitude of the risk for economies that have merged with the impact of globalization. The globalization process and the policies pursued by global powers are discussed within the scope of this study. As a result of the study, it has been seen that the interconnection of economies in the globalization process does not provide the same amount of gain for every country, that there is no problem if the globalization process progresses in line with the interests of global powers, but that conflicts begin if global powers gain less or different global powers rise rapidly, that dependencies and especially energy dependency are used as an instrument in power struggles, and that when countries with the potential to become global powers reach a certain scale, the possibility of encountering obstruction steps by other powers is very high when looking at past examples.

Keywords: Globalization, Power Wars, China, Russia, U.S.

Giriş

Toplumların tarihlerine bakıldığında, bireysel ve devlet mekanizması olarak hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için zenginleşmenin gerekliliğine inanıldığı görülmektedir. Zenginlik, ihtiyaç duyulan kaynaklara daha kolay ulaşmayı, ülkeler için güvenlik gereksinimlerini karşılamayı, bunların sağlanabilmesi amacıyla sağlıklı ve nitelikli iş gücü yetiştirmeyi olanaklı hale getirir. Devletler, vatandaşlarının temel ihtiyaçlarını ve güvenlik gereksinimlerini karşılayarak refah seviyelerini yükseltmeyi asli görev olarak görürler (Gümüş, 2018). Bu hedeflere ulaşmak için rekabet edebilecek seviyede üretim ve ticaret yapmayı tercih edebilirler ya da farklı saldırı yöntemleri ile diğer ülkelerin kaynaklarına el koyma yolunu seçebilirler (Varlık, 2013, s. 123). Modern toplumlarda legal zenginleşme ya var olan doğal kaynakların diğer ülke ve toplumlara satılması ya da toplumların ihtiyaç duyacakları mal ve hizmetin diğerlerine göre daha ucuz veya daha kaliteli üretilmesi ve satılması ile sağlanır (Yirmibeşoğlu ve Dinçer, 2018, s. 124).

Sanayi Devrimi ile Batı'da yaşanan gelişmeler makine kullanımını artırmış, üretim maliyetlerini düşürmüş, dışarıdan hammadde olarak yeni pazarlara son ürünlerin satılması düzenine bağlı batı toplumunda hızlı bir zenginleşme ve refah artışı meydana gelmiştir. Batı devletlerinin sömürgesi durumunda bulunan gelişmemiş ülkelerin hammaddelerini paylaşamama ve pazar payını büyütme ana nedenine bağlı olarak Birinci ve İkinci Dünya Savaşı yaşanmıştır. Otuz yıl içerisinde yaşanan iki savaşta çok büyük kayıplar verilmiş ve ekonomik olarak büyük problemlerle yüzleşilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası büyük güçlerin önderliğinde kurulan BM, NATO, IMF, GATT ve bölgesel birlikler ile büyük savaşların önlenmesi, dünya ticaretinin düzenlenmesi ve az gelişmiş ülkelerin dünya ticaretine katılımının sağlanması hedeflenmiş ve kısmen başarılı olunmuştur (Özlük, 2018, s. 373). Söz konusu örgütlerin kurulması, iletişim ve ulaştırma alanındaki gelişmeler ve teknolojik yeniliklerle birlikte sermayenin ülkeler arasında rahatça dolaşması sonrası, ülkeler birbirlerine ekonomik olarak bağlanmaya başlamışlardır. Bunun yansıması olarak dünyanın herhangi bir bölgesinde yaşanan problem, diğer bölgelerini de etkiler hale gelmiştir. Dünya üretim merkezleri ucuz iş gücünün bulunduğu güvenli bölgelere doğru kaymış, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yaşam standardı yükselmeye başlamıştır. Bunun yanında özellikle gelişmiş ülkelerin sosyal yaşantısı, diğer toplumları etkiler hale gelmiştir (Oluç ve Güzel, 2021).

Soğuk savaş sonrasında oluşan tek kutuplu dünyanın lideri konumundaki ABD, küreselleşmeden faydalanarak ekonomik ve teknolojik olarak dev bir güce dönüşen ve dünya ekonomisine yön veren Çin'in yükselişinden, soğuk savaş dönemindeki rakibi Rusya'nın tekrar küresel askeri güç olarak ortaya çıkmasından ve yayılcı politikalar izlemesinden rahatsız olmaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak Çin'in ekonomik olarak yükselmesinin önünü kesmek için ABD ve müttefikleri tarafından ekonomik yaptırımlar uygulanmış ve karşılıklı restleşmeler yaşanmıştır (Koçakoğlu ve Özyayın, 2020, ss. 636-637).

2019 yılı sonlarında başlayan ve etkisi iki yıl boyunca devam eden Covid-19 pandemisi nedeniyle ekonomiler kapanmış, ülkeler kendilerini koruma moduna geçmiş, üretim ve tedarik kanallarında yaşanan sorunlar nedeniyle özellikle sağlık ve gıda ihtiyaç maddelerinin tüketiciye ulaştırılmasında bencil davranışlar sergilenmiştir (Aslan, 2021, s. 1741). 2022 yılı başında Rusya'nın Ukrayna'ya saldırarak topraklarının bir kısmını işgal etmesi, AB üyesi veya aday ülkeleri tehdit etmesi, ABD ve Avrupa ülkeleri tarafından Ukrayna'nın desteklenmesi, Rusya'ya ağır yaptırımların uygulanması, Rusya'nın karşı hamle olarak AB'ye olan enerji ve diğer kritik ürünlerin arzını kısıtlaması, dünya ekonomisini derinden etkilemiştir (Korla, 2022, s. 7). Pandemi döneminde ve Rusya-Ukrayna savaşında yaşanan çip krizi, tedarik

kanallarındaki yavaşlama ve enerji güvenliğinde yaşanan sorunlar nedeniyle başta gıda olmak üzere emtia ve enerji fiyatlarını hızla yükseltmiş ve küresel olarak rekor düzeylerde enflasyon artışına neden olmuştur (BBC NEWS, 2022; Anadolu Ajansı, 2022). Enerji kaynaklarında büyük oranda dışa bağımlı olan Türkiye, son yıllarda yaşanan krizlerden oldukça etkilenmiş ve artan enflasyon nedeniyle halkın alım gücü azalmıştır (TÜİK, 2022).

Bu bağlamda çalışmada, yurtiçi ve yurtdışı kurumların verilerine göre analizler yapılarak tarihsel süreçte küreselleşme ile birlikte yaşanan gelişmeler ortaya konulmuş ve ticari güç savaşlarının ekonomik yansımaları ele alınmıştır.

1. Küreselleşmenin Tanımı

Küreselleşme, günümüz dünyasında en çok karşımıza çıkan kavramlardan biri olmakla birlikte kavramın anlamı, tarihsel süreçleri, kazanım ve dezavantajları gibi konularda farklı disiplinlerin farklı yaklaşımları ve bakış açısına göre küreselleşmeye yüklenen anlamda çeşitlilik görülmektedir. Küreselleşme kavramı konusunda çok sayıda tanımlama mevcuttur. Ağırlıklı olarak tanımlamaların ortak noktası, ülkelerin geniş ve kısmi ekonomik entegrasyonlarla pazarlarını birbirlerine açmaları ve ihtiyaç duyulan kaynakların bu pazardan karşılanması şeklindedir (İncekara ve Savrul, 2011, s. 5). Farklı bir açıdan yaklaşımla küreselleşme, sosyal yaşantı çerçevesinde ele alınarak toplumların birbirlerinin kültürlerinden etkilenmeleri şeklinde tanımlanmıştır. Diğer yandan pozitif bilimlerde standart kabullerin ortaya çıkması, ekonomik hayata yönelik ortak davranış modellerinin gelişmesi, dini inanç ve yönelimlerde resmi olarak görülmesi de benzer şekilde yaşama tarzlarının ortaya çıkması şeklinde tanımlamalar da görülmektedir. Bu tanımlamaların yanında, toplumların ekonomik ve sosyo-kültürel olarak birleşerek farklılıkların azalması, ulus kavramının zayıflayarak küresel tek topluma doğru ilerleme sürecini ifade etmek için de kullanılmaktadır (Kılıç, 2021, s. 3).

Küreselleşme ile ilgili literatür incelendiğinde, tanımlama olarak küreselleşme kavramının 1962 yılında Marshall McLuhan tarafından yazılmış olan “Gutenberg Galaxy” kitabında, yeni dünya düzeni ve global köy kavramı olarak kullanıldığı görülmekte, 1980’li yıllarda Zbigniew Brzezinski tarafından kavramın güncellendiği kabul edilmektedir. Küreselleşme kavramı özellikle 1980-1990’lı yıllardan sonra gündeme gelmiş olsa da öz itibarıyla bu kavramla Sanayi Devrimi ile ulusların savaş dışındaki ticarete bağlı etkileşimi kaynaklı olarak tanıştıkları söylenebilir. Mal alışverişi nedeniyle ülkeler arası sadece hammadde ve ürün transferi değil kültürel etkileşimler de olmuştur. Ülkelerin, düşük maliyetli ürünleri dış pazardan temin etmede gelişmiş silah ve teknolojileri müttefiklerinden edinme yolları açılmış, buna bağlı devlet yönetiminde ve toplumsal yaşantıda etkilenmeler görülmüştür

(Şahin, 2019, s. 2-3). Ancak, küreselleşmenin tam karşılığı ve küreselleşme ile ilgili tanımlamaları kapsayan sürecin 1990'ların başından itibaren başladığı şeklinde çıkarım yapmak da anlamsız olmayacaktır. Zira 1990'lardan itibaren kişisel bilgisayarlar ve internet bireysel kullanıma açılmış, soğuk savaşın bitmesi ile ekonomiler ve kültürler arası kaynaşma artmış, bunun sonucu olarak karşılıklı çıkar sağlanan ticari faaliyetlerin yükselmesi görülmüş, gelişen teknoloji ve seyahat imkanları ile toplumların birbirlerini tanımaları, internetin kültürler arası alışverişe konu olacak içeriklere olanak sağlaması, sosyal platformlar ve online ticaret imkanlarının doğması süreçleri yaşanmıştır. Küreselleşmede, önceki dönemler emekleme olarak değerlendirilirse özellikle 2000'lerden itibaren koşu moduna geçildiği söylenebilir.

2. Teknoloji ve Küreselleşme

İkinci Dünya Savaşı büyük yıkımlara neden olmakla birlikte, savaşan tarafların savaşta üstün gelme amacıyla teknoloji geliştirme çabalarına sahne olmuştur. Özellikle daha sonra sivil alanda da kullanım yeri bulacak olan askeri teknolojiler geliştirilmiştir. Bu süreçte ülkesi herhangi bir savaş tehdidi ile karşı karşıya kalmamış ve diğer ülkelere göre gerek bilim insanlarının gerekse sermaye ve girişimcilerin sığınacağı güvenli bir limana ihtiyaç duyulmuştur. ABD bu fırsatı iyi değerlendirmiş, bilim insanları ile birlikte sahip olmadığı teknolojileri ve bilgi birikimini de ülkesine sokmuş, sağladığı imkanlarla yeni teknolojilerin ortaya çıkarılacağı bir ekosistem oluşturmuştur (Akin, 2017). Bu çalışmaların sonucunda, savaşın sonlanmasında büyük etkisi olan atom bombaları geliştirilmiş, diğer alanlarda da geliştirilen teknolojiler savaş sonrasında sivil yaşamın kullanımına sunulmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası soğuk savaş dönemi başlamış, bu dönemde ABD ve SSCB arasında özellikle askeri teknolojide ve uzay alanında büyük bir rekabet doğmuştur. 1980'li yıllarda SSCB'ye karşı sürdürülen ideolojik ve teknolojik mücadelede daha atak bir politikanın öncülüğünü yapan ABD Başkanı Ronald Reagan 1982 yılının temmuz ayında "Ulusal Uzay Programı"nı Mart 1983'te ise kamuoyunda "Yıldız Savaşları" olarak bilinen "Stratejik Savunma Girişimi"ni (Strategic Defense Initiative) başlatmıştır. Bu rekabette nükleer silah geliştirilmesi gibi tehlikeli alanlarda olsa da uzaya ve Ay'a gidilecek teknolojinin geliştirilmesine, havacılığın ilerlemesine, bilgisayar teknolojisinin ortaya çıkarılmasına, kitle iletişim alanında ilerlemelere sahne olmuştur. Özellikle ABD tarafından kullanılan serbest piyasa ekonomisi ile bireysel girişimlerin önü açık tutulmuş, Amerikan rüyası olarak adlandırılan özgürlüğün ve fırsatlar dünyasının sunulduğu imajıyla zeki, eğitilmiş ve girişimci insanlar ABD'ye çekilmiştir. ABD sineması ve yazılı/görsel medya kullanılarak ABD'nin kültürü Doğu Bloku dışındaki ülkelere aşılınmış, böylelikle ABD'nin çekim merkezi rolünün desteklenmesine katkı sağlanmıştır. Özellikle Hollywood tarafından çekilen filmlerde Batı kültürü yansıtılmış, diğer ülkelere

televizyon ve sinema kanalı ile sunulan bu kültür, küreselleşmenin sosyal yönünü büyük ölçüde etkilemiştir. ABD ve SSCB arasında sürdürülen soğuk savaş, SSCB'nin rekabete ayak uyduramayarak ekonomik olarak çökmesi ve 1991 yılında dağılması ile son bulmuştur (Alptekin, 2022, s. 167). 1990'lardan itibaren kişisel bilgisayarların aktif olarak kullanıma sokulması, internetin yaygınlaşması ve mobil telefonların ortaya çıkması, küreselleşmede hızlı bir ivme yaşanmasına neden olmuştur. Bu teknolojik gelişmeler, ABD merkezli Batı kültürünü baskın hale getirmiş, sadece ekonomik alanda değil kültürel ve sosyal yaşama ait alanların tamamına etki etmiştir. Bu durum fast food kültürü, benzer giyim şekli, sosyal aktivitelerin aynışması gibi sonuçlar doğurmuştur (Baygül, 2020).

Küreselleşme olarak tanımlanan toplumların, kültürlerin ve ekonomilerin kaynaşması sürecini en çok etkileyen alanın iletişim ve ulaşım sektöründeki gelişmeler olduğu söylenebilir. Yüzyıl önce dünyanın bir noktasında meydana gelen bir hadise günler, haftalar hatta aylar sonra dünyanın diğer noktalarında haber haline gelirken bugün dünyanın herhangi bir noktasındaki olay, bazen canlı olarak dünyanın diğer noktalarında izlenebilmektedir. Gelişen televizyon, uydu, mobil telefonlar ve internet sayesinde, 1990'lı yıllardan itibaren uluslararası spor müsabakaları, doğal afetler, savaşlar, seçimler vb. önemli olaylar naklen dünyaya yayınlanmaktadır (Karakoç, 2009). ABD'nin Irak'a müdahalesinde, Irak semalarında izli mermiler, uçakların ve füzelerin motor alevleri yeşilin tonlarındaki görüntülerle televizyonlar kanalıyla canlı olarak tüm dünyaya sunulmuştur. 11 Eylül 2001 yılında ABD'de Dünya Ticaret Merkezleri'ne yolcu uçaklarının çarpıtılması ile gerçekleştirilen terör eylemleri, yine canlı olarak yayınlanmıştır. Dünyada izleyici sayısı milyarları bulan futbol müsabakaları, uzun süredir canlı yayınlanmakta olup 2000'li yıllardan itibaren internetin yaygınlaşması ve veri aktarım hızlarındaki artışlar artık her hadisenin canlı yayınlanabilmesine olanak sağlamıştır. (Karakoç, 2009).

Ulaşım sektöründeki gelişmeler de önceki yüzyıllarda hiç olmadığı şekilde gelişmiş ve insanları kültürel olarak yakınlaştırmıştır. İnsanların farklı coğrafyalara ayak basmaları savaş, ticaret, köle ticareti gibi nedenlere bağlı iken günümüzde turistik seyahat, ticaret, eğitim, sağlık ve benzeri nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Bu noktada uluslararası seyahat maliyetleri ve sürelerinin kısaltılması önem taşır ki İkinci Dünya Savaşı sonrasında jet uçaklarının yolcu taşımasında kullanılması, yüksek hızlı tren hatlarının hayata geçirilmesi, gemi seyahatlerinin konforunun artırılması önemli olmuştur. Ülkelerin turistik faaliyetler için tesisleşmeye önem vermesi de bu kültürel yakınlaşmalara zemin hazırlayan faktörlerden birisi olmuştur (Oral ve Kıpık, 2019). Ulaşım alanında gelişmelerin küreselleşmeye katkısı daha çok ekonomik alanda görülmektedir. 1970'li yıllardan itibaren küresel sermayenin hareketli hale gelmesi, gelişmekte

olan ülkelerde altyapıların kurulması ile düşük maliyetli üretim için yatırım yapılabilir hale gelmeleri, soğuk savaşın sona ermesi ile birlikte tüm dünya ülkelerinin uluslararası ticarete katılmalarının sonuçları olmuştur. Özellikle uluslararası işletmeler, düşük maliyetli üretim imkânları bulunan ülkelerde üretim yapmaya ve dünyanın diğer ülkelerine burada ürettikleri ürünleri satma politikasını izlemişlerdir. Bu durum, uluslararası taşımacılık sektörünün de gelişmesini sağlamış, düşük maliyetli ve ürüne zarar vermeden veya bozulmasını önleyecek teknolojik imkânlarla hedef pazarlara nakledilmesi yeteneklerinin gelişmesini sağlamıştır. Uluslararası şirketler, bazı ürünlerinin farklı kısımlarını farklı fabrikalarda üretme ve belirlenen bir fabrikada da birleştirme yöntemlerini tercih ederek üretim sürecinde birbirine bağlılığı artırmıştır (Cengiz ve Karacan, 2015).

İnternetin geliştirilerek sivil kullanıma sunulması ekonomik, sosyal ve kültürel alanda bir devrimin başlangıcı olarak tanımlanabilir. 1970'li yıllardan itibaren kurumsal olarak, 1990'lı yıllardan itibaren bireysel olarak kullanımı yaygınlaşan internet ekonomik, sosyal ve kültürel küreselleşmenin motoru olmuştur denilebilir. İnternet ortamında ticaretin yaygınlaşması, ilave bir aracı olmadan desteklenen alışveriş platformları ile dünyanın herhangi bir noktasından alışveriş yapmayı olanaklı hale getirmiştir. Ulaşılmak istenilen bilgiye, kütüphanelere gitmeden doğru bilgi kaynakları ile yazılı ve görsel olarak erişim imkânı doğmuştur. Sınırları olmayan bu siber dünyada, kullanıcıların hizmetine yeni uygulamalar ve teknolojiler sunan internet, sanal alemin büyümesini desteklemeye devam etmektedir (Öncel, 2020).

Son on yılda gündeme gelen kripto para varlıklar, internet tabanlı bir ürün olarak hızla yaygınlaşmakta ve reel ekonomiye alternatif olarak gelişme göstermektedir. Son dönemde oluşturulan metaverse sanal evreninde dijital emtialar alınıp satılabilmekte, ticari hayatta kullanıma başlanılan kripto paralar, önümüzdeki dönemde de ağırlık kazanması beklenen söz konusu sanal dünyanın alışveriş para birimi olarak görülmektedir (Kahraman, 2022, ss. 152-153). Fiziksel çalışma ortamlarından evde çalışmaya kayan birçok iş kolunda olduğu gibi çalışma hayatının diğer alanlarında da internet odaklı evden veya lokasyona bağlı olmadan çalışma düzenine geçilmesi uzak bir ihtimal olarak görülmemektedir. Çalışmalarını internet üzerinden gerçekleştiren, alışverişlerini internet platformlarından yapan, makine ve sistemleri internet üzerinden kontrol eden insan sayısı arttıkça, internetin insan hayatında kapladığı yer de genişlemeye devam edecektir.

Küreselleşme sürecini etkileyen ve ivmesinin artmasını sağlayan önemli gelişmelerden birisi soğuk savaşın bitmesidir. Doğu ve Batı Bloku arasında ekonomik, sosyal ve kültürel geçişlerin önünde bariyer olan soğuk savaş dönemi 1991 yılında SSCB'nin dağılması ile son

bulmuştur. O döneme kadar her iki blok tarafından da korumacı politikalar izlenmiş, kendi blokunda yer alan ülkelerin karşı tarafa yaklaşması hoş karşılanmamış, yakınlaşmaya çalışan ülkelere yaptırımlar, ekonomik ve askeri darbeler vb. araçlarla müdahale edilme yolları tercih edilmiştir. Bu iki blokun birbirleri ile tam potansiyelleri olan ticareti yapamaması ve kültürel alışverişte bulunamaması, küreselleşme sürecini negatif etkilemiştir. Ayrıca taraflar, birbirlerine karşı oluşturdukları güvenlik politikaları nedeniyle, kaynaklarının önemli bir kısmını savunma harcamalarına ayırmak durumunda kalmışlardır (Yakut, 2010, s. 5). Soğuk savaş bitimi ile iki kutup arasındaki engeller kaldırılarak, dünyayı tek bir pazar haline getirme süreci başlamıştır. Bu çerçevede Bretton Woods konferansında kurulması planlanan, ancak 1947 yılından itibaren GATT antlaşması ile yönetilen dünya ticareti, 1994'te kurularak 1995 yılında hayata geçirilen, dünya ticaretinin %98,2'sini kontrol eden Dünya Ticaret Örgütü ile ticaretin serbestleştirilmesi yolunda büyük bir adım atılmıştır (Özlük, 2018, s. 374).

Soğuk savaş sonrası dönemde yaşanan teknolojik ilerlemeler, iletişim ve ulaşım alanlarındaki gelişmeler ile bu alanlardaki maliyetlerin düşürülmesi, sermaye hareketlerinin hızlanması küreselleşmeye ivme kazandırmış ve soğuk savaşın bitmesi sonucu yepyeni pazar fırsatları doğurmuştur. GATT ve DTÖ'nün katkılarıyla 1950 yılında 380 milyar dolar olan dünya ticaret hacmi, 1997 yılında 5,86 trilyon dolara yükselmiştir. Ülkeler arasında sınırlar esnetilmiş, uluslararası şirketler üretim birimlerini daha düşük maliyetle gerçekleştirebilecekleri hammaddesi, iş gücü, çevresel faktörleri uygun olan ülkelere taşıma yoluna gitmişlerdir. 1990'ların sonuna doğru dünya ticaretinin 2/3'ünü kontrol eden çok uluslu şirketler, dünyayı tek bir pazar gibi görerek finans kaynaklarını ve üretim imkanlarını getirisi yüksek olan ülkelere kaydırmışlar, burada yapılan üretimleri de hedef pazarlara taşıma yoluna gitmişlerdir (Yakut, 2010, s. 13).

Soğuk savaş döneminde ve sonrasında, ülkelerin ekonomilerinde görülen değişikliklerin görülebilmesi ve değerlendirme yapılabilmesi için Dünya Bankası'nın verileri incelenmiş ve 2021 yılında gayri safi yurtiçi hasılasına (GSYH) göre ilk 20'ye giren ülkeler Tablo 1'de gösterilmiştir. İncelemede verilerin ilk kayıt tarihi olarak 1960, doların altın sabit sisteminden çıktığı 1971, soğuk savaşın bittiği 1991, küresel bankacılık krizinin yaşandığı 2008 ve son kayıtların olduğu 2021 yılı verileri kullanılmıştır. 1960 ve 1971 yıllarında soğuk savaş devam ettiğinden, Rusya ve Almanya henüz kurulmadıklarından tabloda verileri bulunmamaktadır. Tabloya göre, soğuk savaş döneminde Batı Bloku ülkelerinin hızla geliştikleri ve ekonomilerini büyüttükleri, Doğu Bloku ülkelerinin bu rekabette geride kaldıkları görülmektedir. Soğuk savaşın bittiği yıllarda Doğu Bloku'nun en büyük ekonomisi Batı Bloku'nun orta seviye büyüklükte bulunan bir ekonomisi kadar GSYH üretebilmiştir (BBC NEWS, 2022).

Dünya ticaretinin serbestleştirilmesi kapsamında, üretim maliyetlerinin düşürülmesi hedefi ile birlikte düşük ve temiz enerji ihtiyacı da gündeme gelmiştir. Bu noktada fosil enerji kaynakları yönüyle zengin olan SSCB'nin dağılması ile kurulan başta Rusya olmak üzere, Türk devletlerinden boru hatları ve diğer taşıma kanalları ile enerji ihtiyacı olan ülkelere sevk kanalları oluşturulmuştur (Mırcıoğlu, 2021, s. 110). Rusya da SSCB'den kalan sorunları gidererek enerji ihracından kazandığı paralarla ekonomik olarak toparlanmaya başlamış, askeri teknolojisini yenileyerek tekrar eski gücüne dönme yolunda adımlar atmış, artan gücünü kullanarak eski Doğu Bloku ülkelerine nüfuz etme politikaları izlemiştir. Ucuz işçilik ve yüksek üretim kapasitesi ile Çin dünya ekonomisi için üretim üssü haline gelmiş, yıllık rekor büyüme rakamları ile dünya ticaretinden aldığı pay hızla artmaya başlamıştır ve Tablo 1'de görüldüğü üzere, son otuz yılda, ülkelerin GSYH büyüme oranları ortalama 4 kat artmış iken Çin'de bu oran 46 olarak bir artış sergilemiştir.

DÜNYA GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA (GSYH) DEĞİŞİMİ (Milyar dolar)								
Sıra No	Ülke Adı	1960	1971	1991	2008	2015	2021	Değişim Oranı (Kat) (1990-2021)
	DÜNYA	1392	3310	23759	64123	75179	96100	4
1	ABD	543	1164	6158	14769	18206	22996	4
2	Çin	59	99	383	4594	11061	17734	46
3	Japonya	44	240	3584	5106	4444	4937	1
4	Almanya		249	1868	3745	3357	4223	2
5	İngiltere	73	148	1142	2938	2956	3186	3
6	Hindistan	37	67	270	1198	2103	3173	12
7	Fransa	62	165	1269	2930	2439	2937	2
8	İtalya	40	124	1246	2408	1836	2099	2
9	Kanada	40	99	610	1552	1556	1990	3
10	Kore	3	9	330	1047	1465	1798	5
11	Rusya			517	1660	1363	1775	3
12	Brezilya	17	48	342	1695	1802	1608	5
13	Avustralya	18	45	325	1055	1350	1542	5
14	İspanya	12	46	577	1631	1195	1425	2
15	Meksika	13	39	313	1109	1171	1293	4
16	Endonezya		9	116	510	860	1186	10
17	Hollanda	12	44	327	951	765	1018	3

18	Suudi Arabistan		7	132	519	654	833	6
19	Türkiye	13	16	150	770	864	815	5
20	İsviçre	9		269	570	702	812	3

Tablo 1: En Büyük 20 Ekonominin Yıllara Göre GSYH Değişimi (WB, 2022).

Not: Tablodaki değişim oranı soğuk savaşın bittiği yıldan itibaren hesaplanmıştır.

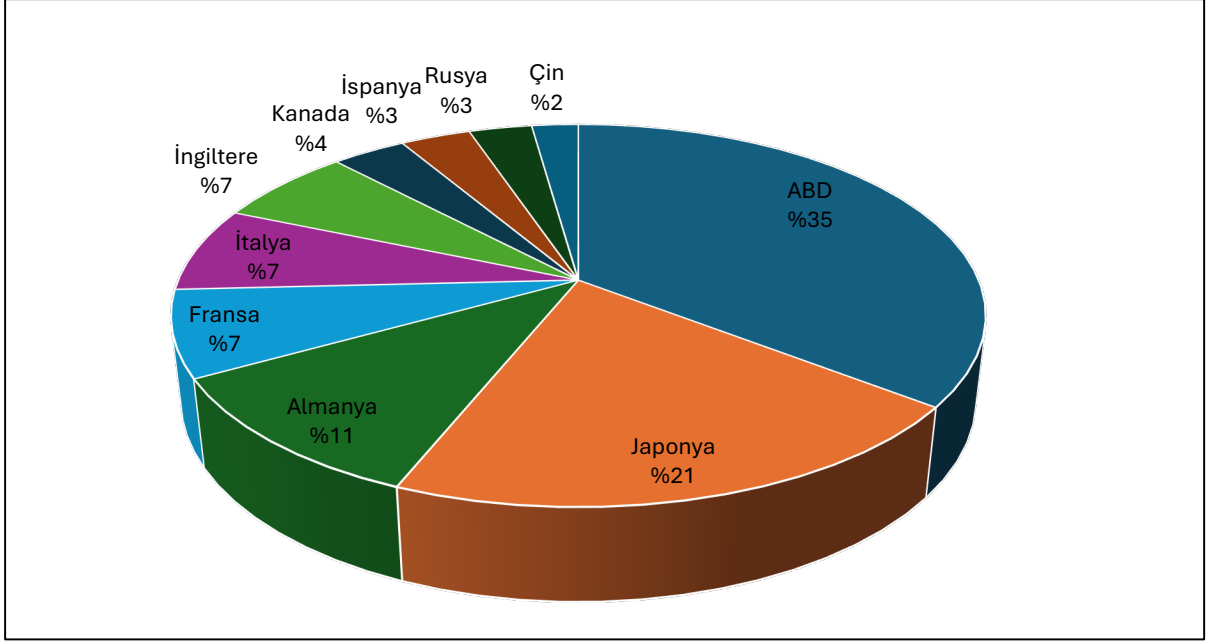
İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan kurumların ve teknolojik gelişmelerin etkisi ile özellikle Batı Bloku ülkelerinde hızlı bir ekonomik yükseliş görülmüş, dünya ticareti artmış, bu süreç soğuk savaşın sonuna kadar devam etmiştir. SSCB'nin dağılması ve soğuk savaşın bitmesi ile bloklar arası ticaret engeli ortadan kalkmış, Dünya Ticaret Örgütü'nün hayata geçmesi ile küreselleşme ve dünya ticaretinde hızlı bir yükseliş dönemine girilmiştir. Bu dönem yukarıdaki tablolarda da görüldüğü üzere en çok SSCB'nin mirasçısı Rusya, Çin ve diğer gelişmekte olan ülkelere fayda sağlamıştır. Çin'in ekonomik bir deve dönüşmesi, Rusya'nın ekonomik olarak toparlanması ve askeri gücünü artırması, her iki gücün de başta ABD olmak üzere Batılı güçlerin hoş karşılamayacağı adımlar atması Batı tarafında endişe kaynağı olmaya başlamıştır. Küreselleşmenin kendileri açısından negatif yüzü ile karşılaşan Batılı ülkeler, Çin ve Rusya'nın yükselişinin önlenmesi amacı ile adımlar atmış, güç savaşları olarak tanımlayabileceğimiz bir süreç yaşanmaya başlamıştır.

3. Güç Savaşları

1971 yılından sonra ülke paralarının altın ve dolara endeksli sabit kurdan çıkması ile birlikte sermaye hareketlerinin önü açılmıştır. Serbest piyasa ekonomisi uygulayan devletlerde dış ticaret açığı olan ülkelerin paraları değer kaybederken, bu ülkelerdeki emtia ve iş gücü fiyatları ucuzlamıştır. Bu durum, küresel sermaye için cazip fırsatlar doğurmuş ve bu ülkelere yatırımlar artmıştır (Yakut, 2010, s. 6). 1991 yılında soğuk savaşın bitmesi ve 1994 yılında DTÖ'nün kurulması ile bazı kapalı ekonomiler hariç dünya ticaretinin önünde engel kalmamıştır. DTÖ'nün politikalarını belirleyen batının gelişmiş ekonomileri, dünya ticaretinin artırılmasına ve bu amaçla gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin ekonomik olarak kalkınmasına destek vermişlerdir. Dünya ticaretinin artması için çok uygun şartların olduğu bu dönemde Batı sermayesi, hammadde zengini ve ucuz iş gücü kaynağı olarak gördükleri eski Doğu Bloku ülkelerine akın etmiştir. 1991 yılında dünyanın en büyük ekonomilerinin yıllık gayrisafi yurtiçi hasıla pastasına yapmış olduğu katkı, diğer bir ifade ile ekonomik büyüklükleri Şekil 1'de gösterilmiştir. Küreselleşmenin Batı Bloku'ndaki ülkelere nasıl katkı sağladığını karşılaştırmalı olarak görebilmek için gösterge niteliğinde olan tabloya göre, İkinci Dünya Savaş'ının kaybeden ülkeleri Japonya ve Almanya, savaşın bitiminden itibaren geçen yaklaşık

yarım asırlık soğuk savaş döneminde, ekonomik olarak toparlanarak sırasıyla %21'lik ve %11'lik pay ile dünyanın ikinci ve üçüncü büyük ekonomileri haline gelmişlerdir. Aynı dönemde İkinci Dünya Savaşı'nın kazananı SSCB'nin mirasçısı Rusya, büyük potansiyeline karşın %3'lük pay ile dünyanın dokuzuncu büyük ekonomisi olabilmiş, bu dönemde Çin dünya ekonominden ancak %2'lik pay alabilmiştir. 1991 yılına gelindiğinde en büyük sekiz ekonominin küreselleşmenin katkılarından faydalanan Batı Bloku ülkeleri olduğu görülmekte olup küreselleşmenin bu dönemde ekonomilere pozitif yönde büyük etki yaptığı söylenebilir.

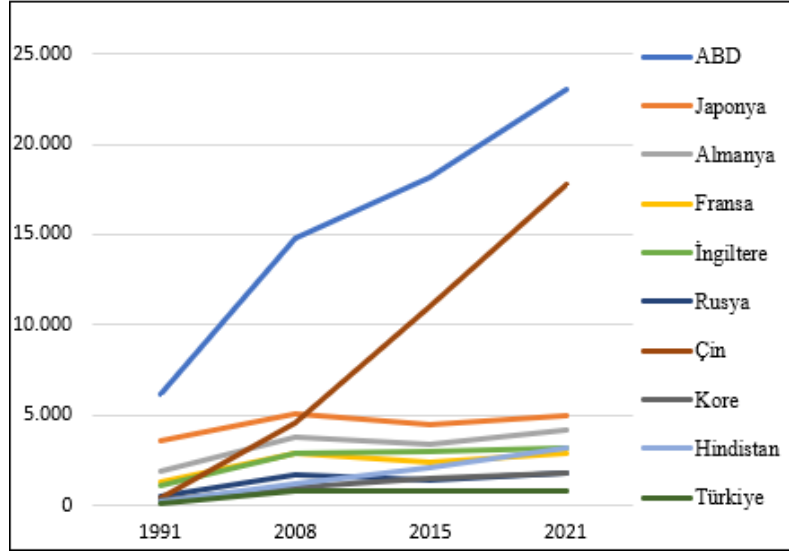
1991 yılında soğuk savaşın bitmesi ve 1994'te DTÖ'nün hayata geçirilmesi ile birlikte Çin, Hindistan ve Endonezya gibi ülkelerde, diğer Batı Bloku ülkelere göre çok daha yüksek büyümeler gerçekleşmiştir. GATT ve DTÖ'nün, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi hedefi doğrultusunda 2008 yılına kadar atılmış olan adımlar tarafların ekonomilerine katkı sağlamıştır. 2008 yılında yaşanan ABD merkezli finansal kriz tüm dünyayı etkilemiş, Çin ve diğer Asya ülkelerinde büyüme hızla devam ederken ABD hariç Batı Bloku ülkelerinde büyüme yataya geçmiştir. En büyük ekonomilerin soğuk savaş sonrası GSYH büyümeleri Şekil 2'deki gibi gerçekleşmiştir. Bu durumdan ekonomik olarak büyük faydayı Çin sağlamıştır. Ucuz iş gücü ve üretim kapasitesi ile küresel firmaların üretim üssü haline gelmiş, izlediği üretim politikaları ile hemen her alanda ve kalitede üretim yapabilir seviyeye ulaşmıştır. 1991 yılından 2021 yılına kadar dünya ortalaması olarak gayri safi yurtiçi hasıla dört kat büyümüş, aynı dönemde ABD'nin büyümesi dünya ortalaması ile aynı şekilde dört kat artış olarak gerçekleşmiş, diğer Batı Bloku gelişmiş ülkeler dünya ortalamasının altında büyüme sağlayabilmiştir. Ancak 1991 yılına kadar geride kalmış Çin, ülkesine gelen yabancı kaynaklar ve düşük işgücü maliyetinin avantajını iyi kullanarak, yirmi yıllık süre içerisinde gayri safi yurtiçi hasılasını kırk altı kat gibi rekor bir seviyeye çıkarmayı başarmış ve dünyanın ikinci büyük ekonomisi haline gelmiştir (WB, 2022).

Şekil 1: En Büyük 10 Ekonominin Yıllık GSYH Dağılımı-1991 (WB, 2022).

Burada ekonomilerin büyümesinin yanında bu büyümenin topluma refah olarak yansımalarının da incelenmesi önemli bir husustur. Tablo 2’de yıllara göre en yüksek gelirli ülkeden başlamak üzere yıllık kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılanın dağılımı verilmiştir. Tablo 2’de görüldüğü üzere soğuk savaş döneminde Batı Bloku’nda yer alan ülkelerin kişi başına düşen gelirleri, dünya ortalamasının oldukça üzerindedir. 1991 yılından itibaren Doğu Bloku ülkelerinin de dünya ticaretine katılması ile kişi başına düşen gelirlerinde hızla artış yaşanmıştır. Küreselleşmeden büyük yarar sağlayan Çin, en büyük artışın olduğu ülke olarak otuz yılda yaklaşık olarak otuz sekiz kat kişi başına gelirini artırmış ve dünya ortalamasının üzerine çıkmıştır. Aynı dönemde dünyadaki kişi başına düşen gelirden 2,8 kat artış yaşanırken, ABD kişi başına düşen geliri dünya ortalaması ile aynı değerde 2,8 kat artırmış, gelişmiş Avrupa ekonomileri dünya ortalamasının altında kalmıştır. Tablo 2’de kişi başı gelirler 1960 ve 1971 yılları için de gösterilmiş ancak o dönemlerde Doğu Bloku ülke kayıtları ve SSCB’nin dağılımı nedeniyle analizde kullanılan verilerden 1991 yılı ve sonrası esas alınmıştır. Tabloda dünyanın ikinci büyük nüfusuna sahip Hindistan’ın da kişi başına düşen gelirini yedi buçuk kat artırması dikkat çekmekte ve henüz gelişmiş ülkelere göre düşük gelir grubunda yer alması nedeniyle aynı hızla büyümeye devam edebileceği izlenimi vermektedir (WB, 2022). Aynı dönemde Türkiye ve Rusya, kişi başına düşen gelirini üç buçuk kat artırarak dünya ortalamasının bir miktar üzerinde artış kaydetmiş ancak BRICS-T ülkelerinin (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye) ortalamasının altında kalmıştır (Manga ve Cengiz, 2020, s. 94).

Şekil 2: Yıllık Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Büyüme Grafiği (WB, 2022).

ÜLKELERİN KİŞİ BAŞINA GELİR DEĞİŞİMİ								
S/N	Ülke Adı	1960	1971	1991	2008	2015	2021	Değişim Oranı (Kat) 1991-2021
1	Lüksemburg	2.242	4.435	35.747	120.422	105.462	135.683	3,8
2	İrlanda	686	1.704	14.087	61.353	62.012	99.152	7,0
3	ABD	1.179	5.609	24.342	48.570	56.763	69.288	2,8
4	Danimarka	1.229	3.846	27.011	64.322	53.255	67.803	2,5
5	Katar	1.398	3.247	14.124	80.234	63.039	61.276	4,3
6	Finlandiya	396	2.716	25.485	53.773	42.802	53.983	2,1
7	Kanada	520	4.520	21.768	46.711	43.596	52.051	2,4
8	Almanya	0	3.192	23.358	45.613	41.103	50.802	2,2
9	İngiltere	204	2.650	19.901	47.549	45.405	47.334	2,4
10	Fransa	0	3.169	21.675	45.519	36.653	43.519	2,0
11	Japonya	0	2.272	28.915	39.876	34.961	39.285	1,4
12	İtalya	955	2.306	21.957	40.945	30.242	35.551	1,6
13	İspanya	396	1.362	14.812	35.511	25.742	30.116	2,0
14	Suudi Arabistan	345	1.178	7.883	20.078	20.628	23.586	3,0
15	Yunanistan	0	1.652	10.188	32.128	18.084	20.277	2,0
16	Çin	90	119	333	3.468	8.016	12.556	37,7
17	Dünya	235	880	4.426	9.490	10.232	12.263	2,8

18	Rusya	345	0	3.490	11.635	9.313	12.173	3,5
19	Türkiye	509	456	2.736	10.941	11.006	9.587	3,5
20	Hindistan	82	119	303	999	1.606	2.277	7,5

Tablo 2: Kişi Başına Düşen Yurtiçi Gayri Safi Hasıla (Dolar) (WB, .

2014 yılında kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılayı yaklaşık yirmi dört bin ABD dolarına çıkararak Rusya, 2015 yılında bütçesinin yaklaşık %35'ini savunma sanayi ve milli güvenliğe ayırmıştır. Bu yeni silah ve teknolojilerin geliştirilmesi ve ordunun modernize edilmesi süreci için kritik bir karardır. 2014 yılında Ukrayna toprağı olan Kırım'ın ilhak edilmesi Batı ile ilişkileri negatif etkilemiş, petrol fiyatlarının düşmesi ve uygulanan ambargolarla ülke ekonomisinde problemler başlamıştır. Her ne kadar yaptırım ve baskı uygulansa da Rusya mevcut potansiyeli ile dış baskılara karşı dirençli bir ülkedir. Geline aşamada ekonominin diğer alanlarında olmasa da petrol ve doğalgaz kaynaklarını elinde tutması yanında dünyaya silah ihraç eden ve geliştiren küresel bir güç olarak yerini korumaktadır (Kemaloğlu, 2016).

Soğuk savaş sürecinde ekonomik ve teknolojik olarak geride kalmış Doğu Bloku ülkeleri, ucuz iş gücünün ve doğal kaynakların bol olduğu ve pazar olarak geniş potansiyeller barındırdıklarından, batı sermayesi için büyük fırsat ortamı oluşturmuşlardır. Soğuk savaşın bitimi ile oluşan barış ortamı, gelişmiş dünyanın refahından faydalanmak isteyen Doğu Bloku ülkelerini dünya ticaretinin içine çekmiştir. DTÖ'nün hayata geçirilmesi ile kolaylaşan ticaret ve küresel sermayenin daha fazla kazanma misyonu, bahsi geçen fırsatları herkes için bir kazan kazan sürecine dönüştürmüştür.

Batı sermayesinin üretim faktörlerini Çin'e kaydırması, bu ülkenin rekor büyüme oranları ile ekonomik olarak gelişmesine zemin hazırlamış ve sahip olduğu ve uyguladığı üretim politikaları ile her alanda üretim yeteneği kazanmıştır. Bu durum dünyanın hemen her bölgesinde, düşük maliyetli ürünler nedeniyle refah artışına neden olmuştur. Dünya Bankası tarafından desteklenen Dünya Entegre Ticaret Çözümü (WITS) verilerine göre hazırlanan ve Tablo 3'te 2020 yılı dünya ticaretinde fazla veren ülkelerin bilgileri Tablo 4'te aynı yılda ticaret açığı veren ülkelerin bilgileri yer almaktadır. Bu bilgilere göre Çin, yıllık yaklaşık bir trilyon dolar gibi bir dış ticaret fazlası elde ederken, ABD tam tersine yaklaşık bir trilyon dolar dış ticaret açığı vermektedir. Çalışmanın önceki sayfalarında yer alan ve Şekil 2'de gösterilen yıllık gayri safi yurtiçi hasıla büyüme grafiğine bakıldığında hem Çin hem de ABD'nin istikrarlı bir büyüme gösterdikleri görülmektedir. Ancak Çin, büyümesini dış ticaret fazlası vererek

başarıırken, ABD dış ticarete açık vererek sağlamakta, bu da hormonlu bir büyümeye işaret etmekte ve ileride ekonomisinin büyük problemlere girebileceği izlenimi vermektedir.

Tablo 3'te Çin'in dünya ihracat pazar payının yaklaşık %16 olduğu, dış ticaret açığı veren ülkelerin yer aldığı, Tablo 4'te gösterilen ABD'nin dünya ihracat pazarındaki payının ise %8 olduğu görülmektedir. 2020 yılı verilerine göre diğer küresel güç Rusya'nın yaklaşık yüz on üç milyar dolar ile dış ticaret fazlası veren ülkeler arasında yedinci sırada yer aldığı görülmektedir.

2020 YILI DIŞ TİCARET FAZLASI VEREN ÜLKELER (MİLYAR DOLAR)						
SIRA NO	ÜLKE	DIŞ TİCARET FARKI	İHRACAT	İTHALAT	İHRACAT PAYI (%)	İTHALAT PAYI (%)
1	Çin	973.979.774	2.681.372.824	1.707.393.050	15,57	10,01
2	Almanya	199.485.051	1.288.732.212	1.089.247.161	7,48	6,38
3	Japonya	181.126.687	719.838.385	538.711.698	4,18	3,16
4	Kore	162.684.174	579.447.361	416.763.188	3,36	2,44
5	İrlanda	129.964.653	212.413.155	82.448.501	1,23	0,48
6	Malezya	129.521.153	328.295.688	198.774.535	1,91	1,16
7	Rusya	113.654.589	328.387.402	214.732.814	1,91	1,26
8	Meksika	96.815.798	444.615.325	347.799.527	2,58	2,04
9	İtalya	80.036.407	487.119.013	407.082.606	2,83	2,39
10	Brezilya	77.871.916	233.962.485	156.090.569	1,36	0,91
11	Tayland	76.023.222	260.361.722	184.338.501	1,51	1,08
12	Avustralya	71.156.498	263.620.063	192.463.565	1,53	1,13
13	Vietnam	67.815.952	350.963.342	283.147.390	2,04	1,66
14	Endonezya	49.725.898	187.399.427	137.673.529	1,09	0,81
15	Güney Afrika	41.528.024	111.016.208	69.488.184	0,64	0,41
16	S. Arabistan	39.769.562	169.736.657	129.967.095	0,99	0,76
17	İsviçre	33.577.259	316.094.959	282.517.700	1,84	1,66
18	Katar	27.411.746	55.809.338	28.397.592	0,32	0,17
19	Şili	19.616.044	76.365.693	56.749.650	0,44	0,33
20	Arjantin	18.905.245	58.926.152	40.020.907	0,34	0,23
21	Irak	17.625.709	64.769.922	47.144.213	0,38	0,28
22	Angola	16.559.441	23.975.222	7.415.781	0,14	0,04
23	Kuveyt	14.986.404	43.991.733	29.005.329	0,26	0,17
24	Peru	12.934.165	46.205.967	33.271.803	0,27	0,2
25	Çek Cumhuriyeti	11.851.727	164.141.062	152.289.334	0,95	0,89
26	İsveç	9.144.361	144.945.197	135.800.836	0,84	0,8

27	Guena	7.347.201	12.086.204	4.739.004	0,07	0,03
28	Slovakya	7.148.484	82.333.754	75.185.270	0,48	0,44
29	Türkmenistan	7.006.158	10.239.886	3.233.728	0,06	0,02
30	Macaristan	6.569.695	114.450.667	107.880.972	0,66	0,63

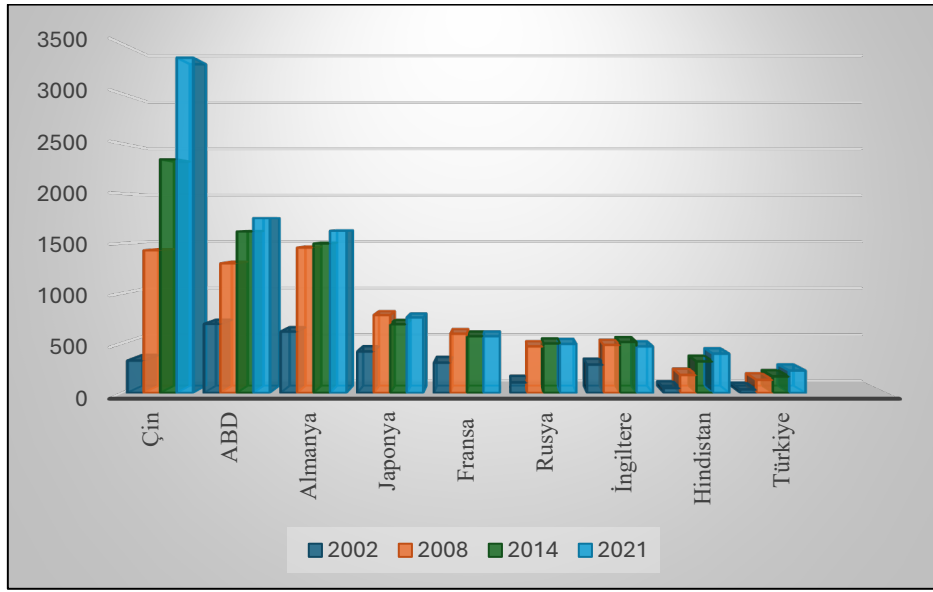
Tablo 3: Dış Ticaret Fazlası Veren Ülkeler-2020 (WITS, 2022)

SIRA NO	ÜLKE	DIŞ TİCARET FARKI	İHRACAT	İTHALAT	İHRACAT PAYI	İTHALAT PAYI
1	ABD	-922.268.678	1.381.332.898	2.303.601.575	8,02	13,5
2	İngiltere	-244.287.444	360.769.172	605.056.616	2,09	3,55
3	Hollanda	-71.616.990	471.011.902	542.628.893	2,74	3,18
4	Fransa	-57.837.963	489.836.279	547.674.241	2,84	3,21
5	Singapur	-43.437.444	242.701.258	286.138.702	1,41	1,68
6	Mısır	-41.536.848	28.649.521	70.186.369	0,17	0,41
7	Hindistan	-36.878.452	256.121.842	293.000.293	1,49	1,72
8	Türkiye	-34.136.406	154.686.962	188.823.368	0,9	1,11
9	Panama	-29.797.118	5.150.244	34.947.363	0,03	0,2
10	Filipinler	-29.059.059	87.211.387	116.270.445	0,51	0,68
11	Belçika	-24.792.241	328.104.307	352.896.548	1,91	2,07
12	Polonya	-23.702.464	241.747.956	265.450.420	1,4	1,56
13	Yunanistan	-23.039.846	30.877.117	53.916.963	0,18	0,32
14	Pakistan	-22.535.133	22.387.858	44.922.991	0,13	0,26
15	Romanya	-17.102.219	70.514.857	87.617.075	0,41	0,51
16	İran	-14.699.925	12.617.616	27.317.541	0,07	0,16
17	Portekiz	-13.889.354	59.529.428	73.418.783	0,35	0,43
18	İsrail	-13.095.747	53.834.705	66.930.452	0,31	0,39
19	Cezayir	-12.973.151	21.054.389	34.027.540	0,12	0,2
20	Hırvatistan	-12.371.941	14.177.769	26.549.710	0,08	0,16
21	Kenya	-12.205.251	5.678.493	17.883.744	0,03	0,1
22	Liberya	-11.391.115	1.042.244	12.433.359	0,01	0,07
23	Bir. Arap E.	-10.618.196	165.907.679	176.525.875	0,96	1,03
24	Malta	-10.497.871	4.116.023	14.613.894	0,02	0,09
25	Fas	-9.802.518	29.022.927	38.825.446	0,17	0,23
26	Kanada	-9.748.602	395.507.776	405.256.378	2,3	2,38
27	Yemen	-9.484.110	1.624.164	11.108.275	0,01	0,07
28	Bangladeş	-8.541.001	41.399.768	49.940.770	0,24	0,29

29	Lüksemburg	-7.900.667	15.454.566	23.355.233	0,09	0,14
30	Lübnan	-7.887.736	3.640.751	11.528.488	0,02	0,07

Tablo 4: Dış Ticaret Açığı Veren Ülkeler-2020 (Milyar Dolar) (WITS, 2022).

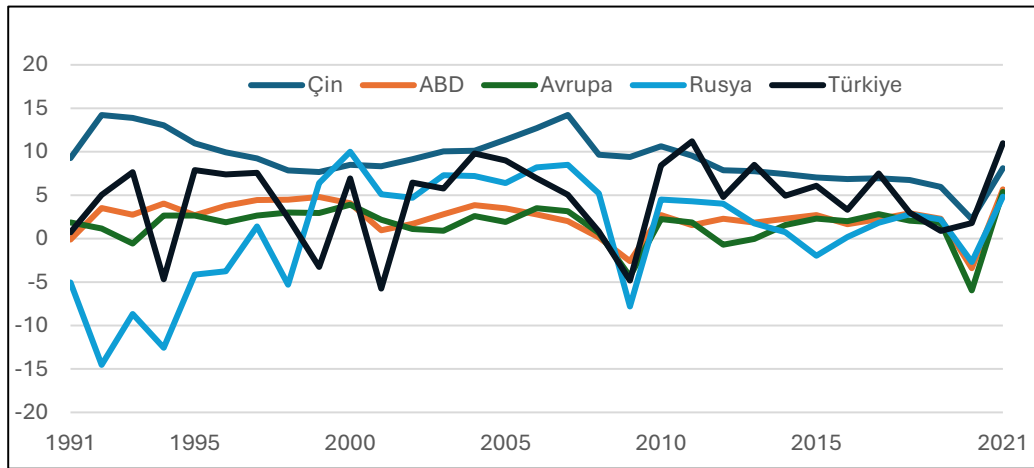
Çalışmada sadece 2020 yılı rakamlarının kullanılmasının hataya neden olabileceği değerlendirildiğinden ve fotoğrafı daha anlamlı okuyabilmek için 2002 yılından itibaren sağlıklı veriler sunan Uluslararası Ticaret Merkezi'nin verileri dikkate alınarak Şekil 3'te 2002-2021 yılları arasında bazı ülkelerin yıllara göre ihracat değişimi verilmiştir. Bu grafikte de görüldüğü üzere Çin, 2002 yılında 325 milyar dolar olan ihracatını 2021 yılında 3.361 milyar dolarlık hacme ulaştırarak en yakın rakibi ABD'nin iki katı ihracat yapmıştır.

Şekil 3: Gelişmiş Ülkelerin Yıllara Göre İhracat Değişimi (Milyar Dolar) (TRADEMAP, 2022).

Diğer yandan Şekil 3'e göre Rusya'nın durumu incelendiğinde dış ticaretini 2002'den 2008 yılına kadar hızlıca artırmış ve sonrasında stabil olarak ihracat rakamları yaklaşık aynı değerlerde kalmıştır. Rusya sanayi üretiminden daha çok petrol, doğalgaz ve doğal kaynak ihracatına odaklandığından ve ihraç ettiği ürünlerin yıllık talep miktarında büyük değişiklik yaşanmadığından ihracat rakamları belirli bir seviyede kalmıştır. Dünya Bankası verileri dikkate alınarak hazırlanan Şekil 4'te 1991 yılından 2021 yılına kadar olan sürede Çin, ABD, Rusya, Türkiye ve Avrupa Birliği'nin yıllık büyüme grafiği verilmiştir. Bu tabloda Çin'in ortalama yıllık %10 gibi bir değer ile diğer ülkelere göre istikrarlı ve yüksek büyüme kaydettiği, ABD ve Avrupa Birliği'nin istikrarlı ancak ortalama %2 gibi diğer ülkelere göre düşük bir yıllık büyüme kaydedebildiği görülmüştür. Türkiye de bu tabloda gerek kendi kırılma noktaları gerekse dışsal etkiler nedeniyle dalgalı bir büyüme sergilemiştir.

Tablo ve şekillerde gösterilen verilere bakıldığında Rusya ve Çin'in dış ticaret fazlası verdikleri, Çin'in istikrarlı denilebilecek seviyede yüksek oranlı olarak büyüdüğü, buna karşın ABD'nin dış ticaret açığı verdiği ve dünya ticaretinde geride kalmaya başladığı görülmektedir. Rusya ve Çin'in elde ettikleri avantajı uluslararası politikalarda kullandıkları izlenmiş, ABD'nin geçmişte altına sabit dolar para uygulamasından vazgeçmesinde olduğu gibi bu duruma da tepki göstermesinin beklenmeyen bir durum olmadığı çok geçmeden ortaya çıkmıştır. Rusya'nın yükselişini engellemek ve eski Doğu Bloku ülkeleri üzerindeki Rusya etkisini azaltmak adına ortaya çıkan bu yeni durum, gelişmekte olan bu ülkelerin batıya yaklaşmalarına zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede Rusya açısından gerek hidrokarbon kaynaklarının Batı'ya sevki gerekse Karadeniz'e açılma stratejisi bakımından büyük öneme sahip Ukrayna'da Batı yanlısı muhalefet desteklenmiştir. Bunun üzerine Rusya tarafından Kırım ilhak edilmiş, ABD ve AB Rusya'nın bu hamlesine ekonomik yaptırımlarla cevap vermiştir. Diğer yandan "Arap Baharı" ile Suriye'deki muhalefet ABD ve Batı tarafından desteklenmiş, Rusya tarafından bunun Batı tarafından kurgulanan ve Suriye'yi Batı Bloku'na çekmeye çalışan bir adım olarak görülmüştür. Suriye, 2005-2011 yılları arasında Rusya'dan 25 milyar dolarlık silah tedariki yapmış bir ülke olarak, Rusya için büyük bir pazardır. Rusya'nın Akdeniz'e açılan kapısı konumundaki Suriye'de bulunan askeri üsleri Rusya için kritik önemdedir ve bu kazanımları kaybetmek istememiştir. Suriye rejiminin muhaliflere karşı yürüttüğü sert politikalara karşı ABD ve Batı'nın yaptırımlarına direnen Rusya, mevcut Suriye hükümetine destek sağlamıştır (Güler, 2018).

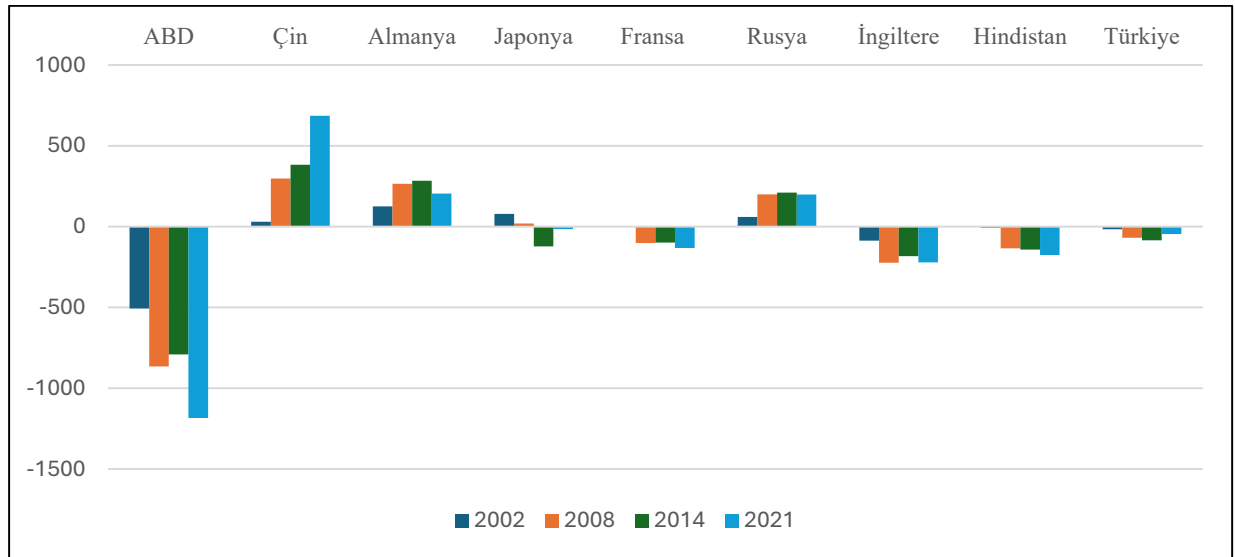
Şekil 4: Ülkelerin Yıllık Büyüme Oranları (1991-2021) (WB, 2022).

ABD ve Avrupa Birliği devletlerinin Ukrayna ve Suriye'de izlediği politikalar nedeniyle uyguladığı yaptırımlar, ticari faaliyetleri daraltmış ve Şekil 4'te görüldüğü üzere 2015 yılında Rusya'nın yıllık büyümesinde sert bir düşüş yaşanmıştır. Ancak Rusya'nın, kurulmasından

itibaren sınırlarını genişletici ve işgalci olarak atmış olduğu Kırım ilhakı adımına, öncesinde hazırlık yaptığı ve çok büyük bir hasar almadığı söylenebilir. Rusya genişlemeci politikalar izlerken ABD için büyük tehdit olarak görülen Çin küresel krizler dahil sorunlardan fazla etkilenmeden hızla yükselmeye devam etmiştir. Yapılan çalışmalarda ABD için küresel olarak en büyük tehdit kaynağının Çin olduğu değerlendirilmektedir (Arvas, 2021).

Şekil 5'te görüldüğü üzere Çin sürekli dış ticaret fazlası verirken ABD dış ticaret dengesinde sürekli açık vermektedir. Bu durumun sürdürülemez olduğu, daha önceki dönemlerde olduğu gibi küreselleşmenin ABD'yi belli bir seviyeden sonra negatif etkilediği görülmektedir.

Çin'in sağlamış olduğu ekonomik kazanç yeni alanlara yatırım yapma, dünyanın farklı bölgelerine nüfuz ederek kazanımlar elde etme, etkisini artırma, gitmiş olduğu devletlerden imtiyazlar alma, küresel şirketlerden satın almalar gerçekleştirme, borç ve teknoloji karşılığı yardım ettiği ülkeleri kendi tarafına çekme imkanlarını doğurmuştur. Uyguladığı yumuşak güç stratejisi ile ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarının tedarik güvenliği için Ortadoğu ülkeleri ile ilişkiler geliştirmiş, hammadde ve barındırdığı potansiyellerle Afrika ülkelerine açılmıştır. Bu politika, Çin çıkarları doğrultusunda alınan kararlara destek veren ülkelerin sayısında artışa neden olurken bu durum doğal olarak ABD'yi rahatsız etmiştir (Vural, 2017).

Şekil 5: Ülkelerin Dış Ticaret Farkları (TRADEMAP, 2022).

Şekil 4'te de görüldüğü gibi dönemsel değişiklikler olsa da Çin'in büyüme oranları ABD'nin hep üzerinde seyretmektedir. Bu çok da uzak olmayan bir tarihte ekonomik büyüklük olarak ABD'nin önüne geçeceğinin göstergesidir. Bu durumun ABD çıkarlarına uygun olmadığını savunan Donald Trump, mevcut ticaret uygulamalarının Çin lehine ve ABD

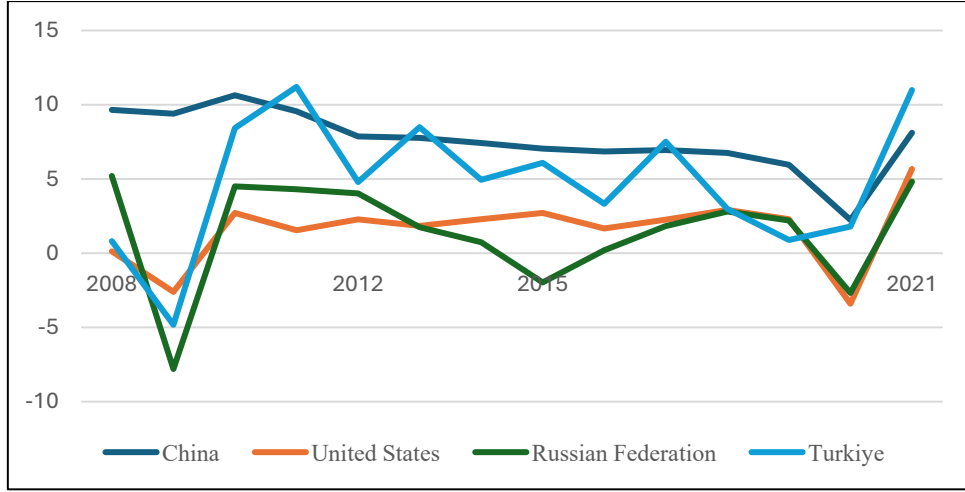
aleyhine olduğunu, ABD’de istihdamın artırılması için ABD dışında üretim yapan şirketlerin ABD’ye getirilerek istihdamın artırılması vaatleri ile 2016 seçimlerini kazanarak iş başına gelmiştir. ABD’nin Çin ve Çinli şirketlere uyguladığı yaptırımlarla Çin’in yükselişi engellenmeye çalışılmış, 2018 yılında karşılıklı uygulanan yaptırım uygulamaları ile çatışmanın şiddeti artmış, bu süreç küresel ticarete güven bunalımına neden olmuştur. 2018 yılı son çeyreğinde küresel ticaret %30 daralarak ticaret savaşlarının dünya ekonomisini nasıl etkileyebileceğini göstermiştir (Kaya, 2019, ss. 18-28).

ABD ve gelişmiş Batı devletleri küreselleşmenin kendi çıkarlarına olacağını, dünya barışına katkı sağlayacağını, küresel aktör olarak pozisyon kaybı yaşamayacaklarını değerlendirerek tüm dünya ekonomisinin entegre olmasını desteklemiştir. Bu amaçla IMF ve Dünya Bankasının politikalarını belirlemişler ve belli oranda bu plan işe yaramıştır. Ancak özellikle soğuk savaş sonrası hızlanan küreselleşme sürecinden en çok Çin kazanç sağlarken Rusya da enerji ağırlıklı sahip olduğu doğal kaynaklar ve stratejik ürünlerle kazançlar elde etmiştir.

Dünya Bankası verilerine göre oluşturulan Şekil 6’da ABD ve Batı’nın uygulamış olduğu politikalar sonucu ABD, Çin, Rusya ve Türkiye’nin büyümesinde meydana gelen değişiklikler gösterilmiştir. Bu tablo, aynı zamanda küresel kriz durumunda büyümelerin ne şekilde etkilenebileceğini de ortaya koymak açısından gösterge olarak değerlendirilebilir.

ABD’de başlayan ve emlak krizi olarak tanımlanan finansal krizinin dalga dalga tüm dünyaya yayılması ile küresel ekonomi negatif şekilde etkilenmiş ve bu düşüş Şekil 6’ya yansımıştır (Öztürk ve Gövdere, 2010). 2008 krizinden, küresel ekonominin daralmasına bağlı olarak ekonomisi enerji ihracatına dayalı olan Rusya ağır şekilde etkilenmiş, diğer ülkeler de bu krizden az ya da çok etkilenmişlerdir. Ancak dünyanın üretim üssü haline gelmiş olan Çin, yıllık büyüme yönüyle neredeyse hiç etkilenmeden krizi atlattı ve büyümeye başlamıştır. Geline aşamada uygulanan yaptırımlar ve krizler, Çin’in yükselişini yavaşlatsa da kalıcı olarak engelleyememiştir.

Şekil 6: Çin, ABD, Rusya ve Türkiye'nin Yıllık Büyüme Oranları (2008-2021) (WB, 2022).

Soğuk savaş sonrasında 1990'ların başından itibaren herkes için kazan kazan durumunda olan küreselleşme ve dünya ticaretinin büyütülmesi hedefi 2010'lardan itibaren ABD ve Batılı ülkeler aleyhine dönmüştür. Çin, dünyanın üretim üssü haline gelme sürecinde başlangıçta düşük teknoloji ürünler üretirken 2020'li yıllara gelindiğinde kendi teknolojisini üreten ve her kalitede üretim yapabilen, ara ürünler nedeniyle de diğer ülke ekonomileri için bağımlılık oluşturan bir güce erişmiştir. Rusya doğal kaynak temelinde ekonomisini yükseltirken Batılı ülkeleri enerji yönüyle kendine bağımlı hale getirmiştir. Her iki ülke de kişi başına düşen gelirlerini gelişmiş ülke seviyesine yaklaştırmış, ABD ve Batı tarafından yaptırımlar uygulansa da ülkeler arası bağımlılıklar nedeniyle diğer ülkeleri de negatif etkilediğinden yaptırımlar ileri seviyelere taşınamamıştır.

Güç savaşlarının devam ettiği süreçte küresel Covid-19 salgını ortaya çıkmış ve bu salgın küreselleşme bağlamında ülkelerin birbirlerine nasıl bağımlı hale geldikleri ve bu bağımlılığın olası risklerini ortaya çıkarma anlamında önemli bir gösterge olmuştur. Covid-19 salgını, küreselleşmenin sadece ekonomik ve sosyo-kültürel yansımalarının olmadığını, aynı zamanda insanlığın olası bir salgın durumunda nasıl etkilenebileceğini net bir şekilde göstermiştir. Bu salgının dünyaya hızla yayılmasında virüsün bulaşma etkisi kadar küreselleşmenin ve bu bağlamda ülkeler arası seyahatin ana taşıyıcısı olan hava yollarının virüse yardım ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Zira Covid-19 salgınının günlük hayattan çıkmaya başladığı 2022 yılı Aralık ayına ait olan ve anlık olarak dünya üzerindeki hava yolu seyahatlerini gösteren Flightradar24 uygulamasının Şekil 7'deki haritasında görüldüğü üzere anlık olarak binlerce uçağın ve milyonlarca insanın seyahat halinde olduğu görülmektedir.

Pandeminin ilan edilmesi ile dünya genelinde Covid-19 salgınına karşı küresel tedbirler alınmaya başlanmıştır. 2020 yılının başlarında virüsün yayılma şekli konusundaki belirsizlikler, hastalığın belirtileri, virüs bulaşmış kişilerin tespit edilmesi konularındaki bilgi eksikliği, bu süreçte seyahatlerin durdurulmaması ve günlük hayatın devam etmesi virüsün tüm ülkelere ve ülkeler içinde yayılmasına zemin hazırlamıştır (Budak ve Korkmaz, 2020).

Pandemi kapsamında hastalıkla mücadele amacıyla kalabalık ortamlara girilmemesi, toplu taşımanın seyrekleştirilmesi, alışveriş yerlerindeki kısıtlamalar, sanayi üretiminde düşük kapasiteli üretim uygulamaları, hammadde tedarikinde yaşanan problemler, nakliye kanallarındaki sorunlar, talep miktarındaki azalmalar ekonomileri negatif etkilemiştir (Gunsoy vd., 2021). Dünya Bankası verileri kullanılarak oluşturulan Şekil 8'deki grafikte görüldüğü üzere pandeminin etkisi ile küresel ekonomi ağır şekilde etkilenmiştir. ABD ve Çin arasında ticaret savaşları devam ederken ortaya çıkan pandemi şartları nedeniyle ülkelerin ekonomik büyümelerinde %5 civarında küçülmeler yaşanmış, en çok etkilenen Avrupa Birliği ülkeleri olmuş ve daralma 2020 yılında %-6'ları bulmuştur.

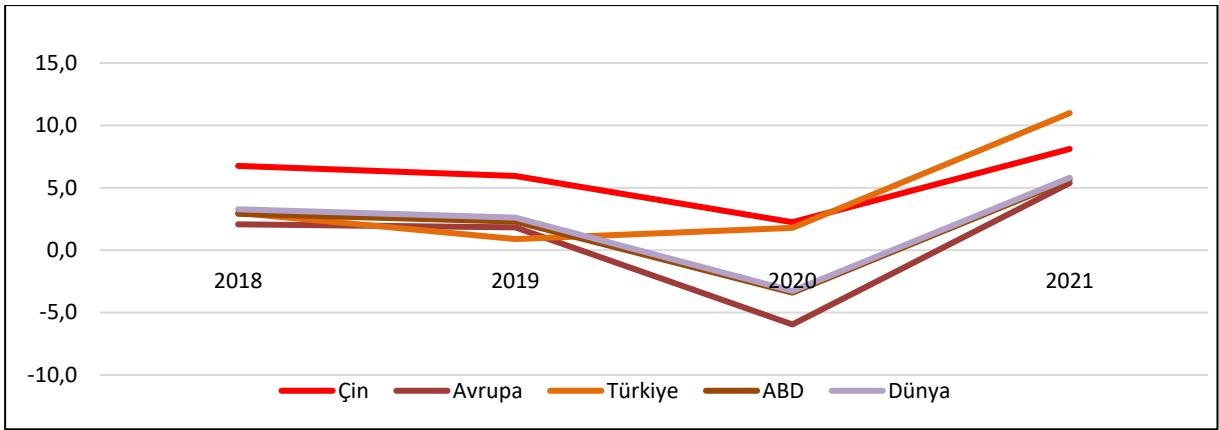

Şekil 7: Canlı Uçak Takip Haritası (FLIGHTRADAR24, 2022).

Pandemi döneminde tedarik kanallarında yaşanan sorunlar kaynaklı gıda fiyatlarında hızlı bir yükseliş yaşanmış, talepteki daralma nedeniyle petrol varil fiyatlarının 50 dolarlardan negatif fiyatlar seviyesine düşmesi ile karşılaşılması, çip üretiminin talep miktarının karşılanamamasına bağlı olarak bu ürünü kullanan sektörlerde yavaşlama ve bu sektörlerin ürün fiyatlarında hızlı artışlar görülmüş, taşımacılıkta ana unsur olan konteynır birim fiyatlarında sert yükselişler kaydedilmiştir (Sağlıcan vd., 2022). Ülkeler tarafından bütçeleri doğrultusunda pandemiden negatif etkilenen hane halklarını ve sektörleri desteklemek için nakdi ve kredi

destekleri sağlanmıştır. Bu durum parasal genişleme sonucu arzın artmamasına bağlı olarak enflasyonu doğurmuştur (Gültekin ve Taştan, 2022).

Küreselleşme sürecinde yaşanan ticaret ve güç savaşları başlığı altında Covid-19 pandemisine özel olarak değinilmiştir. Hastalıkla mücadele süreçlerinde küresel güçler ve gelişmiş ülkelerin bencil davranış sergil edikleri görülmüş, pandemi gibi tüm ülkeleri etkileyebilecek durumların uluslararası ticareti nasıl etkileyeceği, kurum ve hane halklarının taleplerinin karşılanmasında ne gibi risklerle karşılaşılacağı sorularına süreçte yaşananlar cevap olarak karşımıza çıkmıştır.

Şekil 8: Pandemi Sürecinde Ülkelerin Büyüme Grafiği (2018-2021) (WB, 2022).

Covid-19 pandemisinin etkilerinin ortadan kalkmaya başladığı dönemde, enerji ve gıda tedarik kanallarındaki gücü ortada olan Rusya, Ukrayna'ya saldırmış ve dünya ekonomisi yeni bir sınama ile karşı karşıya kalmıştır.

SSCB'nin 1991 yılında dağılmasını takiben Rusya ve Ukrayna iki bağımsız ülke olarak kurulmuşlardır. Ukrayna Rusya için stratejik konumda olup Rusya tarafından hidrokarbon kaynaklarının Avrupa'ya aktarılmasında çok kritik bir noktadadır. Soğuk savaş sonrasında Rusya ile AB ülkeleri arasında petrol ve doğalgaz boru hatları oluşturulmuştur ve Ukrayna, coğrafi olarak bu hidrokarbon hatlarının geçtiği rotanın üzerinde yer almaktadır. Ayrıca Ukrayna, sahip olduğu limanları ve geniş deniz sınırı ile Rusya tarafından Ukrayna'nın kendi yanında yer alması halinde Karadeniz'e açılan kapısı, NATO yanlısı olduğunda Karadeniz'e çıkışı kısıtlayıcı ülke olarak görülmüştür. Diğer yandan NATO ile Rusya arasında tampon ülke konumundadır ve Rusya için Ukrayna'nın NATO safında yer alması NATO ile sınır olacağı anlamına gelmektedir. Rusya'nın hassasiyetini artıran bir başka husus da Ukrayna'nın doğu

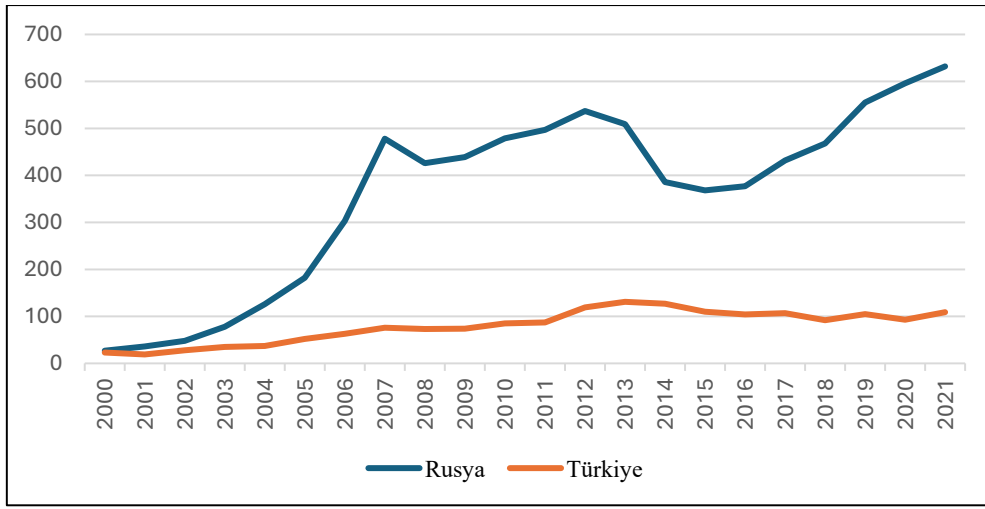
bölgelerinde ve Kırım'da Rus nüfusun yoğun olarak yaşamasıdır ki 2000 yılından itibaren Rusya, Ukrayna konusunda özel bir hassasiyet göstermiştir (Alptekin, 2022, ss. 164-204).

Kuruluş tarihlerinden itibaren AB ve ABD, Rusya ve Ukrayna ile özel olarak ilgilenmişler; ekonomik problem yaşayan her iki ülke ile karşılıklı çıkara dayalı ilişkiler kurmuşlardır. Rusya kendi kaynakları ve Türk Devletleri'nden satın aldığı gazı kurulan boru hatları ile Batı'ya satmış, bunun karşılığında ekonomik olarak rahatlamıştır. Ukrayna da Batı'nın desteği ile Rusya'nın etkisinden kurtulmaya çalışmış ancak Rusya'nın bu konudaki katı uygulamaları nedeniyle başarılı olamamıştır. Enerji ihtiyacı yönüyle Rusya'ya bağımlı olan Ukrayna oluşturulan krizlerle rahat bir nefes alamamış, 2013 yılında Rusya yanlısı hükümetin AB üyeliğinden vazgeçmesi protestolarla karşılanmış ve Batı desteği ile hükümet yıkılmıştır. Rusya yanlısı hükümetin yıkılması, daha önceden Rusya tarafından hazırlıkları yapılan Kırım ve doğu bölgelerinde protestolarla karşılanmış, yapılan referandumla Kırım ve Donbass Ukrayna'dan ayrılma kararı almıştır. Bunun üzerine Kırım, Rusya tarafından ilhak edilmiş ve fiili durum halen devam etmektedir (Samedov, 2022, ss. 124-129).

Rusya'nın Kırım'ı ilhakı sonrasında Rusya'ya karşı yaptırımlar uygulanmış ancak AB ile olan ekonomik ilişkiler nedeniyle yaptırımlar Rusya'yı caydıracak seviyede olmamıştır. Bunun yanında AB Ukrayna'yı ekonomik olarak desteklemiş, AB'ye ve NATO'ya katılımı konusunda destekleyici olmuştur. Rusya için kırmızı çizgi niteliğinde değerlendirilen bu hamleler karşılıklı sürtüşmeleri yükseltmiş, artan gerilim sonucu Rusya kademeli olarak askeri tehdidini artırmıştır (Ülger, 2022). Aradaki sorunların aşılabilmesi sonucu 24 Şubat 2022 tarihinde Rusya Ukrayna'ya saldırmıştır.

Rusya'nın en fazla ticari ilişkisi olduğu ülkeler sırasıyla Çin, Almanya, Hollanda, ABD, Beyaz Rusya ve İtalya olup başlıca ihraç ettiği ürünler petrol, doğalgaz, yakıt, metaller ve kimyasal ürünler olarak sıralanabilir. İthal ettiği ürünlere bakıldığında ilaç, telefon, elektrikli cihazlar, kimyasal ürünler, makine ve ekipman, otomobil, gıda ve tarım ürünleri olarak görülmektedir. 252 milyar dolarlık ithalat yaparken 435 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirmektedir ve yıllık 180 milyar doların üzerinde dış ticaret fazlası vermektedir (MFA, 2022). Rusya, Kırım'ı ilhakını takiben kendisine uygulanmış olan ekonomik yaptırımlara rağmen dış ticaret dengesinde 180 milyar dolar fazla vermeyi başarmıştır. Petrol, doğalgaz, kömür gibi fosil yakıtları Rusya ihracatının %54'ünü oluşturmakta olup alternatif pazarlar ve sözleşmeler dikkate alındığında, mümkün görülmemekle birlikte bu ürünlerden hiç ihraç etmemiş olsa bile dış ticaret açığı minimum düzeyde kalacaktır (Namazov, 2020).

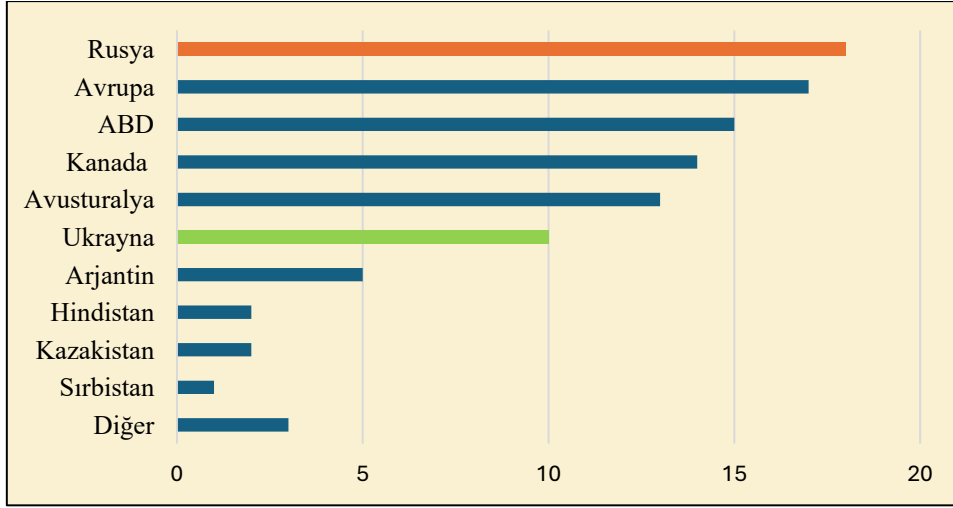
Dünya Bankası verilerine göre oluşturulan Şekil 9'daki grafikte, Rusya'nın 2000'li yıllardan itibaren 27 milyar dolar olan döviz rezervini hızla artırdığı görülmektedir. 2008 yılına kadar enerji fiyatlarındaki yükselmelerin sağladığı destek ve oluşturduğu dış ticaret dengesi ile döviz rezervlerinde sert bir yükseliş görülmüştür. 2008 yılında görülen kriz Rusya'yı da etkilemiş, döviz rezervlerinde bir miktar azalma görüldükten sonra krizin etkilerinin hafiflemesi ile tekrar yükselişe geçmiştir. Rusya'nın Kırım'ı ilhakı sonrası maruz kaldığı yaptırımlar nedeniyle döviz rezervleri tekrar azalmaya başlamış daha sonra hızlıca toparlanarak 2021 yılı itibarıyla 632 milyar dolara yükselmiştir (WB, 2022).

Şekil 9: Rusya ve Türkiye'nin Döviz Rezerv Değişimi (WB, 2022).

Döviz rezervlerindeki değişimi gösteren grafiğe bakıldığında, Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı ilhakı öncesinde rezervlerini yükselttiği gibi Ukrayna'ya saldırı öncesinde de saldırının olası sonuçlarını öngörerek karşılaşılabileceği ekonomik zorluklar için döviz rezervlerini yükselttiği söylenebilir.

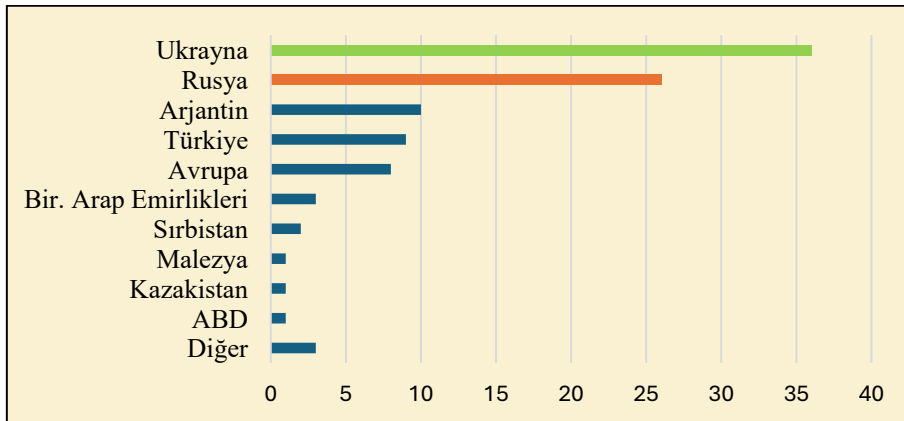
Rusya, tarım ürünleri konusunda da küresel bir oyuncudur. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (Food And Agriculture Organization of The United Nations-FAO) tarafından hazırlanan "Ukrayna ve Rusya Federasyonu'nun Küresel Tarım İçin Önemi Piyasalar ve Mevcut Çatışmayla İlişkili Riskler" raporundan alınan verilere göre Rusya ve Ukrayna'nın tarım ürünleri yönüyle önemleri incelenmiştir. Söz konusu rapora göre oluşturulan Şekil 10'da her iki ülke tarafından dünya piyasasına arz ettikleri buğday, Şekil 11'de ayçiçek yağı gösterilmiştir.

Şekil 10: Buğday İhraç Eden İlk 10 Ülke (2021 Yılı İhraç %) (FAO, 2022).

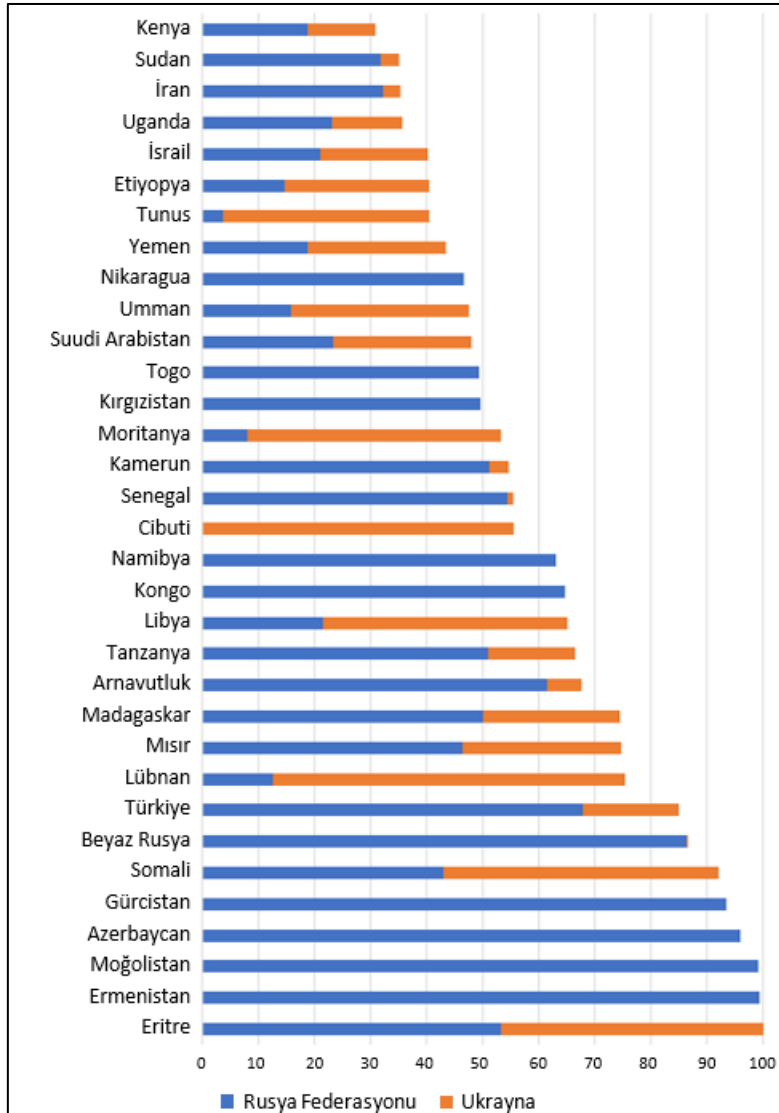
Buna göre Rusya'nın, dünyanın %18'lik payı ile en fazla buğday ihraç eden ülkesi konumunda olduğu, altıncı sırada yer alan Ukrayna'nın ise %10'luk bir pazar payına sahip olduğu görülmektedir. Şekil 11'de gösterilen dünya ayçiçek yağı pazar paylarına bakıldığında her iki ülkenin toplamda %63'lük bir değere sahip oldukları görülmektedir. Diğer yandan aynı raporda, tarım için kritik önemde olan gübre pazarında da Rusya'nın büyük bir oyuncu olduğu, N, P ve K grubu gübre tiplerinde %15-%25 arasında pazar payına sahip olduğu görülmektedir (FAO, 2022).

FAO'nun raporunda Rusya ve Ukrayna'nın arpa, mısır, kanola tohumu ve kanola yağı ihracatında da önemli yere sahip oldukları belirtilmektedir. Aynı raporda buğday ithalatı yönüyle Rusya ve Ukrayna'ya bağımlı olan ülkelerin bağımlılık oranları verilmiş olup bu oranlar Şekil 12'de gösterilmiştir.

Şekil 11: Ayçiçek Yağı İhraç Eden İlk 10 Ülke (2021 Yılı İhraç %) (FAO, 2022).

Rusya ve Ukrayna'nın FAO raporuna göre dünya buğday pazarında toplamda %28'lik paya sahip olmaları, burada yaşanabilecek herhangi bir tedarik sorununda, arz-talep dengesinin bozulması nedeniyle, dünya pazarında buğday fiyatların yükselmesi beklenen bir durum olacaktır. Netice itibariyle Rusya, Avrupa'nın en büyük doğalgaz tedarikçisi, petrol sağlayıcılarından biri, tarım yönüyle temel gıda olarak değerlendirilen buğdayın en büyük ihracatçısı, dış ticaret fazlası veren ve dünyadaki en büyük döviz rezervlerinden birine sahip olan ülke olarak Ukrayna'ya saldırmıştır. Görüldüğü gibi Rusya sadece enerji konusunda güçlü olan bir ülke değildir, aynı zamanda tarım ürünleri ve gübre konusunda da küresel bir aktördür. Bunun yanında dış ticaret fazlası veren, dışa bağımlılığı düşük olan ve ikame kanalları bulunan, girişeceği operasyonlar öncesinde gerekli ön hazırlıkları yaptığı izlenimi veren ve nükleer gücü olan bir ülkedir. Dolayısıyla Rusya, çıkarları doğrultusunda küresel güçleri karşısına alabilecek şekilde adımlar atabilir ve kendisine karşı uygulanacak olası karşı hamleler için oldukça dirençli bir görüntüdedir.

Şekil 12: Buğday İthal Eden Ülkelerin Rusya ve Ukrayna'ya Bağımlılık Oranları (FAO, 2022).

Sonuç

ABD ve Batı Bloğu'nun, çıkarlarına uygun hareket edildiği sürece ve belli bir ekonomik ölçüğe gelene kadar küresel güç olabilecek ülkeleri destekledikleri, bu ülkelerin bağımsız hareket etmeleri, ekonomik ve askeri olarak tehdit haline gelmeleri halinde ABD ve Batı tarafından buna karşı önleyici hamleler geldiği görülmektedir. Bu çalışmada küreselleşme sürecinde ekonomilerin birbirlerine bağlanmasının her ülkeye aynı oranda kazanç sağlamadığı, küreselleşme sürecinin küresel güçlerin çıkarları doğrultusunda ilerlemesi halinde sorun yaşanmadığı ancak küresel güçlerin daha az kazandığı veya farklı küresel güçlerin hızla yükselmesi halinde çatışmaların başladığı, bağımlılıkların ve özellikle enerji bağımlılığının güç savaşlarında bir enstrüman olarak kullanıldığı ve küresel güce dönüşebilecek potansiyeldeki ülkelerin belirli bir ölçüğe geldiklerinde diğer güçler tarafından engelleme adımları ile karşılaşma ihtimallerinin geçmiş örneklere bakıldığında çok yüksek olduğu görülmüştür.

Rusya'nın, 2000'li yıllardan itibaren ekonomik olarak yükselmesi, askeri olarak güçlenmeye başlaması ve soğuk savaş döneminde hakimiyetinde olan ülkelere nüfuz etmeye çalışması Batı tarafından hoş karşılanmamıştır. Rusya'nın tekrar yükselmesinin önüne geçilmesi amacıyla Batı tarafından atılan adımlar, Ukrayna'da somut hale gelmiş, Batı destekli gruplar tarafından Rusya destekli hükümet yıkılmıştır. Buna karşılık Rusya Ukrayna toprağı olan Kırım'ı ilhak etmiştir. Bu tarihe kadar ekonomik olarak yükselen Rusya, Batı tarafından uygulanan ambargolarla sıkıştırılmaya çalışılmıştır.

Rusya'nın sahip olduğu enerji kaynakları ve diğer ürünlerle ekonomisini büyütmesi, askeri yatırımlara ağırlık vermesi ve çevre ülkeler üzerinde etkisini sürekli artırma isteğı; Çin'in ucuz iş gücü sayesinde üretim üssü haline gelmesi ve bu sayede ekonomik olarak dünya ülkelerine nüfuz etme girişimleri, dünyanın ikinci büyük ekonomisi haline gelmesi ve ABD dış ticaret açığı verirken Çin'in sürekli dış ticaret fazlası vermesi başta ABD olmak üzere Batı tarafından tehlike olarak görülmüştür. Bunun sonucu olarak ABD tarafından 2016 yılından itibaren Çin'e karşı ekonomik yaptırımlar hayata geçirilmiş, Rusya'nın Ortadoğu'da atmış olduğu askeri adımlar sonucu uygulanan yaptırımlar daha da ağırlaştırılmaya başlanmıştır. ABD ve Çin arasında başlatılan ticaret savaşları devam ederken ortaya çıkan Covid-19 pandemisi nedeniyle ülkeler kapanmaya gitmiş bu durum üretim ve tedarik kanallarında büyük aksamalara yol açmıştır. Özellikle Çin'de üretimin ve lojistiğın aksaması dünya ekonomisini derinden etkilemiş ve bu ülke ile yaşanabilecek sorunların dünyayı nasıl etkileyebileceğı konusunda gösterge olmuştur.

Günümüzde, Çin ve Rusya'ya uygulanan Batı merkezli yaptırımlar küresel jeopolitikte köklü değişimlerin önünü açarken, söz konusu iki ülkeyi de stratejik bir ittifaka doğru sürüklemektedir. Rusya ekonomisi üzerinde oluşan baskı ve ABD-Çin rekabetinin derinleşmesi, Çin ve Rusya'nın birbirine yakınlaşmasını hızlandırmaktadır. İki ülke ekonomi, enerji ve hatta askeri alanlarda daha yakın bir iş birliğinin olanaklarını araştırırken Batı karşılığı bağlamında "çok kutuplu adil bir küresel düzen" söylemi ortaya çıkmaktadır.

EXTENDED SUMMARY

There are many definitions about the concept of globalization. Mainly, the common point of the definitions is that countries open their markets to each other through wide and partial economic integrations and the needed resources are met from this market. Although there are evaluations that the first steps of the globalization process started with the industrial revolution, this concept came to the fore mainly after the 1980s and 1990s. Russia's economic rise since the 2000s, its military strengthening, and its efforts to influence the countries it dominated during the Cold War were not welcomed by the West. Russia's desire to expand its economy with its energy resources and other products, to focus on military investments and to constantly increase its influence on surrounding countries; China's becoming a production base thanks to its cheap labor force and its attempts to economically penetrate the world's countries, its becoming the second largest economy in the world, and China's constant foreign trade surplus while the USA has a foreign trade deficit have been seen as a danger by the West, especially the USA. . As a result, economic sanctions have been imposed by the USA against China since 2016, and the sanctions imposed as a result of Russia's military steps in the Middle East have begun to become even more severe. It is seen that the USA and the Western Bloc support countries that can become global powers as long as they act in accordance with their interests and until they reach a certain economic scale, and if these countries act independently and become an economic and military threat, the USA and the West take preventive moves against this. In this study, it is stated that the interconnection of economies during the globalization process does not provide the same gain to each country, that there are no problems if the globalization process progresses in line with the interests of global powers, but if global powers earn less or different global powers rise rapidly, conflicts begin, and addictions and especially energy addiction are used as an instrument in power struggles. When we look at past examples, it has been seen that countries that have the potential to become global powers are very likely to encounter obstruction steps by other powers when they reach a certain scale.

KAYNAKÇA

- Akın, F. (2017). İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye. İş ve Hayat, 3(5), 119-135. <https://doi.org/10.9761/jasss.629>.
- Alperen, Ü. (2018). Bir Kuşak Bir Yol” Girişimi ve Çin’in Orta Asya Politikası. Bilge Strateji, 10 (19), 19-38.
- Alptekin, G. (2022). Rusya’nın Yakın Çevresini Koruma Politikası ve Soğuk Savaş İzlenimleri (2008 Rusya-Gürcistan Savaşı ve 2014 Ukrayna Krizi). R&S- Research Studies Anatolia Journal, 5 (1), 164–204. <https://doi.org/10.33723/rs.1034978>.
- Anadolu Ajansı. (2022). “Avro Bölgesi’nde Enflasyon Rekor Tazelerken 3 Ülkede Yüzde 22’nin Üzerine Çıktı”, Erişim: 01.10.2022. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/avro-bolgesinde-enflasyon-rekor-tazelerken-3-ulkede-yuzde-22nin-uzerine-cikti> /2699839.
- Arvas, E. A. (2021). Küreselleşme ve ABD Hegemonyası [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Karabük Üniversitesi Uluslararası Politik Ekonomi Ana Bilim Dalı, Karabük.
- Aslan, S. (2021). Covid-19 Salgınının Küreselleşmeye ve Ulus Devletlere Etkisi. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 20 (80), 1735–1752. <https://doi.org/10.17755/esosder.888220>.
- Baygül, S. (2020). Küreselleşme ve Teknoloji Üzerine Bir Değerlendirme. International Journal of Humanities and Education, 6 (13), 395–411. <https://doi.org/10.47577/tssj.v60i1.11477>.
- BBC NEWS. (2022), “McDonald’s Restoranları Rusya’da Yeni İsmiyle Yeniden Açıldı”, Erişim: 13 Haziran 2022. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61779461>.
- Budak F. ve Korkmaz, S. (2020). COVID-19 Pandemi Sürecine Yönelik Genel Bir Değerlendirme: Türkiye Örneği. Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi, 1 (1), 62– 79. <https://doi.org/10.35375/sayod.738657>.
- Cengiz, V. ve Karacan, R. (2015). Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik 2022 Sermaye Hareketleri ve Ekonomik Sonuçları. International Journal of Economic ve Administrative Studies, 8 (15), 327–344. <https://doi.org/10.18092/ijeas.81461>.

- FAO. (2022). “The İmportance Of Ukraine And The Russian Federation For Global Agricultural Markets And The Risks Associated With The Current Conflict”. Erişim: 25 Mart 2022. <https://www.fao.org/3/cb9236en/cb9236en.pdf>.
- FLIGHTRADAR24. (2022). “Ücretsiz Canlı Uçak Takip”. Erişim: 08 Aralık 2022. <https://flightradars24.info/tr/>.
- Güler, A. (2018). Suriye ve Ukrayna Krizleri Çerçevesinde ABD Rusya İlişkileri. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3 (2), 296-312. <https://doi.org/10.33905/bseusbed.471177>.
- Gültekin, H. ve Taştan, B. (2022). Covid-19 ve Enflasyonun Sanayi Üretim Endeksi Üzerindeki Etkisi. Journal of Economics and Administrative Sciences, 23 (3), 790–799. <https://doi.org/10.25287/ohuiibf.1237499>.
- Gümüş, İ. (2018). Tarihsel Perspektifte Refah Devleti: Doğu, Yükseliş ve Yeniden Yapılanma Süreci. Journal of Political Administrative and Local Studies, 1 (1), 33–66. <https://doi.org/10.54427/jjisef.962973>.
- Günsoy, B.; Senyel, A.; Çabuk, S. N.; Dabanlı, A. ve Özden, M. (2021). Covid-19 Pandemisinin Avro Bölgesinde Büyüme, İşsizlik, Enflasyon ve Endüstriyel Üretim Üzerine Etkileri. Business and Economics Research Journal, 12 (4), 767–786. <https://doi.org/10.20409/berj.2021.351>.
- İncekara, A. ve Savrul, M. (2011). Küreselleşme, Büyüme ve Ekonomik Entegrasyonlar: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 61 (2), 3–22.
- Kahraman, M. E. (2022). Blok Zincir, Deepfake, Avatar, Kripto Para, Değiştirilemez Belirteç (NFT) ve Sanal Evren (Metaverse) ile Yaygınlaşan Sanal Yaşam. Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8 (1), 149–162. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10429475>.
- Karakoç, S. (2009). Yeni İletişim Teknolojileri Siyasal Katılım, Demokrasi, Yönetim ve Ekonomi, 16 (2), 121-131. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.1030081>.
- Kaya, M. (2019). ABD-Çin Ticaret Savaşları ve Türkiye. Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi, 1 (2), 18-30. <https://doi.org/10.46236/jvosst.598111>.
- Kemaloğlu, İ. (2016). 21. Yüzyılın Başında Rusya Federasyonu. Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 3 (2), 1–14. DOI: 10.16985/MTAD.2016227938

- Kılıç, M. (2021). Küreselleşme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Bir Uygulama İlişkisi: Türkiye için bir uygulama [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Koçakoğlu, M. A. ve Özaydın, A. (2020). Yeni Korumacılık: Ticaret Savaşı Mı? Küresel Liderlik Savaşı Mı? Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 19 (74), 630–646. <https://doi.org/10.17755/esosder.565810>.
- Korla, F. (2022). Ukrayna Krizi Sonrasında Avrupa’da Enerji Sorunsalı: Alternatif Enerji Arz Kaynakları ve Türkiye. Journal of Economics and Political Sciences, 2 (1), 1–19. <https://doi.org/10.37880/cumuiibf.1233370>.
- Manga, M. ve Cengiz, O. (2020). BRICS-T Ülkelerinde Küreselleşme ve Beşeri Sermaye İlişkisine Yönelik Ampirik Bulgular. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 18 (2), 92–109. <https://doi.org/10.11611/yead.730909>.
- MFA (T.C. Dışişleri Bakanlığı). (2022). “Rusya Federasyonu’nun Ekonomisi”. Erişim: 15 Aralık 2022. <https://www.mfa.gov.tr/rusya-ekonomisi.tr.mfa>.
- Mırcıoğlu, D. (2021). Avrupa Birliği Enerji Politikalarının Uygulanmasında Rusya Faktörü. Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 6 (1), 96-122. <https://doi.org/10.26650/B/SS10.2023.016.24>.
- Namazov, R. (2020). Rusya Federasyonu’nun Enerji Politikasının Uluslararası Politik Ekonomi Açısından Değerlendirilmesi: Putin Dönemi [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Oluç, İ. ve Güzel, İ. (2021). Küreselleşme ve Enerji Tüketimi İlişkisi: Türkiye Örnekleme. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 59, 177–196. <https://doi.org/10.18070/erciyesiibd.852646>.
- Oral, C. ve Kırkıp, E. (2019). Ulaştırma Sektörünün Önemi Üzerine Kavramsal Bir Yaklaşım. Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi, 1 (1), 58–6.
- Öncel, P. (2020). İnternetin Ekonomi Politikası: Avrupa Birliği ve Türkiye Üzerine Bir İnceleme [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özlük, D. (2018). GATT ve Dünya Ticaret Örgütü’nün Uluslararası Politik Ekonomideki Rolü. Turkish Studies, 13 (7), 1308–2140. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.13064>.

- Öztürk, S. ve Gövdere, B. (2010). Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15 (1), 377–397.
- Sağlıcan, E.; Almustafa, İ.; Çiçek, İ. ve Afacan, E. (2022). Küresel Çip Krizinin Üzerine Detaylı bir Analiz: Nedenler, Sonuçlar ve Ortaya Çıkan Fırsatlar. 24-26 Kasım 2022 ELECO Elektrik Elektronik ve Biyomedikal Mühendisliği Konferansı, Bursa.
- Samedov, N. (2022). Rusya-Ukrayna İlişkileri:1991-2021. [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Şahin, R. (2019). Sanayi Devrimi Osmanlı İmparatorluğu’nda Neden Başlamadı. Business Economics and Management Research Journal, 2 (1), 1–16.
- TRADE MAP. (2022). “TOTAL All Products”. Erişim: 11 Kasım .2022. https://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx?nvpm=1%7C792%.
- TÜİK. (2022). “Elektrik ve Doğal Gaz Fiyatları”, Erişim: 30 Eylül 2022, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Elektrik-ve-Dogal-Gaz-Fiyatlari-I.-Donem:-Ocak-Haziran-2022-45567>.
- Ülger, İ. K. (2022). Rusya’nın Ukrayna Saldırısı ve AB İçerisinde Yeniden Yapılanma Arayışları. Bilge Strateji, 13 (23), 9-17. <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.20079080.v1>.
- Varlık, B. (2013). Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım. Avrasya Terim Dergisi, 1 (2), 114–129. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.992>.
- Vural, A. (2017). Yumuşak Güç Stratejisi Çerçevesinde Çin’in Afrika Politikası. Avrasya Etüdler, 51 (1), 123–152. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/avrasya/issue/35351/392496>.
- WITS. (2022). “Top Exporters and Importers by Country 2020”. Erişim: 27 Kasım 2022. <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/WLD/Year/2020/TradeFlow/EXPIMP/Partner/by-country>.
- WORLDBANK (WB). (2022). “GDP Data”. Erişim: 16 Aralık 2022. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=2021&start=1990&view=chart>.
- WB. (2022). “Total Reserves”. Erişim: 07 Aralık 2022. <https://data.worldbank.org/indicator/FI.RES.TOTL.CD?end=2021&locations=RU-TR&start>.

Yakut, H. (2010). Küreselleşme ve Küreselleşmenin Dünya Ticareti Üzerindeki Etkisi. [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.

Yirmibeşoğlu, G. ve Dinçer, F. C. Y. (2018). Uluslararası Ticaret Bağlamında Klasik Realizm, Neo-Realizm ve Neo-Liberalizm. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 3, 114-127. https://dergipark.org.tr/tr/pub/aksos/issue/39699/461744#article_cite.

Atf Bilgisi/Citation

Alparslan, Şenol. "Küresel Siyasi ve Askeri Stratejik Dönüşümler Kapsamında Türkiye Analizi". Güvenlik ve İstihbarat Çalışmaları Dergisi. c.2 s.2. (2024): 205-240.

Makale Bilgisi/Article Information

Derleme/Review

KÜRESEL SİYASİ VE ASKERİ STRATEJİK DÖNÜŞÜMLER KAPSAMINDA TÜRKİYE ANALİZİ

Şenol ALPARSLAN¹

Öz

Bu çalışmada, iki Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş döneminin millî ve askerî stratejik anlayışları incelenerek, stratejik gelişmeler ve dönüşümler ortaya konulmuş; jeostratejik, jeopolitik ve jeoekonomik kavramlarla birlikte analiz edilerek Türkiye için bir çıkarım yapılması amaçlanmıştır. Ekonomik, politik ve askerî ortamının bulanıklaşması ve belirsizliklerin çoğalması sebebiyle günümüz uluslararası ilişkilerinde millî menfaatler belirleyici faktör olarak daha fazla öne çıkmıştır. Devletlerin jeostratejik ve jeopolitik değerleri, politik ve stratejik hedefleri, sosyal yapıları ve ekonomileri gibi millî güç unsurları farklı olduğu için millî menfaatleri de farklılıklar göstermekte ve sürekli bir çatışma ortamına sebep olmaktadır. Uluslararası ilişkiler ve ittifak yapıları menfaatlerin korunmasına dayandıkça ortaya çıkan çatışma ortamı, insani ve etik değerlerin göz ardı edilmesine sebep olmaktadır. Bu durum tehdit değerlendirmesi ve algısını sürekli değiştirmekte, çok güçlü stratejik analizler yapılmasını zorunlu hale getirmektedir. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenlik stratejileri, millî menfaatleri ve millî politik hedefleri, gerçekçi analiz edilmiş bir tehdit değerlendirmesine göre jeopolitik ve jeoekonomik esaslara dayalı olarak belirlenmek zorundadır.

Anahtar Kelimeler: Strateji, Millî Güvenlik Stratejisi, Millî Menfaat, Politik Amaç, Jeostrateji, Jeopolitik.

ANALYSIS OF TÜRKİYE IN THE CONTEXT OF GLOBAL POLITICAL AND MILITARY STRATEGIC TRANSFORMATIONS

Abstract

In this study, strategic developments and transformations are revealed by examining the national and military strategic understandings of the two World Wars and the Cold War period; It is aimed to make an inference for Türkiye by analyzing it together with geostrategic, geopolitical and geoeconomic concepts. Due to the blurring of the economic, political and military environment and the increase in uncertainties, national interests have

¹ Dr.

Tümgeneral (E)
kartaltufan1961@gmail.com

become more prominent as the determining factor in today's international relations. Since the national power elements of the states, such as their geostrategic and geopolitical values, political and strategic goals, social structures and economies, are different, their national interests also differ and cause a constant conflict environment. As international relations and alliance structures are based on the protection of interests, the conflict environment that emerges causes human and ethical values to be ignored. This situation constantly changes the threat assessment and perception and makes it necessary to conduct very strong strategic analyses. In this context, the security strategies, national interests and national political goals of the Republic of Türkiye must be determined based on geopolitical and geoeconomic principles, according to a realistic analyzed threat assessment.

Keywords: Strategy, National Security Strategy, National Interest, Political Aim, Geostrategy, Geopolitics.

Giriş

Strateji, çoğunlukla bir rekabet ortamında, elde mevcut girdilerin analiz edilerek, tespit edilmiş amaç ve hedeflere, mevcut kaynaklarla en verimli şekilde ulaşılması için uygun hareket tarzının belirlenmesi anlamında, spordan ekonomiye, bilimden siyasete kadar çeşitli alanlara girmiş ve kullanılmakta olan etki çapı büyük bir kavramdır (Alparslan, 2024, s. i). Rakibi ve onun hareket tarzlarını göz önünde bulundurarak, hedefe ulaşmak için uygun hareket tarzını belirleyen bir analiz süreci olarak strateji, hangi alanda kullanılırsa kullanılsın, gerçekçi verilerle en uygun çözüm tarzıdır (Körpe, 2021, s. 30). Strateji, kontrol edemeyeceğiniz aktörlerin ne yapacaklarına dair hangi beklentilere sahip olduğunuza göre değişecektir. Kısıtlanmış koşullarda strateji, kazanımı en üst düzeye çıkarmaya değil, çıktılarının en optimal olanını belirlemeye dönüktür (Freedman, 2017, s. 277).

Stratejik öngörünün doğuştan var olan bir yetenek olduğuna dair görüşler olmasına rağmen, insanların doğuştan ‘stratejik düşünme’ yeteneğine sahip olmadıkları, ancak hedefleri olduğu, mücadeleye veya rekabete girdikleri zaman stratejik düşünmeye başladıkları ortaya konulmuştur (Tetlock ve Gardner, 2018, s. 80). Bu sebeple üst düzey yönetimden, bireyin kendi yaşamına kadar her alanda ve herkese stratejik analiz yeteneği kazandırılmalı, geliştirilmesi için gayret sarf edilmeli, öğretilmeli ve adeta rutin bir davranış kalıbı haline getirilmelidir. Bu ifade Alvin Toffler’in şu önermesi ile belirginleşir; “eğer kendi stratejiniz yoksa, bir başkasının stratejisinin bir parçası haline gelirsiniz” (Gray, 2009, s. 33).

Türkiye coğrafyasında stratejik düşünce sistemine sahip olmak, küresel, bölgesel ve bireysel mücadele gücüne ulaşabilmek için hayati bir zorunluluktur. Bu anlamda, herhangi bir alanda ve seviyede ‘stratejik analiz süreci’ olmadan, karar verilmesi akıl dışıdır. Devletlerin millî menfaatleri doğrultusunda politik, askerî ve ekonomik alanlarda hedeflerine nasıl ulaşacaklarını belirleyen sistematik bir süreç olarak devlet yapılarının temelinde, gerçekçi analizler sonucu belirlenmiş stratejiler olmalıdır. Özellikle uluslararası ilişkilerde Türkiye’nin

Kendi millî hedeflerine ve menfaatlerine dayalı stratejileri uygulaması bir beka meselesi olarak düşünülmelidir.

İki Dünya Savaşı, uluslararası politikanın yapısını, günümüze kadar ki tarihsel süreçte defalarca değiştirecek kadar doğrudan etkilemiştir. Strateji kavramının kapsamındaki genişlemeyi ve derinleşmeyi bu kapsamda ele almak mümkündür. Bu doğrultuda strateji kavramının kendisine yeni kullanım alanları da bulmaya başladığına tanıklık edilmektedir. Öyle ki strateji kavramı genişleyip kendisine yeni kullanım alanları buldukça ‘jeostrateji’, ‘jeopolitik’ ve ‘jeoekonomik’ gibi kavramların esin kaynağı olmuş ve ilgi alanlarına girmiştir.

Stratejik açıdan coğrafi unsurların incelenerek sonuçlara ulaşılması, politik çıkarların stratejik yönetimi, stratejinin coğrafi gerçeklere dayanarak oluşturulması bilimi jeostratejidir. Jeostrateji bir ülkenin askerî gücü ve diplomatik faaliyetleri ile nereye odaklanacağını belirler ve dış politikasının coğrafi istikametidir (Yılmaz, 2015, s. 213). Jeopolitik ise bir devletin veya devletlerin mevcut coğrafi alanda güç değerlendirmesini yapan, dünya güç merkezlerini inceleyen, kıymetlendiren, hedeflerini ve bu hedeflere ulaşma koşul ve aşamalarını araştıran, ortaya koyan bir bilimdir. Özellikle sanayi devriminden sonraki tarihi süreçte 19. yüzyılın sonuna doğru teoriler halini almıştır. Dünya hâkimiyeti mücadelesi şeklinde gerçekleşen Birinci ve İkinci Dünya Savaşları jeopolitik teorilerin çok fazla etkisinde kalmıştır (Yılmaz, 2015, s. 212). Jeoekonomi de daha yakın tarihte ortaya çıkan, ülkelerin coğrafyası ile ekonomik gücü arasında bağlantı kuran bir bilimdir. Günümüzde uluslararası ilişkilerde ekonomi çok önemli bir yere sahiptir. Jeoekonomi, coğrafyanın ticari alana taşınmasıdır ve devletler arasındaki rekabetin konumları ve ekonomik değerleriyle yeni bir biçime dönüştüğünü ifade etmektedir (Lutwak, 1990, s. 17).

Çalışmanın amacı; Birinci ve İkinci Dünya Savaşı dahil olmak üzere 20. yüzyılda küresel ölçekte devletlerin millî ve askerî stratejik anlayışını stratejinin kavramsal boyutu ile incelemek, millî politik ve askerî stratejik dönüşüm ve gelişimleri, jeostratejik, jeopolitik ve jeoekonomik değerler ile bağlantılı olarak analiz etmek ve Türkiye için bir çıkarım yapmaktır. Çalışmada sosyal bilimler alanında en çok tercih edilen nitel araştırma tekniklerinden doküman incelemesi ve tematik analiz yöntemleri kullanılmış ve konu hakkında kaynak taraması yapılmıştır.

1. Birinci Dünya Savaşı'nda Stratejik Anlayışın Değişimi (1914-1918)

Birinci Dünya Savaşı, stratejik değişim açısından kendinden önceki savaşlardan çok farklı özellikler göstermektedir. Bu savaşta ön plana çıkan 'topyekûn savaş' stratejisi² büyük bir yıkıma sebep olmuştur (Parker, 2017, s. 326). Savaşa katılan devletler millî güçlerinin hemen hemen tamamını sahaya sürmüş, yeni ve daha öldürücü silahlar bulmuş ve son noktasına kadar kullanmışlardır. İlk kitlesel imha silahı olarak kullanılan 'kimyasal taarruz' Almanlar tarafından 22 Nisan 1915'te Ypres'te kullanılmıştır. Almanlar tek kurşun atmadan düşman birliklerine ciddi zayıat verdimiş, saldırı dünyada ve müttefik kuvvetleri arasında geniş etki oluşturmuştur. Başlangıçta bu durum müttefikleri korkutsa da gaz maskesi kullanımı ile zehirli gaz taarruzları etkilerini kısmen yitirmiştir (Süvari, 2014, s. 848). Daha sonra çeşitli korunma tedbirleri geliştirilmesine rağmen, ilerleyen yıllarda kimyasal silahların kullanımı küresel manada bir insanlık suçu olarak kabul edilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce savaşılar genelde belirli cephelerde yaşandığı için savaşa katılan devletlerin vatandaşları savaşın etkilerine direkt olarak maruz kalmamışlardır. Ancak Birinci Dünya Savaşı bu durumu değiştirmiştir. Yıpratma ve caydırma stratejilerinin kullanılması, cephe gerisine taarruzlar ve sabotajlar gibi savaş taktikleri, savaşan devletlerin vatandaşlarının sosyal hayatlarını düzenli bir şekilde sürdürmeleri imkânsız hâle getirmiştir.

---

² Birinci Dünya Savaşı'nın öne çıkan stratejik dönüşümü, Alman General Ludendorff'un '*Topyekûn savaş; Bir ulusun gücünün tamamına ihtiyaç duyar*' fikriyle şekillenen 'Topyekûn Savaş' anlayışı olmuştur (Ludendorff, 2020, s. 23). Bu stratejinin en iyi örneği, Birinci Dünya Savaşı devamında Türkler tarafından verilmiştir. 'Millî Mücadele' bu anlayışın tezahürüdür ve millî gücün tamamı kullanılmıştır. Millî Mücadele'de ilan edilen 'Tekâlifî Millîye Emirleri', topyekûn savaş stratejisinin çok iyi bir uygulaması olmuştur.

Fotoğraf 1: Birinci Dünya Savaşı'nda Kullanılan Mevziler. Kaynak: (Britannica, 2024)

Birinci Dünya Savaşı'nın hâkim strateji anlayışı taarruz olmasına rağmen muharebeler genellikle 'mevzi savaşı' esaslarına göre icra edilmiştir. Mevzi savaşı anlayışı ile tahkim edilmiş mevzilerde savunma ve bu mevzilere karşı yapılan ısrarlı taarruzlar savaşın genel karakteristiği olmuş, muharebelerde emir komuta birliği, esneklik, manevra, sıklet merkezi inisiyatif, liderlik, gibi savaş prensipleri kullanılamamıştır.

Teknolojik gelişmelerin strateji üzerine büyük etkisinin olduğu bu savaşta, özellikle Batı Cephesi'nde 'düşman savunma hatlarına direkt taarruz ederek düşman kuvvetlerinin cephe hattında imha edilmesi' stratejisi sebebiyle Birinci Dünya Savaşı stratejinin iflas ettiği savaş tarihinin en kötü dönemidir. Silah ve mühimmat teknolojisinin büyük gelişim göstermesi, tam ve yarı otomatik tüfeklerin kullanılması, piyade tüfeklerin atış hızının artmasına karşılık strateji ve taktiklerin geliştirilememesi sebebiyle tahkim edilmiş ve ağır silahlarla donatılmış mevzilerde çok ağır zayıatlar yaşanmıştır (Britannica, 2024). Bir başka ifadeyle, Birinci Dünya Savaşı'nda muharebe sahalarında görülen, hava keşfi, topçuluk teknikleri, zehirli gaz, otomobil ve tank, telefon ve radyo-telgraf gibi yenilikler o döneme kadar kullanılan stratejileri tamamen değiştirmiştir.

Sabit ve tahkim edilmiş mevzilere taarruz, topçu bataryalarının hazırlık ateşini müteakip 'piyade taarruzu' şeklinde uygulanmış, hazırlık ateşiyle yıpratılmış mevziler, düşman ateşi altında dalgalar halinde taarruz eden piyadelerce ele geçirilmeye çalışılmış ve her seferinde zayıat artmıştır. Parker'a (2017, s. 322) göre "O kadar ki 1916 yılında yapılan Verdun Muharebeleri'nden sonra bir Fransız Yüzbaşı 'savaş, topçuların kasap, piyadenin de bir sürü

olduğu bir kırım ile bitti' diyebilmiştir.” Özellikle de seri atış yapabilen makineli tüfekler, piyade hücumlarını etkisiz hale getirmiştir. Muharebelerde karşılıklı olarak art arda icra edilen piyade taarruzları, yoğun düşman ateşi altında eriyip gitmiş, cepheler neredeyse kilitlenme noktasına gelmiş, çok fazla ve anlamsız zayıat verilmesine yol açmıştır. Birinci Dünya Savaşı süresince komutanlar, manevra ve ateş gücü arasındaki dengeyi ve doğru stratejiyi bulmaya çabalamış, zayıatın çok fazla olması, ‘derinlikte savunma’ anlayışı ile çözülmeye çalışılmıştır. Derinlikte savunma anlayışı gereği, ön cephedeki savunma hatlarının gerisinde de tahkimat yapılmış ve mevziler kazılmıştır. Taarruz eden düşman ön hatları yardığında derinliğe doğru başka savunma mevzilerine çatmış ve ilerleyememiştir (Parker, 2017, s. 323).

Mevzi savaşlarında yaşanan bu olumsuzluklara ilave olarak karayolları, demiryolları ve deniz ulaşım teknolojileri, uygun zamanda yeterli gücün hızlı manevra yapması için uygun hale getirilememiş, üstelik toplar ve gelişen ateş teknolojileri, yavaş hareket eden birliklere karşı daha da öldürücü olmuştur. Mevzilere sıkışmış on binlerce asker çamur denizinde ve bir bataklık haline gelmiş mevzilerde adeta ölümü beklemek zorunda kalmışlardır. Bu koşullarda ateş gücü, manevra gücü ile koordineli kullanılmaktan ziyade manevranın yerine kullanılmaya başlanmıştır. Manevra ve ateş gücünün bu şekilde kullanımı sebebiyle Birinci Dünya Savaşı’nda verilen zayıatın %60’ı topçu ateşi yüzünden olmuştur. Örneğin, Temmuz 1916 Somme Muharebeleri’nde İngilizler bir hafta süren hazırlık ateşi boyunca Alman mevzilerine bin dört yüz otuz yedi top kullanarak yaklaşık bir buçuk milyon top mermisi atmışlardır (Parker, 2017, s. 324). Ağır zayıattan kurtulmak isteyen askerî liderler kendilerine göre strateji ve taktik uygulamalar geliştirmeye çalışmışlardır. Avustralyalı General John Monash Temmuz 1918 Hamel Muharebesi’nde değişik ve koordine edilmiş bir manevra şekli kullanmıştır (Britannica, 2024). Bu manevra şeklinde top, tank ve uçaklar koordineli kullanılarak ileri hatlarda korumasız kalmış piyadeye azami koruma sağlanmış, piyade zayıatı büyük ölçüde önlenmiştir (abc.net.au, 2008). Bu strateji sonraki muharebelere de uygulanmış ve başarılı sonuçlar elde edilmiştir (Stephens ve Baker, 2009, ss. 112-113).

Birinci Dünya Savaşı’nın sonlarında muharebe sahalarında daha fazla görülen teknolojik gelişmeler mevzi savaşlarına hareket getirmiştir. Bu anlamda tank, cephelerin kilitlenmesini açabilecek yeni bir silah olma umudu vaat etmiştir. Tankın zırh koruması, piyadeye göre çok daha hızlı ilerleyebilmesi, tekerlekli araçlara göre daha zor arazi yapısında hareket edebilmesi ve yüksek ateş gücü son derece etkili bir silah olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ancak çok sık arıza yapması, hareket sorununun çözülememesi ve kullanma konseptinin tam anlamıyla kavranamamış olması nedeniyle tankın stratejik değeri yeterince anlaşılammış ve beklenildiği

kadar büyük etki uyandıramamıştır. Tanklar Batı Cephesi'nde ilk defa Amiens, Somme ve daha sonra Cambrai'de İngilizler tarafından kullanılmış ancak yetersiz zırh kalınlıkları, teknolojik eksiklikler ve lojistik yetersizlikler beklenen etkinin oluşmasını engellemiştir (Parker, 2017, s. 338).

Teknolojinin hızlı bir şekilde muharebe sahasına yansması ve üretim teknolojilerinin seri üretime elverişli hale gelmesi felaketi büyütmiş zayıflığın artmasına sebep olmuştur (Freedman, 2017, s. 245). Birinci Dünya Savaşı'nda devreye giren teknolojik gelişmeler, savaşa hazırlık, strateji geliştirme ve uygulama yeteneklerini geride bırakmış, teknolojinin stratejiden daha hızlı gelişmesine karşın gerekli tedbirlerinin alınmaması, muharebe alanlarında kayıpları artırmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nda stratejik anlamda yaşanan kilitlenme bir istisna ile bütün cephelerde devam etmiştir. İngilizler Ortadoğu'da büyük ölçekli bir askerî harekât girişiminde bulunarak, Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılması için stratejik açıdan farklı bir yol seçmişlerdir. İngilizler, Avrupa'da bataklığa saplanmış ve 'stratejik felç' yaşayan mevzi savaşlarının dışında hem Çanakkale'de hem de Basra Bölgesi'nde manevra ve ateş desteği kullanarak Osmanlı Devleti'ne karşı hareketli bir strateji uygulamışlardır (Parker, 2017, s. 318). Seçtikleri hareket tarzı askerlerce 'usta bir stratejistin başarısının simgesi' olarak görülmüş olmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin fedakârca askerî mücadelesi karşısında ağır bir yenilgi almışlardır (Parker, 2017, s. 318). Bu farklı teşebbüslere rağmen Birinci Dünya Savaşı'nın sonucuna etki eden olaylar, birliklerin çoğunun bulunduğu ve stratejinin kilitlendiği Batı Cephesi'ndeki muharebelere bağlı kalmış ve 1918 sonbaharında da Birinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği yer Batı Cephesi olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın özellikle son dönemlerinde kullanılan teknoloji, muharebelerde inisiyatifin kazanılması ve elde tutulması açısından silahlı kuvvetlerin ilgi odağı olmuş, ancak askerlere verdiği olağandışı güven ve cesaret sebebiyle zayıflığı da artırmıştır. Bu dönemde hava gücünün, keşif, taarruz, bombardıman ve nakliye gibi askerî faaliyetlerde büyük avantaj sağladığı görüldüğü için savaş uçaklarının geliştirmesine büyük gayret sarfedilmiştir. Hava gücü ayrıca istihbarat elde etme ve düşmanın istihbarat almasını engelleme görevlerinde, daha sonra da düşmanın yük trenlerini ve donanmaları bombalama gibi görevlerde kullanılmış ancak bu görevlerin icrası ile sivil kayıplar da artmaya başlamıştır.

Deniz gücü açısından teknolojik gelişmeler daha çok taktik ve teknik uygulamalar üzerine yoğunlaşmış, uçak gemileri, denizaltılar ve atış kontrol sistemleri yeni stratejilerin geliştirilmesi için temel teşkil etmişlerdir. Savaş gemileri ve denizaltılar deniz muharebelerinde kullanılmaya

başlanmış, ilk denizaltı olarak bilinen Alman U-Botları, ABD'nin İngiltere'ye insani ve askerî yardım ulaştırmasını engelleyerek ciddi kayıplar vermiştir (Mercan, 2013, s. 40). Bu teknolojik gelişmelere bağlı strateji değişiklikleri 'farklı kuvvetlerin-kara, hava, deniz unsurlarının-ortak bir hedefi ele geçirmek maksadıyla birlikte koordineli icra ettikleri harekât' şeklinde tanımlanan 'Müşterek Harekât Stratejisinin' ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Alp, 2021, s. 22).

Birinci Dünya Savaşı'nda toplum ve ekonomi savaşa dâhil olduğu için savaş çok yıkıcı olmuştur. Hava gücünün de kullanılmasıyla birlikte doğrudan düşmanın ekonomisine yönelik taarruz kavramı yeni 'stratejik dönüşüm' olarak ortaya çıkarmıştır. Düşmanın ekonomisine direkt taarruzdan, dolaylı taarruza geçiş stratejisi özellikle İkinci Dünya Savaşı'nda İngilizlerin deniz ablukası uygulaması veya Almanların ticaret gemilerine denizaltı taarruzları şeklinde kendini göstermiştir (Parker, 2017, s. 307).

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na oldukça hazırlıksız yakalanmıştır. Beklemediği şekilde ağır bir mağlubiyet aldığı Balkan Savaşı'nın yaralarını henüz saramamış iken bu savaşa ekonomik ve askerî yönden kötü durumda yakalanmıştır (Ünal, 2013, s. 3). Osmanlı Devleti Avrupa'da başlayan savaşı kendi geleceğini tayin edici bir savaş olarak gördüğünden, buna bir var olma savaşı gözüyle bakmış ve Almanya ile kader birliği yaparak fiilen savaşa girmiştir. Muhtemeldir ki savaş kararı alan hükümet, bu savaşın yaklaşık altı asırdır devam eden Osmanlı Devleti'nin son savaşı olacağını düşünmemiştir. Askerî açıdan hazırlıksız girilen savaşta Osmanlı Ordusu, müttefikleri dahil, kimsenin beklemediği bir performans göstermiştir. 1915 yılında Çanakkale ve 1916 yılında Kut'ül Amare zaferleri, eski parlak günlere nazire gösteri bir şekilde başarılı olmuştur (Ünal, 2013, s. 4).

2. İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Stratejik Gelişmeler (1918-1939)

Napolyon Savaşları dönemi, Napolyon, Clausewitz ve Jomini gibi usta stratejistleri ortaya çıkarırken, Birinci Dünya Savaşı'nın bölge-arazi-coğrafya üzerinde yoğunlaşan güvenlik anlayışı, kendi döneminin strateji ustalarını ortaya çıkarmıştır (Akad, 2003, s. 142). Bu dönemde, savaş ve siyasetin birbirini etkileyerek gelişen kurumlar olduğunu, savaş yapmanın iki yolunun, yıpratma ve dolaylı tutum stratejileri olduğunu söyleyen Liddell Hart (Stephens ve Baker, 2009, s. 38); Birinci Dünya Savaşı'nın cepheden saldırılarını eleştiren, savaşı evrim geçiren, ekonomi ve politik sistemden etkilenen toplumların kültürel bir özelliği olarak gören Delbrück (Heuser, 2010, s. 95); Doğu Avrupa'yı yöneten Kalpgâh'a, Kalpgâh'ı yöneten Dünya Adası'na ve Dünya Adası'nı yöneten de Dünya'ya hakim olur, fikri ile İngiliz Mackinder

(Gaddis, 2018, s. 316); Devletleri organizmalar olarak tanımlayan, insanlar ile toprak ve coğrafya ilişkisini kuran Alman coğrafyacı Ratzel; Denizlere hâkim olan dünyaya hâkim olur, fikri ile Alfred Mahan (Freedman, 2017, s. 205); ‘Yaşam Alanı’ kavramını Mackinder’in teorisiyle birleştirilerek Almanya’nın coğrafi olarak yayılmasına bilimsel bir açıklama getirmeye çalışan Hitler’in de fikir babası Karl Haushofer ön plana çıkmıştır (Freedman, 2017, s. 225).

Düşüncelerinin temelinde jeostratejik ve jeopolitik anlayışın hâkim olduğu bu teorisyenlerin ortak özelliği, ‘belli bir bölge, arazi ve coğrafyayı askerî bir güç ile ele geçirerek kontrol altına almak’ fikrini savunmaları olmuştur. Bu dönemde alt yapısını strateji kavramının oluşturduğu jeostrateji ve jeopolitik, müteakip yıllarda dünya politik yapısını şekillendirmiş ve günümüze kadar etkilemiştir.

1930’ların başında Liddell Hart, kendisinden önceki Delbrück gibi Birinci Dünya Savaşı’nın mevzi savaşı anlayışını ve askerî liderlerin yeni bir strateji geliştirememesini şiddetle eleştirmiştir (Heuser, 2010, s. 127). Birinci Dünya Savaşı’nda yaralanarak askerlik hayatından ayrılan Hart (2022, s. 292)’de şu düşünceleri savunmuştur;

Düşmanın beklediği noktalara yapılan hücumların başarı şansı yoktur. Orduların mekanize hale gelmesi sonucu elde ettiği hareket yeteneği ile taarruz daha esnek hale getirilecek, düşmanın direnişini kıran noktalara kaydırıldığı takdirde başarılı olacaktır. Hareketliliğin tekrar sağlanması için yeni stratejiler geliştirilmelidir.

Bu anlamda aynı fikirde olan Delbrück ve Liddell Hart’ın düşüncelerinde haklılık payı çok olmuştur. Çünkü mevzi savaşlarında elinde hiçbir manevra yeteneği ve gücü kalmayan bir generalin inisiyatifi bir onbaşından farksız hale gelmiştir.

1930’lu yıllarda ‘zırhlı ve mekanize birliklerin’ gelişmesi çok yavaş olunca onlara duyulan inanç kaybolmuştur. Mekanize birliklerin en büyük savunucusu olan Liddell Hart, bu birliklerin muharebe meydanlarında bir an önce ve daha sık kullanılması konusunda askerlerin aktif olmamasını eleştirmiştir (Hart, 2022, s. 287). Mevzi savaşlarının acılarını ve ağır zayıflığın yıkımını yaşamış başka bir İngiliz subayı, tank savaşının savunucusu ve askerî tarihçi olan John Frederick Charles Fuller’de birliklerinin zırhlı ve mekanize hale getirilmesini göz ardı eden İngiliz Genelkurmay Başkanı Montgomery Massingberd gibi askerî liderlere tepki göstermiştir (Parker, 2017, s. 348). Zırhlı birliklerin geliştirilmesini isteyen Liddell Hart ve Fuller, mevzilere dayanan sabit hatları aşmanın çaresini ‘hava gücü’ ile desteklenen ‘zırhlı-mekanize birlik’ harekâtında görmüş ve ilk savunucularından olmuşlardır (Heuser, 2010, s. 187).

Aynı dönemde Fransa'da De Gaulle adındaki genç bir subay da hava gücü destekli zırhlı-mekanize birliklerin mevzi savaşı yıkımından kurtulmanın çaresi olduğunu ileri sürmüştür (Heuser, 2010, s.188). Alman General Guderian da muharebe sahasında zırhlı birliklerin geniş ölçüde kullanılması konusunda İngiliz Fuller ve Hart ile aynı düşünceyi paylaşmıştır (Heuser, 2010, s. 188). Bu gelişmelere rağmen hâlâ zırhlı-mekanize kuvvetlerin kullanımını hakkında tereddütler olması, 'hava-kara iş birliği' konusunun emekleme çağında olması daha hızlı adımlar atılmasını engellemiştir.

Dönemin en iyi komutanlarından ve tank savaşının savunucusu olarak kabul edilen, 'Blitzkrieg-Yıldırım Savaşı' stratejisi ile düşman hatlarında sağladığı derin girmeler ve çevirmelerle büyük başarılar kazanan Guderian ise zırhlı birliklerin muharebe sahasında daha fazla kullanılması fikrini İkinci Dünya Savaşı'nda uygulamıştır (Freedman, 2017, s. 238). Almanlar bu stratejiyi benimseyerek kara kuvvetlerini hızlı manevra yeteneğine sahip zırhlı-mekanize birliklerden oluşturmuş, silah ve araçlarını bu strateji üzerine üretmeye ve geliştirmeye başlamışlardır. Yıldırım Savaşı anlayışı içinde hava gücünü de etkili bir şekilde kullanarak 1939'da Polonya'yı ve 1940'ta Fransa'yı işgal etmişlerdir (Körpe, 2021, s. 29). Zırhlı ve mekanize birliklere dayalı kara gücünün, hava gücü tarafından desteklenmesi stratejisini henüz kavrayamayan Fransa, statik savunma stratejisi ile Guderian'ın manevra yeteneği karşısında çaresiz kalmıştır.

Günümüze kadar etkisi süren ve klasik savaşın muharebe düzenlerinden biri olan Yıldırım Savaşı, mevzi savaşlarına karşı geliştirilmiştir. Stratejinin amacı, süratli hareket ederek düşmanın savaşma azim ve kararlılığını yok etmek olmuştur. Yıldırım Savaşı stratejisinde hava kuvvetleri ile koordineli olarak tanklar ileri harekâta devam edecek, düşman hatlarını yaracak, piyade arkadan takip ederek düşmanı temizleyecek ve baskın etkisi yaratılarak düşman hareketsiz bırakılacaktır. Yıldırım Savaşı'nda özellikle hava kuvvetleri, tanklar ve piyadelerin koordineli hareketinin iyi planlanması ve icra edilmesi konusunda Almanlar çok başarılı olmuştur (Körpe, 2021, s. 24).

Yıldırım Savaşı, iyi arazi, iyi hava desteği, iyi lojistik ve iyi koordinasyon ile karakterize edilmiş, bu özelliklere sahip olduğu takdirde başarılı olmuştur. Almanya, Polonya ve Fransa işgallerinde bu özellikleri tam anlamıyla yerine getirmiş, bu sayede başarı elde edilmiş fakat

arazi ve yol durumunun kötü olması, hızlı ilerleme imkânın kalmaması ve yetersiz lojistik destek sebebiyle Rusya cephesinde başarısız olmuştur (Körpe, 2021, s. 131).³

Muharebe sahasında uçaklar, tanklar ve mekanize araçların kullanılması, statik savunma anlayışı ile ateş ve manevra prensiplerini değiştirmiş, ordularda önemli teşkilat değişikliklerine yol açmıştır (Hirst, 2018, s. 217). Bu sebeple İkinci Dünya Savaşı, mevzi savaşlarından hareketli birliklere geçiş anlamında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Zırhlı ve mekanize birliklerin hız ve darbe etkisinin gücünü çabuk kavrayan ve iyi kullanan Alman komutanları, İkinci Dünya Savaşı'nda 1940 ile 1942 yılları arasında art arda zaferler kazanmışlar, 1942'den sonra Müttefikler de aynı becerileri elde ettikten sonra bir de hava üstünlüğüne sahip olunca Almanların yenilgi süreci başlamıştır (Akad, 2003, s. 143).

Diğer bir stratejik gelişme 'hava gücü' unsurlarının muharebe sahasında daha aktif olarak kullanılması olmuştur (Freedman, 2017, s. 97). İtalyan Generali Giulio Douhet ve İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin ilk komutanı Lord Trenchard nüfusun yoğun olduğu düşman kentlerine yapılacak hava taarruzları ile halkın psikolojik olarak yıpratılmasını ve düşmanın direnme azminin kırılması gerektiğini ifade etmişlerdir (Parker, 2017, s. 350).

İki savaş arasındaki dönemde hava gücüne daha çok önem veren İngilizler bombardıman filolarını güçlendirmişler ve bunu İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'ya karşı stratejik bir güç olarak kullanmışlardır. Ancak sonradan Amerikalıların da katılımıyla Alman şehirlerinin çoğunun yerle bir edilmesine rağmen, stratejik bombardımanların savaşın gidişatını fazla değiştiremediği, halkın direnme eğilimini azaltmadığı ortaya çıkmıştır. Hava kuvvetlerini, kara kuvvetlerini desteklemek için şekillendirmiş olan Almanya ise bunu stratejik bir güce çevirememiştir (Freidman ve Freidman, 2015, s. 259). Uçaklar iki dünya savaşı arasındaki dönemde günümüzde kullanılan yakın hava desteği, keşif, engelleme, hava üstünlüğü, stratejik bombardıman gibi görevleri icra etmeye yönelik gelişmeler kaydetmeye başlamıştır. Ne var ki hava gücü, bombardıman, yer desteği ve lojistik destek imkânlarına rağmen hiçbir savaşı tek başına kazanacak potansiyele ulaşamamıştır (Akad, 2003, s. 146).⁴

Birinci Dünya Savaşı'nda kullanılan uçak ve tanklar, İkinci Dünya Savaşı'nda geliştirilerek daha ön plana çıkmış, uçakların menzil ve ateş gücü, tankların hareket yetenekleri

---

³ Günümüzde hava gücü, zırhlı araçlar ve mekanize birliklerin artan yetenekleri bu stratejinin tam anlamıyla uygulanabilmesine zemin hazırlamış özellikle Körfez Savaşı'nda örnek düzeyde kullanılmıştır.

⁴ Daha sonraki yıllarda Kore, Vietnam ve diğer savaşlarında da bu durum ispatlanmıştır. Körfez Savaşı ve sonrasında hava gücünün, hava savunma sisteminin yetersiz olduğu bölgelerde aylarca süren bombardımanlar ile güçlü ve etkili olduğunu kanıtlamış olmasına rağmen bir bölgenin kontrolü için kara harekâtının zorunlu olduğu görülmüştür.

ve ateş gücü arttıkça daha etkili olmuşlardır. Muharebe sahasında uçak ve tankın görülmeye başlanması ile gökyüzü kara ve deniz gibi bir 'harekât alanı' olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'ndan alınan dersler bakımından iki dünya savaşı arasındaki dönemi başta İngiliz Donanması olmak üzere en verimsiz geçirenler donanmalar olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Almanlar denizaltılarla yapılan savaşlarda İngilizlere karşı üstünlük kurmak üzere iken İngilizlerin sonar cihazını geliştirmeleri, İngiliz amiralleri rehavete sürüklemiş ve denizaltıların artık tehlike olmadığına onları inandırmıştır. Ancak Almanlar üzerinde daha caydırıcı olan bu gelişme, Almanların denizaltı filolarından daha ziyade büyük savaş donanması kurmalarına yol açmıştır (Parker, 2017, s. 351).

Bu dönemde uçak gemileri fikri de ortaya çıkmıştır. İngiltere ve Amerika, uçak gemilerini daha çok savunma amaçlı algılamış ve gelişimine destek vermişlerdir. Uçak gemisi özellikle Japonlar tarafından çok benimsenmiş, Japon donanması, taarruz stratejisine dayanarak askerî kapasitesini geliştirmeye, büyük deniz filoları oluşturmaya ve harekât alanını deniz ötesine taşımaya başlamıştır (Heuser, 2010, s.212).

İki dünya savaşı arasındaki dönemde savaşın galibi devletler, silahlanmayı azaltıp aldatıcı bir istikrar için çaba harcarken, bu dönemi en iyi değerlendiren Avrupa'daki tek devlet Almanya olmuştur. Savaşta aldıkları yenilgiyi ve elde edilen kötü tecrübeyi, acımasız ve akli başında bir şekilde değerlendirmiş ve çözümlenmeye gitmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'nı incelemek ve dersler çıkarmak için 1917 ile 1918 yıllarında karargâh subaylarının başkanlığında, çok değerli taarruz ve savunma öğretileri geliştiren ve kaleme alan askerlerin çoğunluğunu oluşturduğu 60'a yakın 'askerî komite' kurulmuş ve alınması gereken dersler üzerinde çalışmaya başlamışlardır. Bu çalışma sonunda Alman ordusu 1918'deki savaş alanının 'taktik resmini' çıkarmış ve 1924'te 'Birlik Komutası (Die Truppenführung)' adında bir kitap yayımlamıştır. Kitap yaşanan askerî aksaklıklar ve hatalardan ders çıkarılarak yeni ve sağlam bir askerî temel geliştirilmesini sağlamıştır. Kitapta esneklik, her düzeyde karar verme, başarıdan faydalanma ve muharebede liderlik gibi konular sıkça ele alınmıştır. 1930'lu yıllarda zırhlı ve mekanize birliklerin muharebe sahasında kullanılması konusunu da stratejik bir çerçeve ve temel üzerine oturtmuşlar ve 'Yıldırım Savaşı' doktrinini geliştirmişlerdir. Bunun sonucunda da Almanlar 1935'te 3, 1936'da 6, 1940 yılında ise 10 zırhlı tümen teşkil ederek İkinci Dünya Savaşı'na stratejik bir üstünlük ile başlamışlardır (Parker, 2017, s. 347).

İki dünya savaşı arası dönemden sonra geliştirilen ve günümüzü de etkileyen bazı stratejiler, daha sonradan devletler arasında 'güvenlik ikilemi' sebebi olmuştur. Daha fazla

miktarda silah üretimi ve kitlesel imha silahlarına sahip olmak için savunma harcamalarına ağırlık verilmesi ikilemin bir ayağını; silah ticaretinden daha çok pay almak isteğine karşılık dünya güvenliği için gayret göstermek ikilemin diğer ayağını oluşturmuştur. Bu ikilem klasik strateji anlayışını yavaş yavaş yok etmiş, örtülü savaş, vekâlet savaşları, hibrit savaş, terörizmin desteklenmesi gibi örtülü stratejilerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

3. İkinci Dünya Savaşı'nda Stratejik Anlayışın Değişimi (1939-1945)

Almanya'nın, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Versay Antlaşması'ndan duyduğu memnuniyetsizliğin yanı sıra Haushofer'in jeostratejik esasa dayalı 'Yaşam Alanı' (Lebensraum) görüşü, Alman halkının yaşamını ve gelişimini fiziksel, politik ve ekonomik olarak garanti altına almak için gerekli olan ideal fikir anlamına gelmiş, Hitler'in politik düşünce yapısının temeli olarak İkinci Dünya Savaşı'nın arkasındaki en büyük güç olmuştur. Yaşam Alanı, devletin canlı bir organizma olduğu esasına dayanmıştır. Krusewski (2013, s. 964)'e göre; "Her organizma gibi devlet de güçlendikçe büyümek zorundadır, bu da yeni yaşam alanları bulmakla ya da yaşam alanını yani ülkesini genişletmekle gerçekleşecektir".

Almanya'nın büyüme ve yayılma hedefi, İtalya'nın Kuzey Afrika ve Balkanlar'da genişleme fırsatçılığı, Japonya'nın Doğu Asya'da yayılma ve tek güç olma arzusu ile Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) karşı Pearl Harbor baskını, dünyayı küresel bir savaşa sürüklemiştir (Parker, 2017, s. 370). İkinci Dünya Savaşı'nın hızla yayılmasının temel sebeplerinden birisi, dünyanın içine düştüğü kaos ve çatışma ortamını fırsat bilen devletlerin hedeflerine ulaşmak için savaştan yararlanmak istemeleri olmuştur.

Polonya sınırındaki savunma hatlarını 1 Eylül 1939'da Yıldırım Savaşı stratejisi ile hızlı bir şekilde geçen Alman Kuvvetleri, 28 Eylül 1939'da Varşova'ya ulaşmış, İngiltere ve Fransa bu işgale Almanya'ya savaş ilan ederek karşılık vermiştir. Alman Kuvvetleri 1940 baharında Batı Avrupa'yı, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (Sovyetler Birliği) de 1940 yılının Haziran ayında Baltık Devletleri'ni işgal etmiş, İtalya ise 10 Haziran 1940'ta savaşa katılmıştır (Parker, 2017, s. 354).

Almanya ve müttefikleri, 6 Nisan 1941'de Yugoslavya ve Yunanistan'a taarruz ederek Balkan Yarımadası'nı kontrol altına almış, 22 Haziran 1941'de Almanya-Sovyetler Birliği Paktı'nı ihlal ederek taarruz etmişlerdir. Almanlar Haziran ve Temmuz 1941'de Baltık Devletleri'ni işgal ederek 1941 yazı ve sonbaharı boyunca Sovyetler Birliği'nin iç kesimlerine doğru ilerlemişlerdir. Sovyetler Birliği bu ilerlemeye derinlikte savunma ile karşı koymuş, karşı taarruzlarla karşılık vermiştir. Bir gün sonra, 7 Aralık 1941'de Japonya'nın Hawaii'deki Pearl

Harbor'ı bombalaması üzerine, ABD İngiltere ve Sovyetler Birliği ile ittifak yaparak İkinci Dünya Savaşı'na dahil olmuştur (Parker, 2017, s. 363).

Mayıs 1942'de, İngiliz Hava Kuvvetleri, bombardıman uçaklarıyla, Almanya'nın Köln şehrine, savaşı ilk kez Almanya'nın içine taşıyan bir taarruz düzenlemiştir. Müteakiben sonraki 3 yıl boyunca Müttefik Hava Kuvvetleri Almanya'nın sanayi tesislerini ve şehirlerini sistematik olarak bombalamaya devam etmiştir (Freedman, 2017, s. 233). 1944-1945 kışı boyunca ulaştırma şebekesinin düzenli olarak bombalanması ise Alman savaş ekonomisini felç etmiştir. Savaş boyunca birleşik bombardıman taarruzları Müttefiklerin savaşı kazanmasına çok önemli bir katkı yapmıştır (Parker, 2017, s. 380).

Doğu Cephesi'nde ise Almanlar, 1942 yazında Moskova olan hedeflerini ve taarruz istikametlerini değiştirerek Stalingrad ve Bakü şehirleriyle birlikte Kafkas petrol sahalarını ele geçirmeyi amaçlamışlardır (Parker, 2017, s. 372). Ekonomik tesisler ve şehirlerin bombardımanı ile petrol bölgelerinin kontrol edilmesine yönelik hava bombardımanları ve kara taarruzları, stratejik bir dönüşüm olmuş ve jeostratejinin yanısıra jeoekonomi anlayışı da harp alanına eklenmiştir.

Almanların Avrupa'da oldukça başarılı olan Yıldırım Savaşı stratejisi, yetersiz yakıt ikmali, bakım, arazi koşullarının tanklar ve zırhlı araçların ilerlemesine müsaade etmeyecek kadar kötü ve çamurlu olması ile başa çıkılması oldukça zor 'General Kış' adı verilen kış koşulları sebepleriyle Rusya'da başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Çimen ve Gögebakan, 2016, s. 330). Bunun mukabilinde Ruslar, 'derinlikte savunma ve zamanında karşı taarruz' stratejileri ile Alman birliklerini ağır bir yenilgiye uğratmışlardır.

1942 yazının sonlarına doğru Alman taarruzları hem Doğu hem de Batı Cephesi'nde durmuştur. Nitekim 1942 Kasım ayında, Sovyetler Birliği birlikleri Stalingrad'da karşı taarruz başlatmışlar ve 2 Şubat 1943'te, Alman 6. Ordusunu teslim almışlardır. Almanlar, Temmuz 1943'te, Kursk'a, tarihe en büyük tank savaşı olarak geçen bir taarruz daha yapmışlar ancak bu taarruz geri püskürtülmüştür. Bu dönemde Stalin zaaflarına rağmen işinin ehli bir devlet adamı olduğunu göstermiş, Batı Rusya'da bulunan ana fabrikaların çoğunu Ural Dağları'nın doğusuna taşımayı başarmış ve taşınan fabrikalarda hemen T-34 tanklarının üretimine geçilmiştir. T-34 İkinci Dünya Savaşı'nda en iyi tank olarak kabul edilmiş ve Almanların PzKW4'den daha iyi performans göstermiştir (Çimen ve Gögebakan, 2016, s. 331). Artık Sovyetler Birliği savaş süresince bir daha bırakmayacakları askerî stratejik üstünlüğü ele geçirmişlerdir. Temmuz 1943'te Müttefikler, Sicilya'ya çıkartma harekâtı icra ederek, Eylül'de İtalya anakarası

kıyılarına ulaşmışlardır. 6 Haziran 1944'te 177.000 müttefik askeri, 12.000 uçakla korunan 6.500 kadar deniz ve nakliye gemisi kullanarak Normandiya'ya çıkmış, buna paralel olarak Sovyetler Birliği birlikleri doğu sınırını geçtikten bir ay sonra Almanya'ya girmeyi başarmışlardır (Parker, 2017, s. 383). 1944 Aralık ayı ortasında, Almanların artık bir stratejileri kalmamıştır.

Sovyetler Birliği, 12 Ocak 1945'te, genel taarruza başlamıştır. 1945 Şubat'ının ortasında, müttefikler Almanya'nın Dresden şehrini bombalayarak yaklaşık 35.000 sivilin ölümüne sebep olmuşlardır (Parker, 2017, s. 387). Bu harekât sivilleri imha ederek, 'psikolojik harekât' ile kamuoyu baskısı oluşturmaya yönelik bir stratejisi olarak düşünülmüştür.⁵

Amerikan birlikleri, 7 Mart 1945'te Ren nehrini geçerek ilerlemelerini sürdürmüşler, 16 Nisan 1945'de Sovyetler Birliği güçleri Almanya'nın Başkenti Berlin'i kuşatmışlardır. Hitler 30 Nisan 1945'te intihar etmeyi tercih etmiştir. Almanya, 7 Mayıs 1945'te, Batılı müttefiklere Reims'te ve 9 Mayıs'ta Sovyetler Birliği'ne Berlin'de koşulsuz teslim olmuştur (Parker, 2017, s. 386). Amerika'nın, Ağustos'ta Hiroşima'da 140 bin kişi ve Nagazaki'de 70 bin kişinin ölümüne sebep olan atom bombalarını atmasından sonra Pasifik'teki savaş da sona ermiş, Japonya 2 Eylül'de resmen teslim olmuştur (Parker, 2017, s. 396).

İkinci Dünya Savaşı o tarihe kadar yaşanmış savaşlardan farklı olarak çok fazla insan kaybının yaşandığı savaş olmuştur. 3 Eylül 1939-2 Eylül 1945 arasında 72 ay süren İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, savaşa katılan devletlerden 70 milyondan fazla kişi ölmüştür. 1940'lı yıllarda dünya nüfusunun 2,3 milyar olduğu düşünüldüğünde bu kaybın çok büyük olduğu görülür. Bu kayıp her ay yaklaşık olarak 1 milyon kişinin ölmesi anlamına gelmiştir (Demirer, 2015, s. 99).

Dünyada istenilmeyen gerçeklerden biri olan 'sömürge siyaseti' İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ömrünü tamamlamıştır. Sömürgeler birer birer bağımsızlıklarına kavuşmuştur. Önce Batı'nın Güneydoğu Asya'daki her türlü meşruiyeti ortadan kalkmış, sonra Asya ve Afrika'daki sömürgeler bağımsızlıklarına kavuşmuştur. Son sömürge imparatorluğu Rusya ise 1990 yılı başına kadar dayanmıştır. Bu durum dünya siyaseti ve ekonomisinin yön değiştirmesine sebep olurken sömürgecilikten kurtulma mücadelesi, çeşitli bölgesel savaşların ve katliamların yaşanmasına sebep olmuştur (Black, 2020, s. 183).

---

⁵ Ancak bu tür sivil zayıtının psikolojik baskı oluşturmadığı gibi teslim olmayı veya caydırıcılığı sağlamadığı aksine daha güçlü bir direnişe sebep olduğu daha sonra Vietnam Savaşı'nda da görülmüştür.

Bazı strateji analistleri, İkinci Dünya Savaşı'nda savaşların çok fazla yıkıcı hale gelmesi sebebiyle savaşın siyasetin bir aracı olarak tüm gücünü kaybettiğini ve bir yıkım olduğunu öne sürmüşlerdir (Eslen, 2018, s. 230). Bunun tersine, bazı strateji analistleri de gelecekte savaşın siyasetin kapsamına daha fazla gireceğini, topyekûn savaş stratejisinin teknolojinin kullanılmasını da kapsayacak şekilde siyasetin bir aracı olarak kullanılacağını ileri sürmüşlerdir (Freedman, 2017, s. 255). İkinci Dünya Savaşı'nda ortaya çıkan topyekûn savaş fikri ve ittifaklarla daha güçlü olunacağı anlayışı, savaştan sonraki uzun yıllar boyunca dünya stratejik düşüncesine hâkim olmuştur.

4. Soğuk Savaş ve İki Kutuplu Dönem (1945-1989)

'İki Kutuplu Dünya Düzeni' veya 'Soğuk Savaş' (Çıtak, 2016, s. 157); dünyanın ideolojik olarak ayrışması sonucunda ortaya çıkan kutupların, birbirine karşı caydırıcılık sağlama anlayışı üzerine kurulmuştur (Freedman, 2017, s. 265). Soğuk Savaş sırasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyetler Birliği arasındaki güç dengesini açıklayan ve 45 yıl süren 'iki kutupluluk' deyimini, büyük güç odakları etrafında kümelenen uluslararası bir sistemi ifade etmiştir (Parker, 2017, s. 399). Nükleer silahların mevcudiyeti ve kullanılması üzerinden bütün dünya tehdit altında tutulmuş, barışın sağlanmasına yönelik kararlılık bir anda meydana gelebilecek nükleer bir felaketten korkutularak caydırıcılık sağlanmıştır. Böyle bir savaşta Avrupa veya Pasifik ayrımı olmaksızın bütün dünya muharebe alanı olarak algılanmıştır (Parker, 2017, s. 400). Bu dönemde strateji, politik ve ideolojik olarak iki kutba ayrılmış güçlerin karadan, havadan veya denizden birbirlerini imha etmeye yönelik tehditlerinin seviyesi ile belirlenmiştir. Nükleer silahların bir başka deyişle kitle imha silahlarının gelişmesiyle, savaş stratejileri silahların kullanılmasından ziyade casusluk ve istihbarat temelli bir yapıya dönüşmüş, bu durum ise strateji anlayışının değiştiği anlamına gelmiştir. Bu süreçte komuta kontrol sistemlerinin geliştirilmesi silahlı kuvvetlerin öncelikli hedefi olmuştur (Freedman, 2017, s. 304). Devletler için genel stratejiler, süper güçlerin etkisiyle belirlenir duruma gelmiş, Üçüncü Dünya Ülkeleri ise iki süper güç tarafından kontrol edilmiştir.

Soğuk Savaş döneminin, 'rakip güçlerin felaket eşiğini aşmamak için birbirlerini caydırmalarının benzersiz bir istikrar dönemi getirmiş olması' dünya tarihinin en büyük ironilerinden biri olmuştur. Strateji anlayışı caydırma, korkutma, şantaj ve tehdit anlayışına evrilmiş, nükleer silahların bir tehdit unsuru ve caydırıcılık aracı olarak, nasıl ve ne şekilde kullanılacakları konusunda stratejiler geliştirilmeye başlanmıştır. Başta Thomas Schelling olmak üzere Bernard Brodie, Albert Wohl Stettter ve Herman Kahn caydırma ve nükleer strateji bilmecesini en çok inceleyen strateji analistleri olmuştur (Freedman, 2017, s. 296). Bu

gelişmelerle birlikte ABD ‘limitli ilk darbe’ stratejisini benimsemiş, Sovyetler Birliği’nin bir taarruzu halinde nükleer silahları kullanmayı tercih etmiştir. Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) de ‘Varşova Paktı’ bir taarruz başlatırsa seçilen stratejisi gereği taktik nükleer silah kullanacak şekilde hazırlık yapmıştır. Sovyetler Birliği stratejisi ise Rus topraklarının NATO istilasına karşı korunmasını esas almıştır (Parker, 2017, s. 400).

Bu dönemde jeostratejik konumu sebebiyle Doğu ve Batı arasında seçim yapma durumunda kalan Türkiye, Sovyetler Birliği’nin boğazlara yönelik talepleri, Akdeniz’e çıkma hedefini içeren yayılmacı zihniyeti ve düşmanca siyasetinin etkisiyle Batı ile bir ittifak içinde olmayı tercih etmek yoluna gitmiştir. Batı’ya dönük adımlar Türkiye’nin iç ve dış siyaseti üzerinde Batı’nın, özellikle de ABD’nin nüfuzunun artmasına yol açmıştır. O dönemde NATO ve ABD, Türkiye’yi Sovyetler Birliği yayılmacılığına karşı ‘kenar kuşak devleti’ olarak görmüş, Sovyetler Birliği’nin temsil ettiği ‘komünist yayılmacılık’ karşısında Türkiye vazgeçilmez bir tampon devlet olarak belirlenmiştir. Bu politik yapı kurgusu içinde NATO için jeostratejik açıdan çok önemli olan Türkiye’nin rolü, Avrupa’ya zaman kazandırmak, bir kanat ülkesi olarak Rusya’nın Kafkasya cephesinde bir güç ayırmasını sağlamak ve Avrupa üzerindeki baskıyı azaltmak olarak belirlenmiştir. Bu karar jeostratejik açıdan çok güçlü olan Türkiye’nin jeopolitik değerini de oldukça artırmıştır. ‘En etkin savunma Türk topraklarından başlamalıdır’ değerlendirmesi Türkiye’nin NATO’ya alınmasında önemli rol oynamıştır. 15 Eylül 1951’de Ottawa’da toplanan NATO Bakanlar Konseyi, Türkiye ve Yunanistan’ın birlikte kabul edilmesine karar vermiş, Türkiye Büyük Millet Meclisi de 18 Şubat 1952 tarihinde ‘Kuzey Atlantik Antlaşması ve Protokolünü’ kabul etmiştir (Kaya, 2023).⁶

Soğuk Savaş döneminin belirleyici ve caydırıcı gücü olan nükleer silahlar aslında bir felaket habercisi olmuş, nükleer silaha sahip olan devletler, bu silahların sağladığı diplomatik gücü sonuna kadar kullanmaya çalışmışlar, dünya güç dengelerine bağlı stratejiler yeniden şekillenmeye başlamıştır. Bu dönemde önce ‘karşılıklı mukabele’ daha sonra ‘esnek mukabele’ düşüncesi yeni bir stratejik anlayışa dönüşmüş, yani her bölgede karşı tarafın kullandığı güce orantılı ve duruma uygun kuvvet kullanılması şeklinde bir anlayış öne çıkmaya başlamıştır. Bu

---

⁶ Türkiye ve Yunanistan’ın NATO’ya birlikte kabul edilmesi kararından sonra bu iki devlete yapılan yardımlar 7/10 gibi bir oranla olmuş ve askerî yardım dönemi başlatılmıştır. Bu karar Türkiye’nin bu dönemden sonraki Millî Güvenlik Stratejisi’ni olumsuz şekillendirmiş ve uzun yıllar devam etmiştir. Bu strateji sebebiyle Türkiye lider yetiştirememiş, savunma sanayi yeteneklerini geliştirememiş, dış yardımlara bağımlı hale gelmiş, istihbarat yeteneği azalmış ve en küçük bir bilgiyi bile NATO’dan bekler hale gelmiştir. Bu durum Yunanistan ile ortaya çıkan anlaşmazlıklarda kendini göstermiş, NATO nezdinde hiçbir zaman Türkiye lehine bir gelişme yaşanmamıştır.

gelişme, savaşları klasik olmaktan çıkarmış daha karmaşık modern bir savaş haline getirmiştir (Parker, 2017, s. 402).

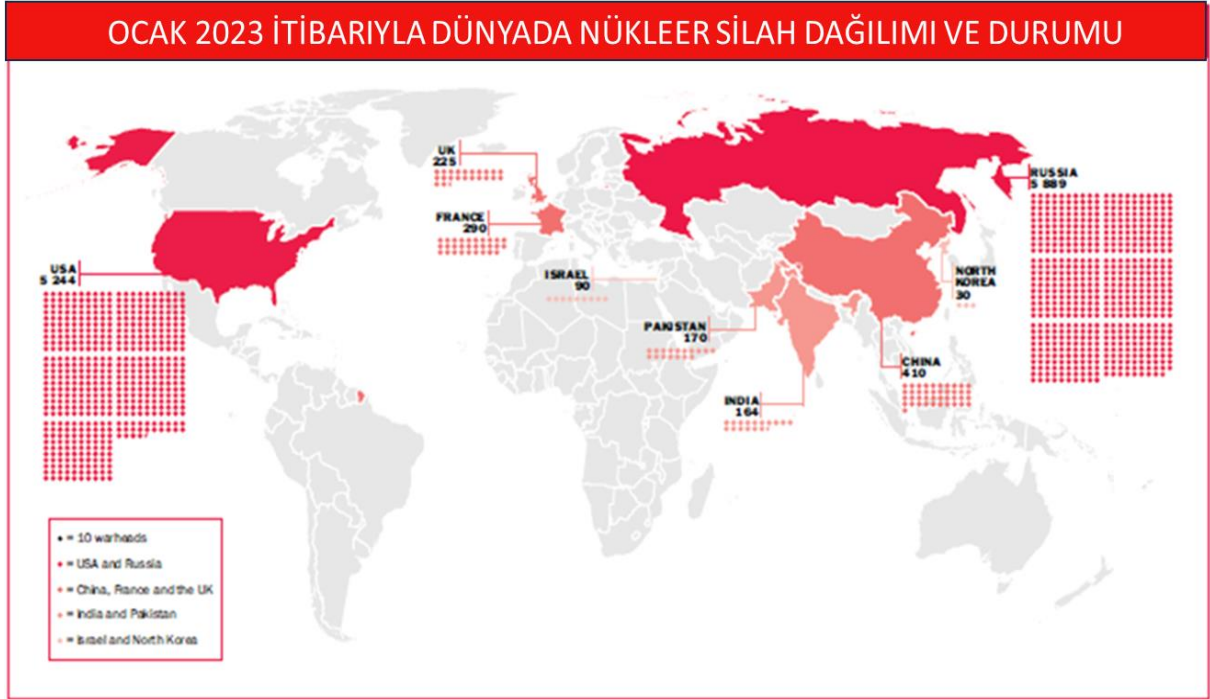
İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'ya karşı mücadele için Rusya ile iş birliği yapan ABD daha sonra Sovyetler Birliği'nin komünist yayılmacılığı esas alan saldırganlığı sebebiyle yollarını ayırmıştır. ABD'nin uluslararası politikası 1947 yılında 'Truman Doktrini' kapsamında değişmiş, yeni politikanın temel esası 'Sovyetler Birliği karşıtlığı' üzerine oturmuştur. Bu doktrin ile komünizm tehdidi altındaki devletlere mali ve askerî yardım yapılmaya başlanılmıştır. 1957 yılında da 'Eisenhower Doktrini' ile Orta Doğu'da komünizmin yayılmasını önlemek amacıyla Orta Doğu ülkelerine askerî ve ekonomik yardım yapılmaya başlanılmıştır. ABD daha sonra Sovyetler Birliği'ni coğrafi olarak kontrol eden ülkelerde 'hava üsleri' kurarak bir 'çevreleme stratejisi' izlemiş, bu kapsamda 1954 yılında Türkiye ile ABD arasında imzalanan 'Askerî Kolaylıklar Anlaşması' ile Türkiye topraklarında ABD üs ve tesisleri kurulmuştur (Demirer, 2015, s. 112).

Soğuk Savaş Dönemi'nde iki kutbu temsil eden ABD ve Sovyetler Birliği'nin nükleer silahlara sahip olması sebebiyle her iki tarafta daha farklı güç üstünlüğü sağlayacak arayışlara yönelmişlerdir. ABD bu arayışa 1980 yıllarına kadar hava kuvvetlerine nükleer görev vermekle çözüm bulmuştur. Hava kuvvetlerine ağırlık veren ABD, nükleer silahların ölçüklerinin küçültülmesi, kıtalararası uçabilen jet uçakları, balistik füzeler ve hedefleri olağanüstü bir doğrulukta vurabilen füzelere kadar teknolojinin bütün sınırlarını zorlamış ve çok fazla gelişme sağlamıştır (Parker, 2017, s. 402). Bu çabalar sonucunda 1980'lerde tamamen uzay ve askerî programların gerektirdiği doğruluk ve hıza duyulan ihtiyaç sebebiyle 'bilgisayar devrimi' ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği bu teknolojinin gerisinde kalınca binlerce tank, top, zırhlı araç ve savaş uçağı üreterek denge sağlamaya çalışmış ancak 1991 Körfez Savaşı'nda rekabette ne kadar geri kaldıklarını fark edince bu silahların çoğunu kullanamayacaklarını görmüştür. Bununla birlikte ABD ile sürdürülen yarışta geri kalmamak için üretilen nükleer denizaltılar, güdümlü füzeler ve uzay programları Sovyetler Birliği'ni hem psikolojik hem de ekonomik olarak çökertmiştir (Parker, 2017, s. 403).

9 Ağustos 1945'ten bu yana bir nükleer bomba saldırısıyla hiç insan kaybı yaşanmamıştır. Her iki taraf 1940'lardan 1980'lere kadar çok büyük silah fabrikaları kurmuşlarsa da nükleer savaş 'en kötü felaket' olarak görmüşler, nükleer güce sahip olan diğer devletler de aynı düşünceye sahip olmuşlardır. Ancak dünya, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından nükleer silahların daha da yaygınlaşması dönemine girmiştir. Daha sonra Ukrayna ve Belarus 1991'de

nükleer güç sahibi olmuş, 1998’de nükleer silah deneylerinde başarılı olan Hindistan ile Pakistan da nükleer güç haline gelmişlerdir (Şekil 1).

Şekil 1: Dünyada Nükleer Silahların Dağılımı (SIPRI, 2024)

İkinci Dünya Savaşı’nı sona erdiren ve caydırıcılık gücü ile dünyada soğuk bir istikrar döneminin yaşanmasına sebep olan nükleer silahlar, stratejik düşüncede büyük değişimlere sebep olmuştur (Freedman, 2017, s. 263). Galip ve mağlupların neredeyse eşit şekilde zarar gördüğü ve toplu ölümlerin söz konusu olduğu bir savaşta, askerî zaferler anlamını kaybetmiş, savaş siyasetin kullandığı bir unsur olmaktan çıkmıştır (Gray, 2007, s. 205).

Nükleer silahların caydırıcılık gücünün yanında, yıkıcı etkisi bütün devletleri korkutmuş, bu silahların insanlığın sonunun getireceği düşüncesi nükleer silahların azaltılması ve yok edilmesi fikrini ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda iki ülke arasında ‘Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri’ (The Strategic Arms Limitation Talks-SALT) SALT I, uygulamaya geçirilmeye çalışılmış ancak 1979’da imzalanan antlaşmadan bir yıl sonra Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgal etmesine tepki olarak ABD anlaşmayı onaylamamış, 1986 yılında da SALT II antlaşmasından da tamamen çekilmiştir. Bu tehdidin ortadan kaldırılması kapsamında daha sonra uluslararası ‘Nükleer Silahların Yayılmasının Önlemesi Antlaşması’ 1968 yılında imzaya açılmış, 1970 yılında yürürlüğe girmiştir. Amacı nükleer silahların ve silah teknolojisinin yasaklanması olan ‘Nükleer Silahların Yasaklanması

Antlaşması' ise 2017'de imzalanmış ve 22 Ocak 2021'de yürürlüğe girmiştir (Kavuncu, 2013). Ancak nükleer silahsızlanma konusunda belirgin uluslararası irade ve desteğe rağmen, devam eden nükleer modernizasyon programları, nükleer silahsızlanmaya yönelik gerçek ilerlemenin henüz uzak bir hedef olarak kalacağını göstermektedir (Freedman, 2017, s. 263). 'Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü' (Stockholm International Peace Research Institute-SIPRI) her yıl yayınladığı askerî harcamalar veri tabanına göre günümüzde, Soğuk Savaş ve sonraki dönemde gittikçe artan nükleer silah sayısı 2023 rakamlarına göre dünya genelinde bir önceki yıla oranla %3,35 dolayında gerilemiş, ancak nükleer silah sahibi devletlerin cephaneliklerini modernleştirmeye devam ettiği de gözlenmiştir (SIPRI, 2024).

Artık nükleer silahlar bir tehdit unsuru ve bir koz olarak devletlerin depolarında tutulmakta ve kullanılması düşünülmemektedir. Ancak son dönemlerdeki gelişmeler tehdidin varlığını tekrar gündeme getirmiştir. Nitekim devam eden Rusya-Ukrayna Savaşı'nda Rusya Devlet Başkanı Putin tarafından 20.2.2023 tarihinde 'Nükleer Silahların Yasaklanması Antlaşmanın' askıya alındığı duyurulmuştur (Euronews, 2023). 2024 Ekim ayında üçüncü yılı içinde olan Rusya Ukrayna Savaşı'nda Putin'in 7 Aralık 2022'de yaptığı konuşmada nükleer gücü bir tehdit olarak dillendirmesi, olumsuz bir gelişme ve çok tehlikeli bir söylem olmuş, nükleer silahların kullanılmasına ait stratejik düşüncelerde bir değişiklik olmadığı şeklinde algılanmıştır. Son olarak 10 Nisan 2023 tarihinde Rusya'nın icra ettiği taktik nükleer silah tatbikatı endişeleri daha da artırmıştır (Euronews, 2023).

Gelinen nokta itibariyle durum şu şekilde resmedilebilir: nükleer silaha sahip olmak isteyen devletlerin çoğu, özellikle nüfus yoğunluğu olduğu bölgelerdekiler, nükleer silahları en son caydırıcı olarak düşünmek durumunda olacaklar ama nükleer silaha ve caydırıcı güce sahip olma arzularından da vazgeçmeyecekleri kanaati ağır basmaktadır (Parker, 2017, s. 468).

5. Yeni Dünya Düzeni, Gelişmeler ve Değişimler (1989-2024)

1980'lerin sonunda Sovyetler Birliği lideri Mihail Gorbaçov'un yönetime gelmesiyle Soğuk Savaş dönemi dönüşüme uğramıştır. Sovyetler Birliği yönetimi 'Perestroika-Yeniden Yapılanma' ve 'Glasnost-Açıklık' adı verilen açılımlarla demokratikleşme çabalarını başlatmıştır (Kantarıcı, 2012, s. 61). 1989-90'da Doğu Avrupa'daki Doğu Bloğu devletlerinden Doğu Almanya, Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya'da demokratik hükümetler iktidara gelmiş ve kısa bir süre sonra da Batı ve Doğu Almanya Sovyetler Birliği onayıyla ve NATO himayesinde birleşmiştir. 1991'in sonlarında da 1922 yılında kurulmuş olan Sovyetler Birliği dağılmış ve 15 yeni bağımsız devlet doğmuştur (Kantarıcı, 2012, s. 61). İkinci Dünya Savaşı

sonrası oluşmaya başlayan Soğuk Savaş döneminin sona ermesi kademeli olmuştur (Gray, 2007, s. 184). Ekonomi ile siyaset tamamen iç içe geçmiş, Soğuk Savaş döneminin yerel güçleri, bir süre sonra kendi dinamikleri ile harekete geçmiş ve sonrasında ise kontrolden çıkmışlardır (Örmeci, 2015, s. 160).

ABD'nin, dünyanın tek süper gücü olma özelliğini kaybetmeye başladığı görülmektedir. Rusya, özellikle Suriye ve Ukrayna savaşları ile içine düştüğü çıkmazı ve bazı sıkıntıları aşmaya çalışırken, Çin, çok geniş bir alanda ekonomik üstünlüğün el değiştirmesini sağlayacak başta 'Kuşak Yol' gibi projelerle öne çıkmış durumdadır ve ABD'yi her alanda zorlamaktadır. Soğuk Savaş döneminde ABD ile Sovyetler Birliği arasında yaşanan askerî, politik ve ideolojik kutuplaşma, ABD ile Çin arasında henüz görünmese de ilişkiler, her geçen gün daha fazla gerginlik, daha az iş birliği şeklinde kendini göstermektedir. Hatta ABD eski başkanı Trump döneminde politik açıdan ilişkiler kopma noktasına gelmiş, farklı türde bir soğuk savaşın belirtileri gün geçtikçe belirgin hale gelmiştir.

Savaşın doğasında 'doruk noktası' diye bilinen bir gerçeklik vardır. Doruk noktası taarruz eden tarafın elindeki imkânlar ve kaynaklar ile artık savaşı sürdüremeyeceği, gücünün, kaynaklarının tükendiği ve azminin kırıldığı noktayı ifade eder. Doruk noktasına ulaşan güç, bir müddet sonra gerilemeye başlayacaktır. Önemli olan bu noktaya gelinmeden önce yeni bir strateji belirlenmesi ve durumun kötüleşmesini beklemeden karar verilmesidir. Aynı şekilde büyüyen her gücün bir doruk noktası ve düşüş dönemi vardır. Dünyanın süper gücü ABD'de doruk noktasına ulaşmak üzeredir. ABD'nin aşırı güçlenmesi, dünya siyasal düzleminde yeni meselelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. ABD tarafından dünyanın çeşitli bölgelerinde gerçekleştirilen askerî müdahaleler, dünya kamuoyunda tartışmalar yaratmış, devlete ekonomik bir yük getirmiş ve kimi zaman çöküşün başlangıcı olarak yorumlanmıştır (Fidan, 2024, s. 563).

Özellikle çatışma bölgelerinde artan ABD karşıtlığı, küresel dengede ABD'nin gücünü nispeten zayıflatmıştır. ABD'nin bu durumu karşısında, değişik ittifakların gelişmesi ve güçlenmesi sebebiyle 2000'li yıllardan sonra farklı güçlerin söz sahibi olduğu ittifakların da baskın olmaya başladığı görülmektedir. 'İki Kutuplu' düzen 'Çok Kutuplu' hale evrilmiştir. Haass çok kutuplu bu dünya düzeni için, '*çok kutuplu ama çok farklı kutuplar*' ifadesini kullanmaktadır. Haass (2008, s. 45)'e göre;

Uluslararası sistem, ciddi bir güce sahip çok sayıda odakla tanımlanabilir. Çok kutuplu bir sistemde, hiçbir güç baskın değildir. Artık günümüz dünyası çok kutuplu olarak görünebilir. Büyük güçler; Çin, Avrupa Birliği (AB), Hindistan, Japonya, Rusya ve ABD, dünya nüfusunun yarısından biraz fazlasını barındırmakta ve nüfusun %75'ini

oluşturmaktadırlar. Küresel ‘Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)’ ve küresel savunma harcamalarının %80’i de onlara aittir.

Soğuk Savaş’ın bitişinin üzerinden otuz üç yıl geçmiş olmasına rağmen dünya üzerinde dengeler yerine oturmamıştır (Çıtak, 2016, s. 790). Soğuk Savaş döneminin strateji anlayışı yerine devletler üstünlük arayışlarını farklı yönlerde ve çeşitli şekillerde sürdürmeye başlamışlardır. Ekonomik ve politik küreselleşme, bilgi ve iletişim teknolojisinde yaşanan çok hızlı gelişmeler, bilgiye erişim kolaylığı ve önüne geçilmez bir hızla sahip silah teknolojisi, insanlığı alışılmadık yeni bir dünya düzeni ve yepyeni bir çevre ile karşı karşıya bırakmıştır (Altıntaş, 2024, s. 113). Bu süreç, bireyleri olduğu kadar toplumları ve toplumların birbirleriyle olan rekabet ve mücadele süreçlerini de derinden etkilemiş, savaş ve strateji kavramları dönüşüme uğramış, ‘vekâlet savaşı’, ‘hibrit savaş’ ve siber savaş’ gibi savaş türleri ortaya çıkmış ve mevcut stratejiler ile güvenlik ve istihbarat algıları kökten değişmiştir. Ayrıca artan kamuoyu baskısı, ağır savaş ekonomisi ve savaşın sürdürülebilirliği gibi sebeplerle, ‘özel askerî şirketler’ veya ‘güvenlik şirketleri’ gibi paralı askerler günümüzde savaş denklemine dahil olmuştur. Halen Black Water Academy, Wagner Grup gibi özel askerî şirketlerin sayısı 150’yi geçmiştir (Altıntaş, 2024, s. 113).

Klasik savaş yöntemlerinin, klasik olmayan savaş teknikleri ile kullanılması ‘asimetrik savaş’ anlayışını yaygınlaştırmıştır. Uluslararası ortamın bulanık olması sebebiyle tehdit değerlendirmesi de net yapılamamaktadır (Altıntaş, 2024, s. 114). İçinde bulunduğumuz süreçte vekâlet savaşları kapsamında, terör örgütleri, paramiliter unsurlar veya özel askerî şirketler gibi ‘silahlı devlet dışı aktörler’ savaflara daha fazla dahil edilmeye çalışılmakta ve daha çok tercih edilecek bir seçenek gibi görünmektedirler. ‘Vekâlet Savaşları’, özellikle küresel ve bölgesel güçlerin kendi çıkarlarını devam ettirmek ve nüfuz alanlarını genişletmek amacıyla, kendi askerî unsurlarını kullanmaktan ziyade, müttefiklerini, hedef ülkedeki parçalanmış yapıları ve yandaşlarını cepheye sürmek suretiyle gerçekleştirdikleri savaşlar olarak tanımlamaktadır (Altıntaş, 2024, s. 116). 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı, Yemen, Libya ve Suriye iç savaşlarında görüldüğü gibi devletler stratejik hedeflerine ulaşmak için klasik bir savaşa girmeden, devlet dışı silahlı aktörleri vekil olarak kullanmayı tercih etmişlerdir. Vekâlet savaşı yürüten devletlerin savaşa yönelik herhangi sorumluluk üstlenmemesi, verdikleri desteği inkâr edilebilme imkânı, vekâlet savaşlarının öncelikli olarak tercih edilme sebebi olmuştur. Sekiz yıl süren Irak-İran Savaşı ile Afganistan’ın Sovyetler Birliği tarafından işgalini müteakip, yerel unsurların ABD tarafından silahlandırılması ya da Türkiye’ye yönelik bölücü ve paralel

yapılanmaların desteklenmesi ve yönlendirilmesi bu kapsamda değerlendirilebilir (Altıntaş, 2024, s. 117).

Günümüzde yeni bir savaş yöntemi olarak kabul görmeye başlayan hibrit savaş; düzensiz göçler ve sınır ihlalleri, etnik-mezhepsel çatışmalar, organize suç örgütlerinin küresel ağları, siber saldırılar, vekil paramiliter grupların askerî faaliyetleri, enerji arz ve sevk güvenliği, küresel terörizm, şeklinde tehdit unsurları ile kendini göstermektedir (Altıntaş, 2024, s. 116). ‘Hibrit Savaş’ klasik savaş ve gayri nizami harp teknikleri kullanılarak büyük ölçekli askerî istila yerine, saldıran tarafın yıkıcı istihbarat operasyonları, dezenformasyon ve propaganda, sabotaj girişimleri, sosyal kaos ortamı yaratmak, organize adli suçlar, ekonomik saldırılar, siber saldırılar ve vekil paramiliter unsurları desteklemek gibi çeşitli eylemler yoluyla, hedef ülkeyi zayıflatmaya çalıştığı bir dizi düşmanca faaliyeti kapsamaktadır. Sivil-asker ayrımının ortadan kalktığı, klasik savaşlara nazaran daha düşük maliyetli ve oldukça etkili olan bu yeni nesil savaş türü, saldırgan tarafın hedef ülkelerde daha yıkıcı sonuçlar elde etmesine rağmen, dünya kamuoyunun tepkisini daha az çekebilmektedir (Altıntaş, 2024, s. 116).

Şekil 2: Oylama Sonucu Bir Kutuplaşma Göstergesidir (news.un.org, 2022)

Devletler, askerî gücü geliştirerek caydırıcılık için çaba sarf ederken, hızlı bir silahlanma yarışı içinde girdiklerinin de farkındadırlar. Bu çerçevede; ‘dünyada askerî harcamalardan en çok payı alan devletler hangileridir?’ sorusunun cevabı adil olmayan paylaşımı ifşa edecek niteliktedir. Bu perspektiften bakıldığında; dünyada en çok silah satan devletlerin ABD, Rusya, Fransa**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**, Çin**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**,

Almanya Hata! Yer işareti tanımlanmamış., İtalya, İngiltere, İspanya, Güney Kore ve İsrail olduğu görülür (SIPRI, 2024). Dünya silah ticaretindeki payı %37 olan ABD tek başına bu satış payının 1/3'ünden fazlasına sahiptir (SIPRI, 2024).

Öte yandan ABD, açık ara dünyanın en büyük askerî harcama yapan devletidir ve harcamaları 2023'de 916 milyar doları aşmıştır (SIPRI, 2024). ABD'nin askerî harcamaları yıldan yıla artmaktadır ve dünyanın en büyük harcama yapan ikinci ülkesi olan Çin'in 2023'de 296 milyar dolar olan harcamasının üç katıdır (Tablo 1).

ABD'nin 2022'de Ukrayna'ya yaptığı mali askerî yardım 19,9 milyar dolardır. Bu miktar 2023 yılında askerî harcaması 18,3 milyar dolar olan Türkiye'nin bile üzerindedir ve Soğuk Savaş'tan bu yana bir devletin diğer bir devlete verdiği en büyük askerî yardım olmuştur (SIPRI, 2024).

Rusya, Ukrayna'daki savaşın maliyetinin artması sebebiyle harcamalarını büyük bir artışla 2024 yılında 100 milyar doların üstüne çıkarmayı ve kendi 'Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'sının' (GSYİH) %6'sına yükseltmeyi planlamaktadır. Bu oran 2023'te %5,9 ve 2014'de %4,1 seviyesinde olmuştur. Rusya'nın Ukrayna'da başlattığı savaşın etkisiyle geçtiğimiz yıl dünyada askerî harcamalar, yılda 2,43 trilyon dolar (SIPRI, 2024) dünya sağlık harcamaları ise yılda 7,3 trilyon dolar olmuştur (Reliefweb, 2024).

Çin, savunma harcamalarına 2023'de 296 milyar dolar tahsis ederek dünyanın en büyük ikinci askerî harcama yapan devleti olmuştur. Bu artış bir önceki yıla göre %6 daha fazladır ve Çin'in askerî harcamaları da son 30 yıldır sürekli artış eğilimindedir (SIPRI, 2024). 2023 yılı için en büyük silah pazarının 110 milyar dolarlık bir silah satışı ile Orta Doğu olması ve bu pazarın Türkiye'nin etki ve ilgi alanında olması ise dikkat çeken önemli bir noktadır.

Askerî harcamalar konusunda düşündürücü bir başka durum da şu şekildedir: Dünyanın güvenliği için teşkilatlanmış, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 5 daimî üyesi olan ABD %37, Çin %12, Rusya %4,5, İngiltere %3,1 ve Fransa'nın %2,5 dünya silah satışından aldıkları toplam pay %60'dır. Bu 6 devletin aldığı pay yaklaşık 1,5 trilyon dolardır.

Rank		Country	Spending (\$ b.), 2023	Change in spending (%)		Spending as a share of GDP (%) ^b		Share of world spending (%), 2023
2023	2022 ^a			2022-23	2014-23	2023	2014	
1	1	United States	916	2.3	9.9	3.4	3.7	37
2	2	China	[296]	6.0	60	[1.7]	[1.7]	[12]
3	3	Russia	[109]	24	57	[5.9]	[4.1]	[4.5]
4	4	India	83.6	4.2	44	2.4	2.5	3.4
5	5	Saudi Arabia	[75.8]	4.3	-18	[7.1]	[11]	[3.1]
Subtotal top 5			1 481	..	..	..	..	61
6	6	United Kingdom	74.9	7.9	14	2.3	2.2	3.1
7	7	Germany	66.8	9.0	48	1.5	1.1	2.7
8	11	Ukraine	64.8	51	1 272	37	3.0	2.7
9	8	France	61.3	6.5	21	2.1	1.9	2.5
10	9	Japan	50.2	11	31	1.2	1.0	2.1
Subtotal top 10			1 799	..	..	..	..	74
11	10	South Korea	47.9	1.1	34	2.8	2.5	2.0
12	12	Italy	35.5	-5.9	31	1.6	1.3	1.5
13	13	Australia	32.3	-1.5	34	1.9	1.8	1.3
14	19	Poland	31.6	75	181	3.8	1.9	1.3
15	15	Israel	27.5	24	44	5.3	5.6	1.1
Subtotal top 15			1 974	..	..	..	..	81
16	14	Canada	27.2	6.6	49	1.3	1.0	1.1
17	17	Spain	23.7	9.8	42	1.5	1.3	1.0
18	16	Brazil	22.9	3.1	-12	1.1	1.3	0.9
19	28	Algeria	18.3	76	59	8.2	5.5	0.7
20	21	Netherlands	16.6	14	56	1.5	1.2	0.7
21	20	Taiwan	16.6	11	56	2.2	1.8	0.7
22	23	Türkiye	15.8	37	59	1.5	1.9	0.6
23	22	Singapore	13.2	1.4	27	2.7	3.0	0.5
24	26	Mexico	11.8	-1.5	55	0.7	0.5	0.5
25	27	Colombia	10.7	1.4	20	2.9	3.1	0.4
26	33	Iran	10.3	0.6	34	2.1	2.1	0.4
27	25	Indonesia	9.5	-7.4	29	0.7	0.8	0.4
28	32	Sweden	8.8	12	63	1.5	1.1	0.4
29	30	Norway	8.7	3.5	49	1.6	1.5	0.4
30	24	Pakistan	8.5	-13	13	2.8	3.1	0.3
31	38	Denmark	8.1	39	108	2.0 ^c	1.1	0.3
32	31	Kuwait	7.8	-8.8	14	4.9	3.6	0.3
33	29	Greece	7.7	-17	51	3.2	2.4	0.3
34	34	Belgium	7.6	5.2	44	1.2	1.0	0.3
35	46	Finland	7.3	54	92	2.4	1.5	0.3
36	37	Switzerland	6.3	2.9	28	0.7	0.6	0.3
37	36	Oman	5.9	0.1	-34	5.4	8.9	0.2
38	35	Thailand	5.8	-6.5	0.6	1.2	1.4	0.2
39	40	Romania	5.6	-4.7	95	1.6	1.3	0.2
40	43	Chile	5.5	4.9	4.8	1.6	2.0	0.2
Subtotal top 40			2 264	..	..	..	..	93
World			2 443	6.8	27	2.3	2.4	100

Tablo 1: Dünyada 2023 Yılı Askerî Harcamaların Dağılımı (SIPRI, 2024).

Gerek askerî harcamalar gerekse de çok kutuplu yeni dünya düzeni, jeostratejik yapısı sebebiyle direkt olarak Türkiye'yi etkilemektedir. Yeni dünya düzeni şekillenmesinin ve mevcut uluslararası gelişmelerin dışında kalamayan Türkiye, NATO'ya üye olmasına rağmen bölgesel ve küresel her türlü gelişmeye ve sürprize açıktır. Bu sebeple tehdit değerlendirmesi sürekli değişmektedir.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra günümüze kadar yaşanan stratejik dönüşüm ve değişimlerin, özellikle son yıllarda uygulanan örtülü stratejilerin Türkiye'yi diğer

devletlerden daha fazla etkilediğini söylemek mümkündür. Birinci Dünya Savaşı yenilgisinden sonra paylaşılan ülke Gazi Mustafa Kemal Atatürk gibi bir strateji dehasının hem politik hem askerî alanda geliştirdiği stratejiler sayesinde yeni bir devlet olarak ortaya çıkmış, daha sonraki süreçte NATO'ya dahil olarak son yüzyılda ekonomisini sömürü düzenine dayandıran Batı'ya entegre olmaya çalışmıştır. Dönemin koşulları gereği yapılan bu tercih sonraki yıllarda Türkiye'nin Batı'ya bağımlı hale gelmesine, NATO ve ABD'nin Türkiye'yi Sovyetler Birliği yayılcılığına karşı 'tampon-kanat ülke' olarak görmesi ve kontrol altında bulundurmaya çalışması; topraklarında başka ülkelere ait üslerin açılmasına, istismar edilerek iki yüzlü siyaset ve stratejilere maruz kalmasına sebep olmuştur. Bu ortamın yanı sıra yaşanan demokrasi kesintileri, ekonomik sıkıntılar, çatışmalar, politik istikrarsızlıklar ve bölgenin stabil olmayan yapısı, millî ve askerî strateji üretilmemesi şeklinde kendisini göstermiştir.

Bu süreçte millî politika, millî strateji ve özgür irade ile ortaya çıkan, 'Kıbrıs Barış Harekâtı' Türkiye'nin lehine sonuçlanınca, askerî dış yardımlar kesilmiş, kötü senaryolara karşı hiçbir seçeneği ve hazırlığı olmayan Türkiye tek aracını dahi kıpırdatamaz duruma gelmiştir. Bu dönem Türkiye için bir kırılma noktası olmuş ve 'millî stratejik dönüşümler' yaşanmaya başlanılmıştır. Olumsuz gidişatın ve hâkimiyet senaryolarının farkına varılmış olması, savunma sanayi başta olmak üzere ekonomi, sanayi ve özellikle insan kaynağı açısından millî bazı tedbirler alınmasını zorunlu hale getirmiştir. O dönemden itibaren özellikle savunma sanayi alanında çok önemli mesafeler alınmıştır.

Günümüzde ise uluslararası ilişkilerin gerildiği, tırmandığı ve bloklaşmanın çok kutuplu da olsa devam ettiği dünya düzeninde dengeler hızla değişmektedir. Jeostratejik ve jeopolitik esaslara göre ve kurgulanmış uluslararası ilişkiler ağı artık eskisinden çok daha fazla devletlerin menfaatlerine göre şekillenmektedir. Dünya siyasi şekillenmesinin coğrafi merkezinde bulunan ve bölgesel istikrarsızlıklar ortasında çok güçlü bir potansiyele sahip Türkiye'nin, müttefik veya hasım devletlerin hedefi olarak kalması ve menfaatlerinin odağında olması sırf bu sebeple bile kaçınılmaz görünmektedir.

Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1991 yılından bugüne kadar Türkiye'nin etrafında 'ateş sarmalı' olarak adlandırılan coğrafi bölgede meydana gelen; Bosna ve Kosova Savaşları, Rusya'nın Kırım'ı ilhakı, Rusya Ukrayna Savaşı, Abhazya ve Çeçen Savaşları, Azerbaycan Ermenistan Karabağ Savaşı, Irak İran Savaşı, ABD'nin Irak'a müdahalesi, Suriye Savaşı ve İsrail Lübnan Suriye Savaşları ve İsrail'in Gazze katliamı, bölgede meydana gelen çatışmalar ve istikrarsızlık ortamı Türkiye'yi, göç sorunu, illegal geçişler, terör, ekonomik sıkıntı, şiddet ve çatışmaların yayılması gibi olumsuzluklar açısından etkilemektedir. Türkiye, sınırlarının

hemen dışında, ‘etki ve ilgi alanı’ içinde yaşanan ve büyük güçlerin dahil olduğu vekâlet savaşlarının ortasındadır. Bölge devletlerinin millî hedefleri, mevcut etnik, dini ve yapısal sorunları da göz önüne alındığında bu durumun Türkiye’de dolaylı veya dolaysız olarak sürekli bir ‘beka sorunu’ oluşturduğu görülmektedir. Bölgede, varlığını sürdürmeyi menfaatleri açısından gerekli gören ve vekâlet savaşlarını tercih eden güçler, Türkiye’yi istikrarsızlaştırmak için politik ve askerî olarak bazen senaryolarının dışında tutmaya bazen de dahil etmeye çalışmaktadır.

Bölgesel güçler, uluslararası güç dengelerini, küresel ve bölgesel gündemleri etkileyecek, olayların gidişatını yönlendirebilecek politikalar geliştirmektedirler. Bu ülkelerden olan Türkiye, bölgesel güç olarak kabul edilebilecek diğer ülkelerden farklı olarak, olağanüstü jeostratejik konumu ile ekonomik, politik ve askerî açıdan istisnai özellikler taşıyan bir devlettir. Yeni jeopolitik unsurlar taşıyan ulaştırma koridorlarının üzerinde ve kavşak noktalarındadır. Aynı zamanda Doğu ile Batı ve Güney ile Kuzey, Avrupa-Atlantik bloğu, Avrasya ve Balkanlar ile Avrupa arasında da bir köprü olarak, buralardaki gelişmelere müdahale edebilecek ve hatta şekillendirebilecek önemli bir denge unsuru ve bir ‘bölgesel bir güç’ olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple, diğer ülkelerden farklı olarak, Afrika, Ortadoğu, Balkanlar, Avrupa, Orta Asya, Akdeniz ve Karadeniz havzalarında etkin olabilmekte, NATO üyesi olmakla birlikte, Batı’nın tehdit olarak algıladığı Rusya, Çin ve İran gibi ülkelerle irtibatını devam ettirebilmektedir (Saygun, 2024).

Batı açısından Türkiye’nin bu gücünü harekete geçirmesini önlemek meselenin özünü oluşturmaktadır. Bunun için de bölgeye barış ve huzur getirmeye yönelik girişimleri bile engellenmektedir. Türkiye’nin bölgede Balkan Barış Gücü, Karadeniz’de Güven Arttırıcı Önlemler, BLACKSEAFOR gibi girişimleri hep sorgulanmış, durdurulmaya veya sulandırılmaya çalışılmıştır. Günümüzde bu imkân daha tam olarak mevcut olmasa da üç kıtanın birleştiği yerdeki Türkiye, her üç kıtaya da rahatça ulaşabilmelidir. Kalkınma Yolu projesi, Çin’in Kuşak-Yol Girişimi ve Zangezur koridoru gibi proje alanları ve yeni istikametler, yeni bölgelere ulaşma imkânları sağlayabilme kapasitesine sahiptir. Türkiye başka bölgelere açılmaya yönelik politik ve askerî hamlelerle çeşitli ülkelerdeki gelişmelere müdahil olmuş, kendisini çevrelemeye çalışan çemberin ötesine geçmiştir (Saygun, 2024).

Bölgede son dönemde yaşanan Rusya Ukrayna Savaşı, Suriye Savaşı, İsrail’in Gazze Katliamı ve Ortadoğu’da olumsuz gelişmeler Türkiye’nin, Avrupa’dan, Orta Doğu ve Pasifik’e uzanan geniş coğrafyada yer alan çözümücü ve iş birliği içinde olunması gereken demokrasilerden biri olduğunu göstermiştir. Rusya Ukrayna Savaşı’nda görüldüğü üzere

izlediği dış siyaset ile itibar ve güç kazanırken, buğday ve enerji dağıtımını gibi yaşamsal maddelerinin dünyaya sevki konusunda anahtar devlet olmuştur. Bu durumun istikrarlı, potansiyelini iyi kullanan, millî menfaatleri doğrultusunda millî stratejilerini belirleyen bir Türkiye olarak süreklilik göstermesi gerekir.

Sonuç

Stratejinin tarih boyunca geçirdiği evrim açısından en önemli kırılma noktaları, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı dönemi olmuştur. Strateji, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce jeostratejiden, jeopolitiğe, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce jeopolitikten, jeoekonomik anlayışa dönüşmüştür.

Yaşadığımız dönem stratejik açıdan başka bir 'kırılma ve dönüşüm' noktasıdır. Eskinin 'klasik savaş anlayışı' ve 'şablon muharebeleri'⁷ dönemi sona ermiş, yerini 'asimetrik savaş' anlayışına bırakmıştır. Devletlerin silahlı güçlerinin çatışması yerine, 'vekâlet savaşları' ile 'hibrit savaş' gibi örtülü stratejiler kullanılırken, örgütler, paralı askerler veya vekil aktörler tercih edilmektedir. Bu tercihler 'stratejik dönüşüm'ün göstergesidir. Türkiye'nin bu stratejik dönüşüm dönemine hazırlıklı olmak yaşamsal önemdedir. Bu konuda çeşitli sebepler vardır.

İlk ve en önemli sebep; 'uluslararası ortamın bulanıklaşması ve klasik strateji anlayışının yok olmasıdır.' Birinci ve İkinci Dünya Savaşı ve sonrası dönemin politik ve askerî gelişmeleri, günümüzün politik ve askerî stratejilerinin dengesizliğinin sebebi olarak görülmelidir. Devletlerin kitlesel imha silahları ve caydırıcı bir askerî güce sahip olma isteği; daha fazla silah satışı, pazardan daha fazla pay alma ve dünya güvenliği için çalışma istekleri gibi birbiri ile çelişkili hedefleri derin bir çelişki oluşturmakta ve menfaatlerin sürekli çatışmasına sebep olmaktadır. Çelişki gibi görünen durum, bu devletler tarafından tamamen bilinçli geliştirilen ve gerçek niyetlerini gizleyen örtülü stratejiler sonucu ortaya çıkmıştır. Bu karmaşık, bulanık ve riyakâr anlayış, uluslararası ilişkilerde klasik strateji anlayışını yok etmiştir.

Diğer sebep; 'savaş kararlarını zorlaştıran etkenler ile kamuoyu baskısının artmasıdır.' Özellikle son yıllarda savaşların sebep olduğu asker ve sivil kayıpları ile ekonomik sıkıntı korkusu, politik iktidarlar üzerinde büyük bir 'kamuoyu baskısı' yaratmaktadır. Bunun en iyi

---

⁷ "Şablon muharebeleri" terimi, Türkçe literatürde yaygın olarak kullanılan bir kavram değildir. Ancak, bu ifade bağlam içinde, özellikle **tekrarlayan, geleneksel, önceden tahmin edilebilir veya standart savaş yöntemlerini** tanımlamak için tercih edilmektedir. Örneğin, strateji ve savaş bağlamında, "şablon muharebeleri" ifadesi, yenilikçi veya esnek yaklaşımların aksine, önceden belirlenmiş ve sabit taktiklerin uygulandığı savaş biçimlerini ima ettiği ileri sürülebilir.

örneği, çok fazla Amerikan asker zayıatının yaşandığı Vietnam Savaşı'nda görülmüş ve ABD halkı zayıatın artmasından sonra orduyu ve savaşı desteklemekten vazgeçmiştir.

Orta Çağ'a kadar olan dönemde, 'devleti yöneten liderler' aynı zamanda 'savaşı da yöneten başkomutanlar' olduğu için politik hedef ile askerî stratejilerin kararı aynı kişi tarafından verilir, kararları ve sonuçlarından hesap sorulamaz ve sorgulanamazdı. Yeni Çağ'dan sonra ve günümüzde, devleti yöneten liderler ile savaşı yöneten komutanlar genellikle ayrı ayrı kişiler olduğu için politik hedefler ve savaş stratejileri farklı kişiler tarafından belirlenebilmektedir. Savaşın kaybedilmesi veya zayıat verilmesi, kararların sorgulanmasına ve hesap sorulmasına yol açmaktadır. Bu sebeple günümüzde devlet yöneticileri, özellikle politik liderler eskiye göre kamuoyu tarafından çok daha fazla baskı altındadır. Kamuoyu baskısı başta olmak üzere savaş kararı verilmesini zorlaştıran, politik ve askerî hedeflerin koordineli bir şekilde belirlenme zorunluluğu, yeterli kamuoyu desteği, güçlü savaş ekonomisi ve savaşın sürdürülebilirliği gibi gerçekler artık devlet yöneticilerini klasik savaş stratejileri yerine örtülü stratejileri tercih etmeye zorlamaktadır.

Başka bir sebep; 'muharebe sahasının bileşenlerinin artması askerî harcamaları da artırmıştır.' Günümüzde muharebe sahasının bileşenleri ve parametrelerinin sayısı olağanüstü derecede artmıştır. Uydu sistemleri, silahlı ve silahsız insansız hava araçları, siber sistemler, elektronik ve sinyal sistemleri, füzeler, termal sistemler ve yapay zekâ gibi sayılamayacak kadar çok ve birbirine entegre sistem muharebe sahasını doldurmuştur. Bu teknolojik değişim stratejilerin de değişimi ve dönüşümünü zorunlu hale getirmektedir. Bu sebeple stratejik dönüşüm döneminin silah teknolojilerine ve üretimine ayrılan kaynak miktarını daha da artırmaya devam edeceğini ifade etmek mümkündür. Muharebe sahasının çoğalan bileşenleri yanında, devletlerin ittifak anlayışları, bölgesel güç dengeleri ve yatırımlar da askerî harcamaların sürekli artmasına sebep olmaktadır. Özellikle uluslararası ilişkilerde caydırma ve güç kullanma yeteneği büyük ölçüde askerî güce bağlı olduğu için askerî harcamalar dünya düzenine, dünya düzeni de askerî harcamalara hız ve yön verecektir.

Diğer bir sebep; 'stratejik dönüşüm Türkiye'yi olumlu ve olumsuz açıdan etkilemektedir.' Dünya Savaşları'ndan sonra gücünü artıran devletler, kara, deniz, hava hâkimiyet ve kenar kuşak teorileri gibi dünya hâkimiyet teorilerini kullanarak kendi gelecek senaryolarını kurgulamış, menfaatlerine meşruiyet kazandırmış ve fırsata çevirerek jeostratejik ve jeopolitik öneme sahip bölgeleri kontrol etmeye çalışmışlardır. Türkiye'nin de Jeostratejik yapısı sebebiyle bu teorilerin çoğunda 'kontrol altında bulundurulması gereken hedef ülke' olduğu görülmektedir. Bu teorileri menfaatleri açısından stratejileri olarak belirleyen güçler,

muhtemel gelecekte de aynı stratejileri sürdüreceklerdir. Bununla birlikte Türkiye'nin etki ve ilgi alanındaki devletlerin tamamının, Türkiye üzerinde emelleri vardır ve uluslararası kamuoyunun da desteği ile bunları gerçekleştirmek gayretlerinden vazgeçmeyecek gibi görünmektedirler. Türkiye bu nedenle sonu gelmeyen bir 'kriz ortamında' yaşamak ve sürekli bir 'beka sorunu' ile yüz yüze gelmek zorunda kalmaktadır.

Stratejik öngörünün zorlaştığı ve tehdit algısının değiştirilebildiği günümüz uluslararası ilişkilerinde, Türkiye'nin stratejileri, jeopolitik ve jeoekonomik esaslarla, millî menfaatlerimiz ve millî politik hedeflerimiz doğrultusunda hamasetten uzak 'millî güvenlik stratejileri' oluşturulmalıdır. Temel başlangıç noktası da doğru verilere dayalı ve iyi bir analiz sürecinden geçirilmiş, gerçekçi 'tehdit değerlendirmeleri' olmalıdır. Türkiye'nin uluslararası ilişkileri, ittifak yapısı ve jeopolitik konumu sebebiyle beka anlayışı, halkının refahını esas alan güçlü bir millî ekonomi, millî güç kaynakları ile desteklenmiş yerli ve yüksek teknolojiye dayalı savunma sanayi ve yaşanması muhtemel olumsuz gelişmelere karşı caydırıcılığı yüksek bir 'sürdürülebilirlik' gücüne dayandırılmalıdır.

Günümüzün çok parçalı, çok katmanlı, bulanık ve kaygan uluslararası ortamında, doğru, isabetli ve güvenilir millî güvenlik strateji geliştirilebilmesi, için stratejik düşünme ve analiz yeteneği çok üst düzeyde insan gücü yetiştirilmesi de hayati önemi haizdir. Bu sebeple çağın ötesini hedefleyen, sağduyulu, bilimsel ve güçlü bir eğitim tabanına sahip 'strateji analistleri' yetiştirilmeli, sürekli 'tehdit değerlendirmesi ve analizi' ile tamamen gerçekçi 'millî politik ve askerî stratejik değerlendirmeler' yapılmalıdır.

'Millî Güç Unsurlarının' tamamen veya kısmen kullanılmasını gerektiren özellikle politik, ekonomik ve askerî alan başta olmak üzere her alanda, 'dolaylı stratejiler' tercih edilmeli ve zorunlu olmadıkça direkt strateji uygulamalarına mesafe konulmalıdır. Millî güç unsurların üst düzeyde, potansiyeli yüksek ve uluslararası rekabeti sürdürecektir düzeyde tutulması ve muhafaza edilmesi için çok güçlü politik, ekonomik, askerî stratejiler geliştirilmeli ve uygulanmalıdır.

EXTENDED SUMMARY

Strategy is a multidisciplinary concept that has been used throughout history to achieve objectives in competitive environments. Initially a military term, strategy has evolved to encompass areas such as politics, economics, and international relations. It involves the process of devising optimal solutions while taking into account available resources and the actions of competitors. Over time, strategy has undergone significant conceptual and practical transformations.

The First World War (1914-1918) marked a pivotal moment in the evolution of strategic thinking. Previously static approaches were profoundly altered by the war's destructiveness and technological innovations. Developments such as aerial reconnaissance, chemical weapons, machine guns, and tanks reshaped the dynamics of warfare and strategic approaches. However, these advancements were not sufficiently supported by appropriate strategies, leading to significant losses on the battlefield. The predominant feature of the First World War, "trench warfare," resulted in massive casualties and strategic deadlock. This period prompted theorists to explore more dynamic and flexible strategic approaches in its aftermath.

The interwar period saw the emergence of geopolitics and geostrategy as central concepts. Thinkers such as Napoléon and Clausewitz were succeeded by figures like Liddell Hart and Mackinder, who further developed strategic theories. Hart emphasized the importance of mechanized units and flexible strategies, while Mackinder's geopolitical theories assessed global politics through geographical control. During this time, Germany's Blitzkrieg strategy - characterized by rapid and deep operations- shaped modern military doctrines.

The Second World War (1939-1945) marked another significant phase in strategic transformation. Airpower, tanks, and mechanized units played more prominent roles. Allied bombing campaigns and attacks on economic targets illustrated the expansion of strategies into economic and psychological dimensions. Geostrategy gradually gave way to geoeconomics, as resource control became a decisive factor in the course of conflicts.

The Cold War (1945-1989) introduced strategies centered on deterrence, driven by the presence of nuclear weapons. The bipolar world order saw the United States and the Soviet Union develop strategic policies based on nuclear supremacy and ideological competition. During this era, strategy expanded to include covert operations, espionage, and hybrid warfare, moving beyond traditional military tactics.

The post-1989 multipolar world order heralded a new phase of strategic transformation. Economic globalization, the proliferation of information technologies, and the rise of proxy wars broadened the scope of strategy. Asymmetric and hybrid warfare became more prevalent, with non-state actors and private military companies playing larger roles in conflicts. States like Turkey, situated in geopolitically critical regions, have had to adapt to these transformations by crafting strategies aligned with their national interests.

In conclusion, the historical evolution of strategy has been shaped by technological advancements, political changes, and shifts in international balances of power. In today's complex and multipolar world, accurate threat assessments and flexible strategic approaches have become essential for states to maintain their influence in the global arena. For Turkey, adapting to these transformations is vital to ensuring both national security and economic stability.

KAYNAKÇA

- ABC News. Battle of Hamel Still Considered a Turning Point. 04 July, 2008. <https://www.abc.net.au/news/2008-07-04/battle-of-hamel-still-considered-turning-point/> Edinme tarihi 12 Ekim 2024.
- Akad, M. T., (2003), Strateji Üzerine. 2. Baskı, İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Altıntaş, K. M., ve Asal, S., (2024), Özel Askerî Şirketler ve İstihbaratın Özelleştirilmesi, 2. Baskı, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Atun, A. F., (1998), İkinci Dünya Harbi'nde Kuzey Afrika Harekâtı ve Alınan Dersler. Ankara: Gnkur. Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Britannica (2024), Soldiers of Australian gasmasks. <https://cdn.britannica.com/92/182992-050-58BBF17F/soldiers-Australian-gasmasks-Second-Battle-of-1915.jpg>. Edinme tarihi 16 Eylül 2024.
- Çıtak, E., (2016), Bilgi Çağı Savaşı Başladı. 1. Baskı, İstanbul: Yeni Yüzyıl Yayınları.
- Demirer, M. A., (2015), İkinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Türkiye. 1. Baskı Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları-No: 301.
- Saygun, E., (2024), 21'nci yy. Dünya Düzeninde Değişim: Dinamikler, Aktörler ve Jeopolitik Yaklaşımlar, Uluslararası Sempozyum, Arel Üniversitesi, İstanbul.
- Euronews, (2023), Dünyada savunma harcamaları rekor kırarken Türkiye'de son üç yıldır aralıksız düşüyor. 24 April, 2023. <https://tr.euronews.com/2023/04/24/dunyada-savunma-harcamalari-rekor-kirarken-turkiyede-son-uc-yildir-araliksiz-dusuyor>. Edinme tarihi 18 Eylül 2024.
- Euronews, (2023), Rusya Kıtalararası Balistik Füze Denemesi Yaptı. 12 April, 2023. <https://tr.euronews.com/2023/04/12/rusya-kitalararasi-balistik-fuze-denemesi-yapti-savas-baslikli-fuze-kazakistandaki-hedefi>. Edinme tarihi 10 Ekim 2024.
- Euronews, (2023), Rusya Devlet başkanı Putin Ulusa Sesleniş Konuşması yapıyor. 21 February, 2023. <https://tr.euronews.com/2023/02/21/rusya-devlet-baskani-putin-ulusa-seslenis-konusmasi-yapiyor-ukraynayasaldirilar-surecek>. Edinme tarihi 15 Eylül 2024.

- Fidan, H., (2024), ABD Hegemonyasının Küresel Yayılımı. Yönetim Bilimleri Dergisi, Sayı No: 52, ss. 550-575.
- Freedman, L., (2017), Strateji. 3. Baskı, İstanbul: Alfa Basım, Yayım ve Dağıtım.
- Freidman, G. and Freidman M., (2015), Savaşın Geleceği 21. Yüzyılda Güç Teknoloji ve Amerikan Dünya Egemenliği. İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Gray, C., War, (2007), Peace and International Relations and Introduction to Strategic History. First Published, London and New York, Published By Routledge.
- Gray C. S., (2009), Fighting Talk Forty Maxims On War, Peace and Strategy. Potomac Books, An Imprint Of University Of Nebraska Press, First Edition.
- Haass, R. N., (2008), The Age of Nonpolarity: What Will Follow U.S. Dominance. Foreign Affairs 87, No. 3: 44–56. <http://www.jstor.org/stable/20032650>.
- Hart, L. (2022), Strateji Dolaylı Tutum. Çeviren, Selma Koçak, İstanbul: Doruk Yayımcılık
- Heuser, B., (2010), The Evolution Of Strategy, Thinking War From Antiquity To The Present. Edinburg: Cambridge University Press.
- Hirst, J., (2018), Kısa Avrupa Tarihi. 3. Baskı, İstanbul: Say Yayınları.
- İbn-i Haldun, (2004), Mukaddime. 1. Cilt, Çeviren Halil Kendir, Ankara: İmaj Yayınları.
- İslam Ansiklopedisi, İkinci Dünya Savaşı. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ikinci-dunya-savasi>. Edinme tarihi 12 Ekim 2024.
- Kalaycı, İ. ve Kuşçi, A., (2018), Tarih-Strateji Biliminin Gelişimi ve Türklerdeki Yansımaları. Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi-Sayı 19.
- Kantarıcı, Ş., (2012), Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı 'Koalisyonlar Dönemi mi?'. Güvenlik Stratejileri Dergisi 8., Sayı. 16: 47-84.
- Kavuncu S., (2013), Nükleer Silahsızlanma Yolunda Start Süreci, Bilge Strateji Dergisi, Cilt 5, Sayı 8, ss.119-148
- Kaya, F., (2023), <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/3-soruda-turkiyenin-nato-seruveni-ve-ittifaktaki-rolu/2862843#> Edinme tarihi 11 Ekim 2024.

- Koyuncu, M. C., (2022), Çin'in Yeni Stratejisi: Küresel Güvenlik Girişimi. <https://www.ankasam.org/cinin-yeni-stratejisi-kuresel-guvenlik-girisimi/> Edinme tarihi 22 Eylül 2024.
- Körpe Ö. Editör, Alp, B., (2021), Operatif Seviye Kapsamlı Harekât Planlama Süreci: Harekât Bölgesi Komutanının Yetkilendirilmesi. İstanbul: Millî Savunma Üniversitesi Yayınları.
- Körpe Ö., Editör, (2021), Yirminci Yüzyılda Askerî Planlama ve Operatif Sanat-1, 2'nci Dünya Savaşı Muharebelerinin Analizi. İstanbul: Milli Savunma Üniversitesi Merkez Basım ve Yayınevi.
- Kruszewski C., (1940), Almanya'nın Lebensraum'u. American Political Science Review, Cilt 34, Sayı 5, Ekim 1940, s. 964-975, Cambridge University Press tarafından, 02 Eylül 2013'de yayımlanmıştır.
- Ludendorff, E., (2020), Topyekûn Harp. 2. Baskı, Erhan Çiftci (Ed.), Çev. Aynur Onur Çifci-Erhan Çifci, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Luttwak, E. N., (1990), From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce. No. 20, pp. 17-23, Published by: Center for the National Interest.
- Mercan, E., (2013), Birinci Dünya Savaşı'nın Stratejik Silahı Denizaltılar ve Çanakale Cephesindeki Rolü, Türkiye Günlüğü Dergisi, Sayı 113.
- Örmeci, O., (2015), Yeni Soğuk Savaş Ortamında Dış Politika 2012-2015. 1. Baskı, İstanbul: Yeni Yüzyıl Yayınları.
- Parker, G., (2017), Cambridge Savaş Tarihi. 3. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Reliefweb. (2024), Dünya sağlık harcamalarının da yaklaşık %80'i yüksek gelirli ülkelerde gerçekleşmiştir. World Health Statistics. 2024 Report. Edinme tarihi 18 Eylül 2024.<https://reliefweb.int/report/world/world-health-statistics>.
- SIPRI Fact Sheet. (2024), Trends in International Arms Transfers. April 2024. Edinme tarihi 17 Eylül 2024.

- Süvari, K., (2014), Birinci Dünya Savaşında Kimyasal Silahların Kullanılması. 100. Yılında Birinci Dünya Savaşı, 2. Cilt, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Yayınları,
- Stephens, A. ve Baker, N., (2009), Savaşı Anlamak, 21. Yüzyıl için Strateji. Çeviren: Süleyman Yazır, Ankara: Phoenix Yayınları,
- Soy, B., (2007), Lord Palmerston'un Osmanlı Toprak Bütünlüğünü Koruma Siyaseti. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD-7), s. 141-168.
- Tetlock, P. ve Gardner, D., (2018), Süper Tahmin, İsabetli Tahmin ve İyi Yargının Bilim ve Sanatı. İstanbul: Optimist Yayınları.
- Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât. (1995), 2'nci Cilt, 5'inci Kısım 2'nci Kitap, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Ünal, U., Ed., (2013), Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 130, İstanbul Seçil Ofset.
- Alparslan, Şenol, (2023), Stratejin Kadar Başarılısın-Stratejinin El Kitabı. 1'inci Baskı, Konya: Palet Yayınları.
- Yılmaz, S., (2009), Ulusal Savunma: Strateji, Teknoloji, Savaş. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Yılmaz, S., (2015), Millî Güvenlik Teorisi. Sayfalar 201-248, Ankara: Kripto Basım Yayım,
- Yılmaz, S. (2015). Türk Savaş Sanatı ve Stratejisi. Edinme tarihi 09 Eylül 2024. https://www.academia.edu/7647965/T%C3%Bcrk_Sava%C5%9FSanat%C4%B1_ve_Strateji.
- Yeşiltaş, M., (2024), Yeni Dünya Düzeni Beklentisi Gerçekçi mi? SETA Vakfı. Edinme tarihi 25 Eylül 2024. <https://www.setav.org/yorum/yeni-dunya-duzeni-beklentisi-gercekci-mi>.
- Wohlstetter, A. J., (1979), Swords from Plowshares: The Military Potential of Civilian Nuclear Energy. First Edition, Chicago: University of Chicago Press.